

עיונים בביטחון לאומי
גיליון מס' 4, אדר ב' התשס"ג, מרץ 2003

אסטרטגיית ההתשה בעימות מוגבל - בחירה או כורח?

יום עיון משותף
למרכז לחקר הביטחון הלאומי - אוניברסיטת חיפה
ולמכללה לביטחון לאומי - צה"ל
10 בינואר 2002

בהשתתפות:

פרופסור חיים באר
אל"ם (מיל") יוסף בן-ארי
פרופסור גבריאל בן-דור
אל"ם (מיל") רון בן-ישי
אלוף עוזי דיין
אל"ם גדעון טרן
רות ירון
ד"ר יורם מיטל
השר דן מרידור
אל"ם (מיל") שמואל ניר (סמו)
אלוף יעקב עמידרור
ד"ר אבי קובר
זלמן שובל
דן שיפטן

“Perspectives in National Defense”

Editors: Pinhas Yehezkeally, Orna Kazimirski, Daphna Canetti

Linguistic Editing: Nava Grosman-Aloni, Orna Kazimirski

Transcription and Technical Assisting: Elodie Serri

Cover: Omer Resisi

This Conference was prepared and organized by Colonel Gideon Taran, National Security Studies Center

"עיונים בביטחון לאומי"

עריכה: פנחס יחזקאלי, אורנה קזמירסקי, דפנה קנטי

אוריינות: אורנה קזמירסקי

עריכה לשונית: נאווה גרוסמן-אלוני

תימלול וסיוע טכני: אלודי סרי

עיצוב עטיפה: עומר רסיסי

יום העיון, שעל בסיסו הוכנה חוברת זו, נבנה והוכן על-ידי אל"ם גדעון טרן, המכללה לביטחון לאומי.

אסטרטגיית ההתשה בעימות מוגבל -

בחירה או כורח?

יום עיון משותף

למרכז לחקר הביטחון הלאומי - אוניברסיטת חיפה

ולמכללה לביטחון לאומי - צה"ל

10 בינואר 2002

בהשתתפות:

ד"ר יורם מיטל	פרופסור חיים באר
השר דן מרידור	אלי"ם (מיל') יוסף בן-ארי
אלי"ם (מיל') שמואל ניר (סמו)	פרופסור גבריאל בן-דור
אלוף יעקב עמידרור	אלי"ם (מיל') רון בן-ישי
ד"ר אבי קובר	אלוף עוזי דיין
זלמן שובל	אלי"ם גדעון טרן
דן שיפטן	רות ירון

מפקד המכללה: אלוף עמוס ידלין

מדריך ראשי: אלוף-משנה משה קינן

מדריכים: אלוף משנה (במיל) יוסף בן-ארי, אלוף-משנה עינת גפנר-גולשטיין, ניצב-משנה ד"ר פנחס

יחזקאלי, אלי ירושלמי, אלוף-משנה זאב שניר

סגל אקדמי: פרופסור גבריאל בן-דור, פרופסור אסא כשר, פרופסור עזרא סדן,

פרופסור ארנון סופר

המכללה לביטחון לאומי משמשת מוסד ללימוד מקיף ומעמיק של הביטחון הלאומי, על כל מרכיבי העוצמה והחולשה שלו ויחסי-הגומלין ביניהם. מכללות לביטחון לאומי קיימות במרבית מדינות העולם, שהכירו בצורך לקיים מוסד ללימודים מדיניים-צבאיים עבור הרמה הבכירה של הקצונה והממשל האזרחי. המכללה הוקמה מכוח החלטות ממשלה מה- 22.7.1962, ומה- 23.5.1976. על-פי ההחלטה האחרונה, נועדה המכללה לביטחון לאומי להיות "... המוסד הגבוה ללימוד, לעיון ולמחקר בבעיות הביטחון הלאומי של מדינת-ישראל...". תלמידי המכללה, שעומדים בהצלחה בדרישות התוכנית, מקבלים בתום שנת-לימודים אינטנסיבית תעודת בוגר המכללה לביטחון לאומי, מטעם המכללה, ותעודת מוסמך לתואר-שני במדע-המדינה, מגמת הביטחון הלאומי, מאוניברסיטת חיפה.

הלימודים במכללה מפתחים בתלמידים, מקרב הקצונה הבכירה של צה"ל והפקידות הבכירה של מערכת הביטחון והממשל, ראייה כוללת ומשולבת של מירב הגורמים, התנאים והנתונים הקובעים את מעמדה הביטחוני של ישראל ברגיעה ובמלחמה, היום ובעתיד הנראה לעין.

מחנה דיין, גלילות, ד"צ 02624, צה"ל, טל': 03-5482410

המרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה

ראש המרכז: פרופ' גבריאל בן-דור

סגן ראש המרכז וראש הקתדרה לגיאואסטרטגיה: פרופ' ארנון סופר

מרכזת: רחל סויסה

המרכז לחקר הביטחון הלאומי החל לפעול באוניברסיטת חיפה בשנת 2000, בראשות פרופסור גבריאל בן-דור מהחוג למדע-המדינה ופרופסור ארנון סופר מהחוג לגיאוגרפיה. צוות החוקרים של המרכז מגוון, ומשלב חוקרים בכירים מתחומי האקדמיה עם אנשי שטח רבי-ניסיון מזרועות הביטחון השונות. הצוות מכשיר את הקרקע לפעילות מחקרית של המרכז בתחום התיאורטי ובתחומים שונים של המחקר היישומי. אופיו הרב-תחומי של המרכז תורם תרומה נכבדה להבנת מושג הביטחון הלאומי במובנו הרחב, בראיה כלל-מערכתית ורב-תחומית. בנוסף לתוכניות המחקר, מקיים המרכז פעילות במסגרת ימי-עיון וכנסים, תוך שילובם של אנשי-מחקר ומומחים מהארץ ומהעולם, וכן מוציא לאור פרסומים. פעילויות המרכז ופרסומיו מיועדים לקהלי-יעד מגוונים: אנשי אקדמיה ומעש, העוסקים באופן שוטף בביטחון הלאומי, והציבור המשכיל המבקש להעמיק את ידיעותיו והבנתו בתחום זה.

אוניברסיטת חיפה, הר-הכרמל, חיפה, 31905, טל': 04-8288145

התשה (Attrition)*

”שחיקה הדרגתית ומתמשכת בכושר הלחימה של האויב על-ידי פגיעה מצטברת בגיסותיו, בנשקו וברוחו”.

אסטרטגיה של התשה **

”דרך פעולה צבאית, בעלת מטרות מדיניות, שתפקידה לשחוק הדרגתית את כושר הלחימה של האויב, על-ידי פגיעה מצטברת בגיסותיו, בנשקו וברוחו (שחיקת מורל הגייסות עשויה להיות גדולה משחיקת כוחו הפיסי). זו דרך לחימה מוכרת הן במלחמה רגילה והן בעימות מוגבל. מטרתה למנוע את האויב מלהכריע צבאית, ולשמר את ההישג המדיני שבעצם התרחשותה (למטרות פנימיות ואחרות). אסטרטגיה זו היא חלק מהמאבק בעימות המוגבל. הצד הנחות בעוצמתו יעשה כל מאמץ למשוך את העימות לאורך זמן, תוך רצון להקיז דם, (תוך יצירת) דה-לגיטימציה (לצד החזק) ושימוש מאסיבי בלוחמה פסיכולוגית (באמצעות התקשורת), כדי לגרום להוגעה ולשחיקה מצטברות”.

* מתוך : אג”ם-תוה”ד (1998), המילון למונחי צה”ל, צבא ההגנה לישראל, המטה הכללי, ע’ 167.

** מתוך : אמ”ץ-תוה”ד (2001), אסטרטגיית צה”ל, צבא ההגנה לישראל, המטה הכללי, ע’ 61.

תוכן העניינים

9	מושב ראשון – דברי פתיחה	אל"ם גדעון טרן
17	התשה במלחמות המודרנית והפוסט מודרנית	ד"ר אבי קובר
27	יובל שנים של מלחמות התשה – הלקח המצטבר של הניסיון הישראלי	דן שיפטן
75	אסטרטגיית ההתשה בתפיסת הביטחון הישראלית	פרופ' גבריאל בן-דור
85	מושב שני – פתיחה לדברי השר מרידור	אל"ם (מיל') יוסף בן-ארי
87	הקשר בין המעשה הצבאי לתכלית המדינית	השר דן מרידור
95	פתיחה לדברי ד"ר יורם מיטל	אל"ם (מיל') יוסף בן-ארי
97	נקודות מבט ערביות	ד"ר יורם מיטל

107	פתיחה לדברי פרופ' חיים באר	אליים (מיל') יוסף בן-ארי
109	החברה הישראלית – כוח העמידה	פרופ' חיים באר
115	מושב שלישי – דברי פתיחה	רות ירון
119	ההתשה בזירה התקשורתית	אליים מיל' רון בן-ישי
127	חשיבותה של ההסברה במלחמת התשה	מר זלמן שובל
133	דברי פתיחה לדברי אלוף עוזי דיין	רות ירון
135	התכלית האסטרטגית	אלוף עוזי דיין
143	דברי סיכום : על מה אנחנו נלחמים, ואיך נכון לעשות זאת	אלוף יעקב עמידרור
157	חלקים מהדיון הפתוח	משתתפי יום העיון
163	בשולי יום העיון : ההוגעה ומבחן ההסתגלות	אליים (מיל') שמואל ניר (סמו)

מושב ראשון - דברי פתיחה

אל"ם גזעון טרן, מדריך, המכללה לביטחון לאומי - צה"ל

תיאורטיקן אחד, מערכה אחת ומלחמה אחת, שלושתם העניקו לאסטרטגית "ההתשה" מקום נכבד בעולם המושגים האסטרטגי. התיאורטיקן הינו ההיסטוריון הצבאי הגרמני, הנס דלבריק, תלמידו של קלאוזוביץ, המערכה היא המערכה בוורדן בשנת 1916, והמלחמה היא מלחמת ההתשה בין ישראל לבין מצרים.

ביולי 1827 כתב קלאוזוביץ, שכנראה התכוון לעבד מחדש את ששת הכרכים הראשונים של ספרו, את הדברים הבאים: "למלחמה שני קווי אופי. האחד, תכליתו להביס את האויב, להפכו לחסר אונים מבחינה מדינית וחסר יכולת צבאית, וכך לכפות עליו שלום הרצוי לנו. קו האופי השני, תכליתו לכבוש טריטוריה בסמוך לגבולות המדינה העויינת בכוונה לספחם או כקלף מיקוח בשיחת שלום".

דלבריק, בספרו על "ההיסטוריה של אומנות המלחמה", היה הראשון שפירש את תורתו של קלאוזוביץ' כמצביעה על קיום אסטרטגיית "השמדה" בצד אסטרטגיית "התשה".

במה שונות שתי אסטרטגיות אלה על פי דלבריק?

אסטרטגיית השמדה מביאה את צבא האויב למצב של חוסר אונים במאורע חד פעמי, על ידי הפלתו פרקדן ארצה, לפי דימויו המפורסם של קלאוזוביץ'. התמוטטות האויב מושגת בפעולה דרסטית, שכולה חתירה לקרב השיא המתמקד בנקודת השבירה של האויב. הכל תלוי באירוע אחד, בקרב המכריע. ההכרעה דרמטית ומהירה, גדולה וחד פעמית.

אסטרטגיית ההתשה לעומתה, מגמתה לגרום לשחיקת כוחו של האויב, להביאו לידי עייפות, וכך מושג הניצחון בתהליך הדרגתי.

היא מבוססת על גרימת נזק בדרך מצטברת צעד אחר צעד. התהליך יכול להתקדם בקצב אחיד או בעליות וירידות, גאות ושפל... תהליך ההתשה אינו רק פיסי אלא גם פסיכולוגי כפי שכתב קלאוזביץ: "להלאות את האויב במלחמה פירושו שימוש במלחמה נמשכת, כדי להלאות בהדרגה את כוחו הפיסי ואת התנגדותו המוראלית של האויב". האיטיות בקצב המערכה לא נובע מהססנות או רפיון אלא כתוצאה מהערכת מצב מכוונת.

הנוקט באסטרטגיית התשה עשוי לפעול בתקיפות רבה, אך הוא עושה זאת באופן בררני, ורק כאשר הוא בטוח שיגיע להישג הרצוי. על פי דלבריק, מלחמת ההתשה היא מלחמה מוגבלת, חסכונית בכוח, המשלבת אמצעים צבאיים ולא צבאיים.

ואכן, במלחמת העולם הראשונה התקיימו זו לצד זו שתי האסטרטגיות. בשלהי 1915 חיבר הרמטכ"ל הגרמני, אריק פון פלקנהייין, תכנית אב שזכתה מאוחר יותר לכינוי "תזכיר חג המולד". במרכזו של המסמך עמדה אסטרטגיה של "אאוסבלוטן"- "הקזת דם" (שימוש זהה עשה לאחר למעלה מחמישים שנה נשיא מצרים, עבד אל נאצר, כאשר כינה את מלחמתו בישראל מלחמת "הקזת דם", "חרב אל איסתינזאף").

לא אכנס כאן ועכשיו להנחותיו של פלקנהייין לגבי כלל החזיתות. אדגיש רק את הקשור לענייננו, להתשה, להקזת הדם שהתמשכה בוורדן. נעשה זאת בשפה הצבאית המוכרת לרובנו.

המטרה: גרמניה תוכיח לבעלות הברית ובראש ובראשונה לאנגליה, כי אין סיכוי וטעם להמשיך במלחמה נגדה, ובכך, תביא את השלום בתנאיה שלה.

הרעיון המבצעי: הקזת דמה של צרפת עד מוות, בהתקפה מוגבלת בחזית וורדן, הרעבת אנגליה במלחמת צוללות בלתי מוגבלת ומניעת הצטרפותן של מדינות אחרות למלחמה לצד בעלת הברית, מה שמוגדר במקומותינו כ"הכלת העימות".
במתקפה על וורדן ב-1916, רצה פלקנהייין לאלץ את הצרפתים להילחם במרחב בו נהנו הגרמנים מיתרון טקטי ברור, במיוחד בתחום הארטילריה. פלקנהייין

קיווה, שבמצב זה יוכל להסב לצרפתים אבדות כבדות, שיביאו להתמוטטות רצון הלחימה של צרפת ולביטול נכונות המערכת הצרפתית לחתור להשגת מטרותיה. אולם, הנחה זו של פלקנהיין, כמו גם מטרת המלחמה, לא הובהרה לפקודיו. מכל מקום, התפתח קרב שחיקה אכזרי שנמשך כארבעה חודשים, בו ספגו שני הצדדים מאות אלפי אבידות, אך הכרעה לא הושגה.

ב- 23 ביולי 1969, כשנשא נשיא מצרים, ג'מאל עבד-אל נאצר, את הנאום המסורתי של יום המהפכה המצרית, הציג לעמו ולעולם הערבי תמונת מצב, לפיה מצרים נתונה במה שכינה "חרב אל-איסתינזאף". תרגומה המילולי של הגדרה זו הינו "מלחמת הקזת דם". המתרגם באמ"ן העדיף לתרגם את המילה "איסתינזאף" למילה העברית "התשה". מאותו היום, הפך שם זה לשמה של המלחמה.

אם נרצה לדייק, נאצר התבטא באשר לרצונו לנקוט באסטרטגיה, שיש בה מרכיבים של התשה, כבר עם סיומה של מלחמת ששת הימים. כאשר מינה את מחמוד פאוזי למפקד הכוחות המזוינים, ב- 11 ביולי 1967, כתב נאצר, כי אמר לו: "אם התקופה הנדרשת לך לבניית הכוחות המזוינים היא 3 שנים, מה מונע ממך שההשפעה תהיה 5 חיילים ישראליים נפגעים ליום? אם מכפילים זאת ב- 365 ימים ובשלוש שנים ייצא לך מזה משהו נכבד".

ואכן, ב- 16 באפריל 1969, בנאומו בפני הממשלה, עשה הרמטכ"ל המצרי שימוש במושג "איחתיחאכ דמוי" - "חיכוכי דמים", דהיינו, אסטרטגיה שנועדה "להרבות אבידות בנפש, על מנת לערער את הביטחון של החיילים הישראלים ושל מנהיגי האויב".

אך, למעשה, כאשר דיבר נאצר על אסטרטגיית "הקזת הדם", הוחל במה שחוקרים מצריים מכנים בשם "שלב ההתשה הנגדית", דהיינו, נטילת היוזמה על ידי צה"ל.

אסטרטגיית ההתשה לא היתה מושג מוכר ומקובל בשפה הצה"לית של אז. בדיון מטכ"ל, באפריל 1969, אמר ראש מחלקת ההדרכה (מה"ד), דאז, אלוף אריאל שרון, את הדברים הבאים:

"אנחנו מרבים לשאול את עצמנו אם תהיה מלחמה כוללת או לא תהיה מלחמה, ואני חושב, שבנושא זה אנחנו שוגים. אנחנו צריכים לראות את עצמנו כנמצאים במלחמה. לא הייתי מציע להשתמש במונח שאנחנו קוראים לו בטחון שוטף, כי אנחנו נמצאים ממש במלחמה. זאת מלחמה בעלת אופי מיוחד, בהחלט אסטרטגיה של שחיקה. אינני יודע אם אצל המצרים זהו דבר מתוכנן או תוצאה של התפתחות טבעית, אבל לגבינו יש לזה השפעה. הייתי קורא למלחמה רק לצרכי מינוח: מלחמה קטנה. אך, היא בעצם לא קטנה. אם כי ברור, שאין לערבים סיכוי להגיע לניצחון, הרי במלחמה הנוכחית יש סכנות רבות".

באוגוסט 1969 סיכם הרמטכ"ל, חיים בר-לב, את דיון המטכ"ל בדברים הבאים:

"אשר לבעיית ההתשה הקונספציה ברורה... שאנו נותש פחות... שהאויב ייפגע במקסימום".

את ההחלטה על הפעלתו המסיבית של חיל האוויר, בינואר 1970, הסביר שר הביטחון, משה דיין, כ"רצון להתיש את המתיםים". היעדים שנתקפו היו אמנם יעדים צבאיים, אך כאלה הסמוכים ליעדים אזרחיים. כך נוצר האפקט הפסיכולוגי, המבקש לגרום לתחושת חוסר אונים בקרב החברה המצרית. גם אם בישראל לא דיברו אז במפורש ובגלוי על הצורך בהשפלתו של נאצר עד התמוטטות משטרו והפלתו, כך תפסו זאת המצרים עצמם.

מאז ומתמיד נחשבה אסטרטגיית ההתשה בקרב קברניטי הביטחון בישראל כפחות זוהרת ומקובלת. היא נתפסה כמשהו גדול מימדים, "גולייתית", עקוב מדם, תוצאותיה אינן חד משמעיות ואין בצידה רווחים מדיניים.

בנסיבות הביטחוניות של ישראל, "התשה" נתפסה כבלתי נסבלת וכמוקצית מחמת מיאוס. קברניטי הביטחון גמרו אומר, כמעט "נשבעו", שלא לחזור יותר לדפוס "התשתי", והיו אף שהגדירו כ"קו אדום". אסטרטגיית ההתשה, המעמידה במבחן את אורך נשימתה של החברה, המצריכה התמדה וסבלנות, נתפסה כאסטרטגיה המנוגדת לתפיסת ההכרעה, הנטועה עמוק כל כך בתודעתנו. בתוכה, העברת המלחמה לשטח האויב, מכה מקדימה אם אפשר, קיצור משכה

של המלחמה, גם בגלל "שעון החול המדיני", וגם עקב אילוצים כלכליים, החזרת המשק לתפקוד וכן הלאה.

אם ייגזר עליה להילחם, אין ישראל יכולה להסתפק בשוויון, ואסור לה להסתפק בניצחון דחוק בנקודות. כך נבנה צה"ל, ועל זה התחנכו ומתחנכים דורות של לוחמים ומפקדים. המציאות הכתיבה, ועדין מכתובה, לישראל את הצורך להשלים עם דפוס שכזה.

העימות המוגבל "יודע" להתחכם ביסודותיה של תפיסת הביטחון, בעוצמה ובהרתעה הנובעות ממנה. נראה, שאסטרטגיית ההכרעה המקובלת אינה תואמת את אופיו של העימות המוגבל. הגבלתו של העימות הינה פרי בחירה של שני הצדדים בהתאם לשיקולי עלות-תועלת שלהם. ישראל בוחרת שלא להפעיל את מלוא עוצמתה הצבאית, בין היתר, משיקולים מוסריים (שלא לפגוע באוכלוסיה אזרחית), משיקולים מדיניים ומשיקולים של המחיר החברתי שעלולה לגבות פעילות, שאין לגביה הסכמה רחבה.

הבחירה בעימות המוגבל מבטאת את ההכרה, שהעימות לא יוכרע במהלך צבאי קצר יחסית, אלא בהתשה מתמשכת, השוחקת בהדרגה את נחישות החברה ולוחמיה באמצעות תהליך מצטבר של פגיעה פיסית, כלכלית ומורלית. פגיעה זו מביאה את היריב להכרה, שאין תוחלת לעימות שהוא מנהל, עד לאובדן נכונותו להילחם למען הגשמת מטרותיו.

נקלענו להתשה, כדפוס מרכזי, למרות שסלדנו ממנו. אך, יחד עם זאת, אם נעיף מבט קצר, נראה, כי משנקלענו למצב כזה, כשלא עמדה בפנינו ברירה אחרת, למדה ישראל כיצד לנהל בהצלחה אסטרטגיית התשה.

מאזן היסטורי קצר יימצא בסיכומו של דבר כחיובי:

במלחמת ההתשה בתעלה עמדנו על סף הכרעה אלמלא ההתערבות הרוסית.

בקיץ 1981, בגבול הצפון, עת הפעילו המחבלים אש מאסיבית על ישובי הצפון וקריית-שמונה, נכנענו והסכמנו ברצון להפסקת אש אותה הסדיר השליח פיליפ חביב.

באינתיפאדה, לאחר טעויות ושגיאות בתחילת הדרך, עמדנו יפה. בעימות עם החיזבאללה, עמדנו במשך שנים עשרה שנים בהצלחה צבאית כלל לא רעה, ובעימות המוגבל עם הפלסטינים, מאז אוקטובר 2000, צה"ל מתמודד בהצלחה ועם הישגים מרשימים.

רוצה לומר, שבניגוד לדעה הרווחת, ואולי אף בניגוד לציפיות, נראה, שדווקא "הסתדרנו" עם דפוס זה של התשה. ישראל לא רצתה להגיע למצב שכזה אבל למדה לתפקד היטב במציאות.

למרות שההתשה מילאה מקום מרכזי בחייה הביטחוניים-לאומיים של ישראל, ננסה להראות ביום עיון זה, שאנחנו מחויבים למחשבה מחודשת על המושג, מחשבה מורכבת יותר מזו שהורגלנו אליה בעבר.

מכאן לשאלות בהן יעסוק יום העיון :

- האם אסטרטגיה של התשה הינה טובה לישראל?
- אלו כלים צריכה ישראל לפתח כדי להתמודד בדפוס כזה של עימות?
- האם באמת אנו מתמודדים בדפוס זה של התשה בהצלחה?
- האם אסטרטגיית ההתשה אכן מתאימה רק לצד "החלש"?
- האם אסטרטגיית ההתשה היא אכן "גוללייתית" ומגושמת או שראוי להתייחס אליה ביתר הערכה כדפוס של עימות?
- האם אסטרטגיית ההתשה היא אכן הטובה יותר להשגת התכלית המדינית?
- האם אסטרטגיית ההתשה בעימות המוגבל הינה בחירה או כורח?

על שאלות אלה ואחרות ננסה לענות במהלך יום עיון זה. אני מאחל לכולנו שתהיה בלבנו הבינה להבין ולהשכיל, לשמוע ללמוד וללמד.

ההתשה במלחמות המודרנית והפוסט מודרנית

ד"ר אבי קובר, המכללה לביטחון לאומי - צה"ל, והמחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בר אילן*

המשימה שקיבלתי על עצמי היא לדון בנושא ההתשה מנקודת המבט של המחשבה הצבאית המודרנית והפוסט-מודרנית. אתייחס להתשה בכלל, אך אשים דגש מיוחד על התשה, כפי שהיא נתפסת במדינות דמוקרטיות מערביות. ישראל רואה עצמה כמדינה כזאת, ולכן הדבר רלוונטי לגבינו.

הדבר הבולט ביותר ביחסן של מדינות דמוקרטיות מערביות להתשה, הוא אי רצון לנהל מלחמה מהסוג הזה. זהו דפוס מלחמה שנתפס בעבר כלא אפקטיבי, והניסיון שנצבר במשך שנים רבות במדינות מערביות ביחס להתשה, הן בעימותים גבוהי עצימות (HIC) והן בעימותים נמוכי עצימות (LIC), חיזק את התחושה שאכן כך הוא הדבר. דוגמאות להתשות לא נעימות מבחינת המערב בסכסוכים גבוהי עצימות הן מלחמת-העולם הראשונה בחזית המערבית ומלחמת ההתשה בין ישראל-ומצרים. גם מי שהתבונן במערב על מלחמת אירן - עיראק לא סבר, שדפוס כזה יהיה חביב על המערב. הסכסוכים בעלי העצימות הנמוכה הרבים אחרי מלחמת-העולם השנייה, במסגרת המאבקים לשחרור לאומי, גם הם לא נטעו תקווה רבה בלבותיהם של המתכננים הצבאיים במערב לגבי היכולת שלהם לנהל סכסוכים כאלה בהצלחה בעתיד.

* ד"ר אבי קובר חבר במרכז בגין-סאדאט למחקרים אסטרטגיים. הוא כתב את הספר "הכרעה צבאית במלחמות ישראל-ערב 1948-1982" והיה מעורכי הסדרה "מרקס" בהוצאת מערכות, שעסקה בענייני ביטחון לאומי. ד"ר קובר מלמד במסגרת המכללה לביטחון לאומי את הקורס "תמורות בעולם המלחמה והאסטרטגיה", והיה שותף ביזמה שהביאה ליום העיון הזה.

מלחמת וייטנאם עוררה, לראשונה, דיון שיטתי בשאלה הגדולה העולה בהקשר של המלחמות בעלות העצימות הנמוכה: כיצד קורה, שצדדים חלשים מבחינה צבאית מצליחים לסיים את העימות כשידם על העליונה מהבחינה המדינית? או להיפך: מדוע הצד החזק מבחינה צבאית, על אף הצלחותיו בניהול המבצעים הצבאיים בשדה הקרב, עלול למצוא עצמו בסיום העימות כמי שהפסיד בו מבחינה מדינית? התסכול רב במיוחד כאשר מתברר, ששנים של השקעה ביכולת הצבאית אינן מניבות את הפירות המדיניים המקווים.

על אף הדימוי השלילי של ההתשה, חשוב ללמוד אותה בצורה מעמיקה ומפורטת יותר, הואיל והיא ממלאה תפקיד מרכזי במלחמה המודרנית והפוסט-מודרנית. היא ראויה ליתר כבוד והערכה גם מצד מי שעוסקים במחשבה צבאית, וגם מצד מי שעוסקים בפרקטיקה הצבאית.

למה הכוונה בהתשה? בספרות הצבאית ניתן למצוא דרכים שונות לאיפיון התשה. בדרך-כלל, נעשית הבחנה בין התשה לבין דפוס אחר, המנוגד לה. ההיסטוריון הגרמני דלבריק ניסה להבחין בין התשה לבין השמדה. לימים, פיתח יהושפט הרכבי את הדברים ודיבר על הבחנה בין התשה לבין הכרעה. אני סבור, שהדרך היעילה ביותר להסביר מה הכוונה בהתשה היא להשוות אותה למה שאנחנו מכנים "בליצקריג", מלחמת בזק. בשני המקרים, גם במלחמת התשה וגם במלחמת הבזק, מדובר בשחיקה של התנגדות פיזית והתנגדות מורלית בקרב שני הצדדים. אך במונחים של הישגים מול זמן ניתן לומר, שבעוד שמלחמת הבזק חותרת להישגים גדולים תוך פרק זמן קצר ביותר, ההתשה מתמקדת בהישגים קטנים, המצטברים לאורך פרק זמן ממושך. חשוב להעיר, עם זאת, שכל עימות צבאי שהוא כרוך בשחיקה חומרית ומורלית, אך רק עימות, שבו השחיקה נעשית במנות קטנות, ובאופן הדרגתי, לאורך זמן, ראויה להיקרא מלחמת התשה. רצוי להימנע מן הנטייה להתייחס לכל עימות, המתאפיין ברמה גבוהה מאד של שחיקה, כמלחמת התשה, ובמקום זאת, לבדוק אם מתקיים הקריטריון של שחיקה מצטברת על-פני זמן ממושך.

התשה יכולה להיות אסטרטגיה נבחרת, שמישהו בחר בה מדעת, ובמכוון, אך היא יכולה גם להיות דפוס המתפתח מאליו, בלי שמישהו כיוון לכך מלכתחילה. התשה כאסטרטגיה נבחרת תפורה, בדרך-כלל, לפי מידותיו של הצד החלש מבחינה צבאית-טכנולוגית. החלש נוטה לעשות בה שימוש כמכפיל כוח או כמכפיל עוצמה, כמו במקרה של מלחמת ההתשה בין ישראל ומצרים, כאשר המצרים נקטו התשה מתוך הערכת חולשתם או במקרי ה-LIC הרבים אחרי מלחמת העולם השנייה, כמו וייטנאם או אלג'יריה. עם זאת, יש בהיסטוריה מקרים, שבהם התשה נבחרה על-ידי צדדים חזקים, כמו אסטרטגיית ההתשה שנקטו הרומאים מול המורדים היהודים או טקטיקת ההתשה שנקט מונטגומרי מול רומל באל-עלמיין.

אשר לתשה כדפוס שמתפתח מאליו, אפשר להצביע על שלושה גורמים עיקריים, האחראים לכך.

הגורם הראשון הוא **סימטריה ביכולות בין שני הצדדים**. סימטריה ביכולות עשויה להתפתח מכיוונים שונים: הראשון הוא סימטריה כתוצאה מגורמים אופרטיביים. אני מניח, שחלקכם מכיר את המושג "עוצמתה הפוחתת של ההתקפה". זהו מצב, שבו ההתקפה ממצה את עצמה, בדרך-כלל, בטרם הניבה הכרעה. זאת, בשל התארכות הקווים המבצעיים והלוגיסטיים, פעולה הרחק מהבית, התערערות המורל כתוצאה מכך וכיוצא באלה, כמו בדוגמאות המפורסמות של מסע נפוליאון לרוסיה או, לימים, מסע היטלר לרוסיה. הפעולה מתחילה כהתקפה, במגמה להכריע ומסתיימת במצב, שבו שני הצדדים אינם מסוגלים לגבור זה על זה. סיבה נוספת, היכולה להביא לסימטריה, היא שינויים טכנולוגיים. באופן יותר ספציפי, הכוונה להתחזקות דרמטית של האש על חשבון התמרון בשדה הקרב, כפי שקרה בדוגמה הקלסית של החזית המערבית במלחמת-העולם הראשונה. הצירוף של חפירה, גדר תיל, מכונת ירייה וארטילריה

יצר מצב, שבו אי אפשר היה לתמרן ולתקוף באופן אפקטיבי, וכתוצאה מכך, גם לא ניתן היה להכריע. מצב כזה נמשך שנים, עד שהשתנה לקראת לסיום המלחמה.

אלמנט נוסף, שיכול להביא לסימטריה, היא הדוקטרינה. זהו נושא עדין ומורכב במקצת, אבל מצויות בספרות תיזות לפיהן קיימים צבאות, במיוחד בעולם השלישי, המתקשים לאמץ דוקטרינה, העולה בקנה אחד עם עקרונות הבליצקריג. זאת, בשל מגבלות תרבותיות ואחרות. כתוצאה מכך, גם אם אותם הצבאות מצוידים בכל האמצעים הדרושים לניהול בליצקריג, הם אינם מסוגלים להוציא דפוס כזה אל הפועל.

גורם אחר להתפתחות דפוס התשה מאליו, הוא א-סימטריה בכוח הרס לטובת הצד החזק, המאוזנת באמצעות א-סימטריה בסבילות למחיר לטובת הצד החלש. זהו מצב שאיפיין רבים ממקרי ה-LIC אחרי מלחמת-העולם השנייה. אנו מכירים אותו גם מן ההקשר הישראלי, אם כי, בסופו של דבר, ישראל הוכיחה סבילות גבוהה למדי למחיר, לפחות בחלק ממקרי ההתשה שהיתה מעורבת בהם. הסבר ברוח זו, למה שקרה בווייטנאם, הוצע בשעתו על-ידי חוקר אמריקני חשוב בשם סטיבן רוזן, שהצביע על אותה א-סימטריה כפולה, ותלה בה את אי הצלחתם של האמריקאים לתרגם את ההישגים הצבאים המשמעותיים שלהם בשדה הקרב להישגים מדיניים.

סיבה שלישית להתפתחות דפוס של התשה, יכולה להיות בקרה פוליטית הדוקה, המגבילה את חופש הפעולה הצבאי. במלים אחרות, הצבא איננו מקבל אישור לפעול בדפוס של מחץ. במלחמת קוריאה, למשל, היו שני שלבים: האחד, בין 1950 ל-1951, והשני, מ-1951 ועד 1953. השלב השני נשא אופי של התשה, כיוון שקובעי המדיניות בארצות-הברית חששו, שהמשך המלחמה, במצב שבו האמריקנים תוקפים בהצלחה את צפון קוריאה, יביא להסלמה ולעימות גלובלי.

הואיל ורצו למנוע זאת בכל מחיר, הם הטילו מגבלות על חופש הפעולה הצבאי, שהביאו בסופו של דבר להתפתחותו של דפוס התשה שנמשך חודשים ארוכים.

דיברנו על התשה כאסטרטגיה נבחרת, ועל התשה כדפוס היכול להתפתח מאליו. יש להעיר בהקשר זה, שלא תמיד ניתן להבחין בין שני המקרים הללו. מלחמת-העולם הראשונה, למשל, יכולה להתפרש, מצד אחד, כאסטרטגיה נבחרת של התשה בחזית המערבית, ביוזמת הרמטכ"ל הגרמני פלקנהיין, שראה בה, מאז סוף 1915, את הדפוס היעיל ביותר לניהול העימות עם הצרפתים והבריטים. מצד שני, אפשר לטעון, שהגרמנים, שניסו לנהל את המלחמה הזאת מראשיתה בדפוס של בליצקריג, נאלצו להשלים עם דפוס של התשה, בעיקר בשל השינויים הטכנולוגיים, שהוזכרו קודם לכן.

מכאן ברצוני לעבור לארבעה טיעונים עיקריים, המייצגים את החשיבות הרבה שיש לייחס למלחמת התשה.

הטיעון הראשון הוא, כי התשה יכולה להיחשב למודרנית יותר מבליצקריג, ולא פחות מתוחכמת ממנה. הרעיון של אגרופי שריון, המתקדמים במהירות בעומק שטח האויב, נהנים משיתוף פעולה חילי ובין-זרועי, וגורמים למיטוט מהיר של האויב עם מינימום אבידות, הצית במשך שנים את דמיונם של רבים. התפתחה ההכרה, שרק צבאות איכותיים במיוחד מסוגלים להוציא לפועל בליצקריג, כיוון שדפוס כזה דורש יכולות מבצעיות ולוגיסטיות גבוהות. גם בישראל נוטים חיבה מיוחדת לבליצקריג. בהקשר זה ראוי לומר:

א. התשה איננה פחות מתוחכמת מבליצקריג. כן, גם היא מתמקדת, במקרים רבים, ברצון הלחימה של הצד השני, יותר מאשר ביכולתו. כך הוכיחו העימותים הרבים לשחרור לאומי אחרי מלחמת-העולם השנייה.

ב. ההתשה משקפת את תהליך המעבר של המלחמה משדה הקרב הישיר אל העורף. זהו תהליך שהתחיל במאה ה-19, נמשך במאה ה-20, ולא פסק, ואף

צבר תאוצה, בימינו. התהליך הזה הוא אחד הביטויים הבולטים של המלחמה המודרנית. בעוד שהבליצקריג המסורתי מוגבל למבצעים בשדה הקרב הישיר. התשה, לפחות מאז המאה ה-20, רואה בחברה את מרכז הכובד.

הטיעון **השני** הוא, כי התשה היא תופעה רב ממדית, המערבת גורמים מדיניים, צבאיים, כלכליים, חברתיים וטכנולוגיים, וכזאת, היא משקפת שינויים באופי המלחמה. כמו-כן, היא משקפת את הסטת הדגש, מסכסוכים גבוהי עצימות לסכסוכים בעלי עצימות נמוכה. השינויים והמגמות הללו מוצאים ביטוי במודלים השונים של התשה, שגובשו במחשבה הצבאית המודרנית.

המודל הראשון הוא של ההיסטוריון הגרמני הנס דלבריק. דלבריק ניסח אותו בהשראת מלחמת שבע השנים, שניהל פרידריך הגדול באמצע המאה ה-18 נגד קואליציה של אויבים, בתנאים של נחיתות כמותית קיצונית. מה שנותר לפרידריך הגדול לעשות בתנאים כה קשים, היה להחזיק מעמד באמצעות הימנעות ממפגשים צבאיים ישירים גדולים, ולנסות להרוויח זמן עד אשר יתרחש נס, שאכן התרחש בסופו של דבר, עם פרישת רוסיה מן הקואליציה נגדו.

המודל השני קיבל ביטוי במשנתו של לידל הארט, מי שנחשב להוגה הצבאי החשוב ביותר במאה ה-20, אם כי יש לו הד גם בכתביהם של חוקרים והוגים אחרים, כמו סימפּקין, ובעיקר בתודעתם של רבים החושבים על התשה. מודל זה שואב השראה ממה שקרה בחזית המערבית במלחמת-העולם הראשונה, שכבר תואר קודם לכן. הוא רואה בהתשה עימות סטטי, המדגיש את יסוד האש, הכרוך בשחיקה עצומה ובמחיר כבד לשני הצדדים, והנוטה להינתק מרציונל מדיני. ראוי להעיר כאן, שלידל הארט עצמו לא חשב באופן גוללייתי. נהפוך הוא, הוא גינה את מה שנתפס על-ידו כאופי הגוללייתי של ההתשה.

המודל השלישי מיוצג בעיקר על-ידי דוקטרינות ה- LIC של אחרי מלחמת-העולם השנייה, בהתייחס למלחמות לשחרור לאומי ולמהפיכות בעולם השלישי. דוקטרינות אלה נוסחו בתחילה על-ידי הצד החלש, שבחר בהתשה כדרך לאיזון נחיתותו הצבאית-טכנולוגית, ואחר-כך, על-ידי הצד החזק, שחיפש תשובות

לאתגר ההתשה שהציבו בפניו החלשים. בגירסת ה-LIC שלו הוא מזכיר את המודל של דלבריק. המודל הזה מערב היגיון לא צבאי. הוא מכוון לרצון הלחימה של היריב. הוא מוגבל ולא סטטי. גם גירסת ה-HIC שלו יותר מתוחכמת ופחות גוליתית. למשל, בכך שגם היא שמה דגש על הרב-ממדיות של ניהול המלחמה ועל הפגיעה ברצון הלחימה של היריב, כפי שמוכיחה מלחמת ההתשה בין ישראל ומצרים. בכך היא מהווה מעין סינתזה בין מודלים א' וב'.

המודל הרביעי שייך לעידן שלנו, והוא תפור לפי מידותיו של עימות נמוך עצימות, שמנהלת מדינה דמוקרטית מערבית חזקה מבחינה צבאית-טכנולוגית. זכות היוצרים על המודל הזה שייכת לאסטרטג האמריקני בן-ימינו, אדוארד לוטוואק, אם כי הוא לא ניסח אותו כמודל של התשה. בסדרת מאמרים, מאמצע שנות התשעים, הצביע לוטוואק על התפתחות המלחמה הפוסט-הירואית. מלחמה זו, בניגוד למלחמה ההירואית, מאופיינת בשני כללי יסוד: א. אסור להיהרג, ב. אסור להרוג, לפחות לא אזרחים. כללים אלה מייצגים, כמובן, סטייה דרמטית מהמלחמה, כפי שהכרנו אותה בתקופה המודרנית. דגם ההתשה הרביעי, הפוסט-הירואי, תפור לפי מידותיה של דמוקרטיה מערבית, הנהנית מעליונות צבאית טכנולוגית מול צד חלש ממנה, אך הסובלת מאילוצים חברתיים-פוליטיים, הנובעים במידה רבה מן העובדה, שבעימות נמוך העצימות, בדרך-כלל, לא טמונים האינטרסים החיוניים ביותר שלה. היכולת לנהל מלחמה במינימום אבידות משני הצדדים, בזכות הטכנולוגיה המתקדמת העומדת לרשותה, במיוחד חימוש מונחה מדויק, מאפשרת לדמוקרטיה המערבית החזקה להתגבר על האילוצים החברתיים-פוליטיים, ולנהל עימות מתיש.

העובדה, שקיימים כמה מודלים של התשה, עלולה ליצור רושם שהתשה איננה אלא מסגרת שרירותית, המשמשת מטריה או מסגרת גג לשלל תופעות שונות זו מזו. לא כך הם פני הדברים. התשה היא אכן תופעה רבת פנים, אך יש לומר,

שהמשותף לכל הגילויים שלה או לכל המודלים שלה היא אותה שחיקה איטית ומצטברת, חומרית ונפשית, לאורך זמן, שהוזכרה בתחילת הדברים. ההבדל בין המודלים משקף את העובדה, שהמלחמה משנה את פניה מעת לעת, ואת העובדה, שעיוותים בעצימות נמוכה הפכו להיות, מאז מלחמת-העולם השנייה, הקונפליקטים השכיחים ביותר במערכת הבינלאומית. כבר בתקופת המלחמה הקרה הם היוו 80% מהקונפליקטים, ואילו אחרי המלחמה הקרה הם מהווים 95% מהקונפליקטים.

הטיעון **השלישי**, הוא שמלחמת התשה היא, ברוב המקרים, שילוב של עימות צבאי ברמה הטקטית מזה ועימות ברמת האסטרטגיה-רבתי מזה. במלים אחרות, מדובר בעימות המתנהל משני קצות הפירמידה של רמות המלחמה, המשתרעת מרמת האסטרטגיה-רבתי דרך רמת האסטרטגיה והרמה האופרטיבית וכלה בטקטיקה. בהתשה, העימות הצבאי, בדרך-כלל, מתרחש ברמה הטקטית והוא מוגבל מבחינת סדר הכוחות, הזירה, אמצעי הלחימה והזמן. לעומת זאת, מטרות המלחמה, ולעיתים גם חלק מהיעדים לפגיעה, קשורים לחברה ולכלכלה של היריב. ההישגים המשמעותיים ביותר במלחמת התשה, מאז מלחמת-העולם השנייה, הושגו ברמת האסטרטגיה-רבתי, עליה ניתן להשפיע גם באופן ישיר וגם באופן עקיף. באופן ישיר - על ידי פגיעה בחברה, בכלכלה ובאופן עקיף - על ידי פגיעה בלוחמי היריב, בתקווה שהאבדות בקרב החיילים יתורגמו להחלשת כוח העמידה של החברה. הכרעה במלחמת התשה יכולה להיות צבאית, ברמה הטקטית, או אסטרטגית-רבתי, כפי שקרה, למשל, בקוסובו, וכמעט קרה במלחמת ההתשה עם מצרים. בוודאי, שניתן להשיג את מטרות המלחמה בלי הכרעה צבאית, כפי שהצליחו לעשות תנועות לשחרור לאומי רבות.

הטיעון **הרביעי** והאחרון קשור למודל הרביעי של ההתשה, אך מזווית מעט שונה. בעוד שבעבר, ההתשה היתה, בעיקר, נשקו של החלש, היא התגלתה, בשני העשורים האחרונים, כאסטרטגיה אטרקטיבית גם עבור צדדים חזקים. מזה שנים לא מעטות אנו עדים לכך, שמדינות דמוקרטיות מערביות לא בהכרח בוחלות בהתשה, מצליחות בה, ואף עשויות לבחור בה כאסטרטגיה, מתוך הנחה

שהן עשויות לנהל אותה בהצלחה. היכולת לפגוע באויב באופן כירורגי ומיעוט האבידות בשני הצדדים מקלים על הסיכוי לזכות בלגיטימציה פנימית וחיצונית למלחמה. כך יוצא, שבניגוד לדעה המקובלת, לפיה עימותים מתמשכים, מתישים, מעוררים התנגדות בקרב חברות דמוקרטיות מערביות, דומה, שנמצאה דרך לנהל עימותים כאלה בהצלחה. בוסניה, קוסובו, המעורבות הישראלית בלבנון מול החיזבאללה ועמידתה של ישראל באינתיפאדה האחרונה הן, כמובן, דוגמאות לכך.

לסיכום, גם מדינות דמוקרטיות מערביות יכולות לנהל מלחמת התשה בהצלחה בתנאים הבאים: אימוץ גישה רב ממדית, אסטרטגית-רבתי במקום גישה צבאית צרה; נחישות והתמדה, המגובים על ידי לגיטימציה פנימית וחיצונית; והצלחה לשמור על רמה נסבלת של אבדות.

יובל שנים של מלחמות התשה - הלקח המצטבר של הניסיון הישראלי

דן שיפטן, המרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה*

אסטרטגיה של מאבק ממושך ומתיש, המביא בדרך-כלל סבל גם על האוכלוסייה האזרחית של הצד היוזם, אינה נבחרת בקלות-דעת. היא עשויה להיבחר כאשר מתקיימים שלושה תנאים הכרחיים.

התנאי הראשון הוא תפיסה מדינית הגורסת, שהימנעות ממהלך אלים תמסד מציאות פוליטית בלתי נסבלת.

התנאי השני היא הערכה, שידם של יוזמי המהלך הזה תהיה על התחתונה, אם יבחרו במתכונת עימות המאפשרת לאויביהם הכרעה מהירה ונחרצת.

התנאי השלישי הוא תקוותם של יוזמי מלחמת ההתשה שבמהלכה ניתן לצבור בהדרגה מסה קריטית של הישגים פוליטיים, שתכפה על אויביהם, בסופן של חשבון, להשלים עם עיקר תביעותיהם. מימוש התביעות הללו או, לפחות, מניעת התמסדות המציאות החוסמת את מימושן בעתיד, היא התכלית המדינית של מלחמות ההתשה.

האסטרטגיה הזו רווחת במיוחד בקרב חברות תת-מפותחות ואוטוריטריות, שמנהיגיהן מייחסים להן כושר ספיגה מופלג לאבדות ולנזקים, הנאבקות בחברות מפותחות ודמוקרטיות, בהנחה שהאחרונות חסרות כושר עמידה במאבק ממושך.

ביחסי ישראל-ערב מאפיינות מלחמות ההתשה את השלבים שבהם העריכו הערבים, כי אינם מוכנים עדיין או אינם מסוגלים כלל להכריע את ישראל במהלך

* דן שיפטן חוקר את ההיסטוריה הפוליטית של המזרח התיכון בן-זמננו ומתמקד ביחסי ישראל-ערב. הוא מלמד בחוג למדעי המדינה, וחוקר במרכז לחקר הביטחון הלאומי, באוניברסיטת חיפה.

צבאי נחרץ וחששו מפני מיסוד הישגיה הטריטוריאליים והפוליטיים, אם יימנעו באותו שלב מהצבת אתגר אלים לישראל. הם הניחו, בצדק, כי ישראל מעדיפה הכרעה מהירה וניסו לדחוק אותה למאבק מן הסוג הקשה לחברה הישראלית במיוחד.

הדיון במתכונת המלחמה הזו ביחסי ישראל ערב מצרף לקטגוריה אחת סוגים שונים מאוד של עימות אלים, הן מבחינת המאפיינים הצבאיים והן מבחינת הגיבוש המדיני. בתחום הצבאי, היא מקיפה מגוון רחב מאוד - ממלחמה בין צבאות סדירים ("מלחמת ההתשה" עם מצרים 1969-1970) ועד התקוממות עממית (ה"אנתיפאדה" בשלהי שנות השמונים). בתחום הפוליטי, היא מצרפת מכלולים, שרק בדיעבד ניתן לראות בהם אתגר בעל ייחוד ורציונל משלו (כמו הטרור בעזה בשנות החמישים), למאבקים שנועדו מראשיתם להבטיח ליוזמיהם תכלית מדינית מוגדרת (כמו מאבק החיזבאללה מלבנון, בתמיכת סוריה ואיראן). יש הצדקה לקבץ את המרכיבים האלה תחת קורת גג אנליטית אחת, לא רק בשל המאפיינים המשותפים במאבק נגד ישראל, אלא גם בשל המאפיינים המיוחדים אותם במאבק המתגבש בשנים האחרונות בזירה העולמית, בין חברות מפותחות ודמוקרטיות לבין חברות אוטוריטריות ותת-מפותחות. בשני המקרים, מדובר בהפעלת אלימות לתכלית מדינית, שלא במסגרת מלחמה קונבנציונלית מלאה. בשניהם, מניחים יוזמי המלחמה, כי במתכונת הזו הם יכולים לעקוף את העליונות האסטרטגית של החברות הדמוקרטיות המפותחות, באמצעות דחיקתם למתכונת עימות שתחשוף את חולשתה של החברה, למרות עוצמתה של המדינה.

המונח "מלחמת התשה" משמש, בדרך כלל, בספרות הצבאית לדיון בעימות קונבנציונלי בין צבאות סדירים. כאן הוא משמש בהקשר רחב הרבה יותר, כיוון שמדובר במאבק כולל בין חברות מטיפוסים שונים. האמצעים האלימים אמנם מוגבלים יותר מאשר בעימות צבאי מלא, אך המלחמה היא טוטלית יותר, משום שהיא מקיפה את כל מרכיביה של החברה בשני הצדדים. במלחמה הזו, מנסה חברה חלשה עד כדי חוסר אונים במבחני הכוח הרגילים (צבא, כלכלה,

טכנולוגיה, כושר ייצור) למקד את המאבק באותם תחומים שבהם דווקא לחלשים אמור להיות יתרון והחזקים אמורים להיות פגיעים במיוחד.

בהקשר הזה, משמש, לעיתים, המושג "עצמתה של החולשה". דומה, שבדיון האנליטי עדיף דווקא להתמקד במה שמחפשים החלשים בעימותים כאלה: בנקודות התורפה של הסטרוקטורות החזקות. ראוי אפוא, שהדיון יתמקד בניסיונם של גורמים רדיקליים ב"עולם השלישי" לאתר בקרב החברות החזקות של המערב הדמוקרטי את "עקב אכילס" האסטרטגי שלהם. אותם גורמים מבקשים לנהל את המאבק עם החברות האלה בזירה, במתכונת ובאמצעים שבהם הן פגיעות במיוחד: מלחמה ממושכת, בלתי מוכרעת ועתירת אבדות, המתנהלת, במידה רבה, בקרב האוכלוסייה האזרחית של שני הצדדים. במקביל, ראוי למקד את הדיון בהתגייסותן של הדמוקרטיות המערביות לחיזוק אותם אגפים, שחולשתם נחשפה ("דמוקרטיה מתגוננת"), מבלי לאבד את ייחודן כחברות פתוחות ולכפות על גורמי "העולם השלישי" המציבים להם אתגר, השבת חלק ניכר של העימות אל התחומים שבהם יש לדמוקרטייות יתרון מובהק ומוכח.

הדיון להלן עוסק במקרה המיוחד של ישראל. לנוכח האתגר החדש, הניצב בפני הדמוקרטייות המערביות מאז סיום המלחמה הקרה והגילויים האחרונים המצביעים על אופיו הגלובלי של האתגר הזה, חשוב מאי פעם לבחון את המקרה הישראלי כמיקרוקוסמוס של התופעה העולמית. לקחי הצלחותיה וכישלונותיה של חברה המתמודדת עם האתגר הזה למעלה מיובל שנים (ועם גלויים פחות מובהקים שלו כבר למעלה ממאה שנים), יכולים לשמש כל מי שמתעניין בסוגיה הקריטית הזו גם בארצות הברית או אירופה.

בחירה או כורח - עדיפויותיהם של הצדדים הלוחמים

מבחינת ישראל, מלחמות התשה הן כמעט תמיד כורח; מבחינת הגורמים הערביים הנלחמים בה, מדובר בבחירה.

מבחינת ישראל, מלחמת התשה היא העדיפות האחרונה ביחסיה עם העולם הערבי הסובב אותה. הראשונה היא, כמובן, שלום. בהעדרו, מעדיפה ישראל הרתעה ובקריסתה - הכרעה. בהעדר סיכוי לשלום, אפשרות להרתעה, או תנאים להכרעה, נדחקת ישראל לכורח של מאבקי התשה. משנקלעה שלא בטובתה למציאות של התשה, נדרשת ישראל להוציא "מתוק מעז": לוודא שתוצאות מלחמת ההתשה יפגעו בגורמים הערביים הנלחמים בה במידה כזו, שתרתיע אותם משימוש באמצעים אלה בהמשך. ברוב המקרים הצליחה ישראל בכך, לעתים במחיר כבד.

מבחינת הגורמים הערביים הנלחמים בישראל, מאבקי התשה הם האמצעי הנבחר. השימוש הנרחב באמצעי הזה מתבקש מן המתח העצום בין המוטיבציה הגבוהה והגוברת לפגוע בישראל, לבין כישלונם הנחרץ של הערבים להשיג הכרעה באמצעים כוחניים אחרים, והשלמתם עם העובדה, כי לישראל עדיפות מוחצת ביחסי הכוחות, לפחות בטווח הזמן הקרוב. מבחינתם, מדובר בהעברת המלחמה בישראל מן התחומים בהם יש לישראל יתרון יחסי מוחץ, אל התחומים שבהם הם מקווים למצוא את "עקב אכילס" של החברה הישראלית.

עדיפותיה של ישראל

העדיפות הראשונה של ישראל היא "שלום", שבו ישלימו הערבים עם המסד של המציאות הקיימת, תמורת נכונות ישראלית לויתורים הכרוכים, בין היתר, בצמצום שולי הביטחון. ליבת האינטרסים החיוניים הובטחה כבר ב-1949. בשלב ההיסטורי הנוכחי סבור הזרם המרכזי בחברה הישראלית, שישראל הבטיחה לעצמה (במידה רבה על חשבון הערבים) את המינימום ההכרחי להשגת יעדיה הלאומיים, וכי יש לה עניין למסד את המציאות הזו בדרך של השלמת הערבים עמה כמצב לגיטימי של קבע. הביטוי המובהק לאסטרטגיה הישראלית הזו הוא עמדתה בעקבות מלחמת ששת הימים, שחתרה למסד את הישגי 1947-1949, תמורת וויתור על רוב מה שהושג ב-1967. משהושגה המטרה הזו בחזית המצרית (1977-1979) ובחזית הירדנית (1994), מנסה ישראל להשיגה גם בחזית הפלסטינית ובחזית הסורית-לבנונית. המחלוקות בחברה הישראלית פנימה, ובין ישראל לבין הגורמים הערביים הללו בשאלת הגבולות ואפילו בשאלת ירושלים היא משנית לסוגיה העקרונית: השלמה ערבית עם מדינה יהודית, בעלת שולי ביטחון המאפשרים לה להגן על עצמה. מיסודה של המציאות הזו היא העדיפות הראשונה של ישראל.

בעדיפות שניה, לאחר אופציות השלום וההשלמה, עומדת אופציית ההרתעה - מצב שבו אמנם אין הערבים משלימים עם ישראל, אך מכירים בחידלון-כוחם להתעמת אתה ומניחים לה להוסיף ולהתפתח במצב של רגיעה יחסית. השקעותיה הגדולות של ישראל בתחום הביטחון, רבות מהכרעותיה המדיניות ואף מהלכיה הצבאיים בזמן מלחמה ועימות מוגבל (ראה להלן), מוכתבים, במידה רבה, על ידי צורכי ההרתעה. מנקודת הראות של ישראל, מלחמה שנמנעה וכל תקופת רגיעה ממושכת הם בגדר הישג מצטבר, כיוון שמטרותיה המדיניות - מיסוד המדינה היהודית, חיזוק ביטחונה והמשך התפתחותה - מובטחים גם בלא

לשלם את מחירו של השלום. אופציה זו טובה פחות משלום, כיוון שהיא יציבה פחות ומעודדת פחות את אלה הרוצים לחיות ולהשקיע בישראל, אך בהעדר אופציה לשלום, באזור סוער ובלתי יציב ממילא, גם זה הישג נכבד.

בדור האחרון, הצליחה ישראל, במידה רבה, להבטיח הרתעה אסטרטגית ממלחמה קונבנציונאלית. היא עשתה זאת בשילוב של בניין צבא חזק ומודרני, בהפגנה מרשימה של נחישות להגן על צרכיה החיוניים, בצעדים דרמטיים שנקטה גם בין המלחמות (בראשם, חיסול הכור העיראקי ב-1981) ובהפגנת יכולתה הצבאית (כמו בעימות עם חיל האוויר הסורי ב-1982). גורמי ההרתעה לא התמצו בתחום המהלכים הכוחניים. ההישג המכריע בתחום המדיני היה, כמובן, הסכם השלום עם מצרים, שהוציא את המדינה הערבית החזקה ביותר ממעגל העימות הפעיל והחליש באופן דרמטי את האיום של כל יתר מדינות ערב בתחום הצבאי הקונבנציונאלי.

מציאות נוחה מאין כמותה בזירה הגלובלית (קריסת ברית המועצות ותמיכה איתנה של ארצות-הברית) הדגישה עוד יותר את היתרון הישראלי בתחום הזה: הארסנל הסורי התיישן. אין עוד מעצמת-על שתבטיח לסוריה צבא חדש ומודרני יותר אם תובס במלחמה נוספת עם ישראל; מצרים תלויה בארצות הברית וצבאה החזק יחסית יאבד את הגיבוי החיוני לו אם יצא למלחמה בישראל. לכל אלה נוספו גם אירועים אזוריים, שהחלישו את אויביה העיקריים של ישראל: מלחמת עיראק איראן התישה את שני הצבאות של הגורמים הרדיקליים ביותר ומלחמת המפרץ השמידה חלק ניכר של הצבא העיראקי ודחקה אותו לדפנסיבה מתמשכת; מלחמה נוספת עם ארצות-הברית מאיימת להרסו עד שיחדל מלהיות איום אסטרטגי לישראל.

האופציה השלישית בעדיפותה לישראל - פחות משלום ומהרתה, אך עדיין עדיפה על התשה - היא הכרעה צבאית. כאשר ישראל סברה, שהמלחמה בלתי נמנעת ותפרוץ בתנאים בלתי נסבלים לישראל (מלחמת סיני) או כאשר ההרתעה לא מנעה עוד את המלחמה, כפי שהיה ב-1967, במלחמת ההתשה ובמלחמת יום הכיפורים, חותרת ישראל להכריע באופן נחרץ ומהיר את הגורם שאיים עליה. אם נגזר על ישראל להיכנס לעימות עם הגורמים הערביים המתנכלים לצרכיה החיוניים, מעדיפה ישראל שזה יתקיים בזירה המאפשרת הכרעה מהירה. ישראל חישלה כלים מתאימים להתמודדות כזו, תוך התבססות על יתרונותיה כחברה מודרנית ומאורגנת היטב, על כוח האדם המיומן שלה, על יוזמתו של המפקד וגמישות הפעלתו של הכוח ועל הישגיה המדעיים והטכנולוגיים.

במהלך חצי המאה האחרונה התברר בהדרגה, כי יתרונותיה המובנים של החברה הישראלית, וחולשותיה הקשות של החברה הערבית, מבטיחים לישראל סיכוי טוב מאד למוטט ולקעקע את צבאותיהם של הערבים, אם הזירה מאפשרת לישראל להביא לידי ביטוי את יתרונותיה. תוצאותיה הצבאיות של מלחמת יום הכיפורים, שנפתחה בתנאים הגרועים ביותר מבחינת ישראל, ונסתיימו במצב שרק התערבות מעצמתית מנעה הכרעה מוחצת, המחישה זאת לערבים. העניין חרג אמנם הרבה מעבר לתחום הצבאי הצר (מחירה האנושי, הכלכלי והפוליטי של המלחמה הזו המחיש זאת לישראל), אך אפילו עימות מסוג זה עדיף לישראל על מלחמת התשה, בהנחה שהכנות מתאימות יכולות למנוע את השגיאות הקריטיות של ראשית המלחמה ב-1973.

עדיפויותיהם של הגורמים הערביים הנאבקים בישראל

מבחינת הגורמים הערביים הנאבקים בישראל מדובר, כמובן, בתמונת ראי של העדיפויות שהוצגו כאן. האופציה של שלום במונחים של השלמה מלאה עם

המדינה היהודית אינה מופנמת ברבדים העמוקים של ההכרה אפילו במצרים ובאליטות של ירדן, קל וחומר בסוריה או בקרב הפלסטינים. הציבור הערבי בכללותו, ובמיוחד האליטות הצעירות והמשכילות, רואים בהצלחה ובשגשוגה של ישראל מול החולשה והפיגור הערבי בתחומי הכלכלה, המדע, הטכנולוגיה והיכולות הצבאיות, שיבוש עמוק של סדרי העולם. אפילו בעיני המדינות שחתמו על חוזה שלום עם ישראל נתפסת ההשלמה הגלומה בו עם הישגיה של ישראל ככורח בל יגונה, שראוי לעקוף אותו בדרכי מאבק אחרות. גורמים אלה נאלצים להשלים עם עליונותה הצבאית הקונבנציונלית של ישראל ועם ההרתעה שהבטיחה לעצמה בתחום זה, כיוון שהם יודעים, כי יוכרעו בשדה הקרב על ידי ישראל, בשל צרוף הנתונים שהוזכרו לעיל - בעיקר העובדה, שישראל, כמדינה מודרנית, נלחמת בחברה תת-מפותחת, שאינה מסוגלת לתת ביטוי לעדיפות משאביה.

המתח שהוזכר בין המוטיבציה העמוקה והמתחזקת להתמיד במאבק נגד ישראל, לבין חידלון האונים להשיג את יעדיהם, דוחקים את הגורמים הערביים הללו לנסות את מזלם בגרסאות שונות של מלחמות התשה, שבהן אמורים החלשים לנטרל את עוצמתם של החזקים, באמצעות התמקדות בנקודות התורפה של האחרונים.

חולשותיה של ישראל גלויים לעיל כל: מדינה קטנה, משאביה מצומצמים, רגישותה לאבדות מופלגת, כלכלתה רגישה דווקא משום שהיא מפותחת, הדמוקרטיה התוססת שלה מחצינה מחלוקות בנושאי השלום והביטחון וסבלנותה קצרה. קיצורו של דבר - חברה פתוחה ומפותחת אינה סובלת מלחמות ארוכות בלא הכרעה (וגם לא יותר מדי מלחמות קצרות ומכריעות). בניה של חברה מצליחה רוצים ליהנות, בנחת, מפרי הצלחותיהם, ורוצים בכל ליבם להאמין, שגם שכניהם אינם רוצים אלא ליהנות מהצלחה ורגיעה (כל כך רוצים להאמין בכך, שהם מוכנים לעיתים להונות את עצמם, גם כאשר כל הנתונים

מעידים, שלחברה אחרת יש עדיפויות שונות). ישראל עצמה מודעת לחולשות הללו, ומכאן עדיפויותיה שהוזכרו והצבת מאבקי ההתשה בתחתיתן.

הבחירה הערבית במאבקי התשה נועדה, אם כן, למנוע מישראל מלהביא לידי ביטוי את עצמתה של חברה חופשית ומודרנית ולהציף דווקא את חולשותיה של אותה חברה: למנוע אפשרות הכרעה מחברה המוכנה להתגייס לזמן קצר, בתנאי שההכרעה נראית באופק; לגרום למירב האבדות, בשל הרגישות המופלגת; לפגוע בתקווה לחיים של שלוה ולהגביר את החרדה מפני התשובה החיובית לשאלה "הלנצח תאכל חרב"; לפגוע בהצלחה הכלכלית, גם כדי לדכא את האוכלוסייה וגם כדי להקשות על גיוס המשאבים למאבק ממושך; לפגוע באיכות החיים של האוכלוסייה המתפנקת על מנעמי חברת השפע; להקשות על העלייה ולהגביר את הירידה; לגייס את הגורמים הביקורתיים בישראל פנימה, המעודדים פייסנות כלפי תכתיבים ערביים, בטענה, שישראל היא האשמה בהתמדת המלחמה; לבדוד את המדינה היהודית בדעת הקהל במערב, על ידי פרובוקציות, שנועדו לתמרן את ישראל לפגוע בתגובותיה באוכלוסייה ערבית ופלסטינית.

למלחמות התשה יתרון נוסף מבחינה ערבית - קשה מאוד, כמעט בלתי אפשרי, להרתיע מפניהן הרתעה שלמה. מגוון האמצעים והגרסאות בלתי מוגבל כמעט; כמעט תמיד יימצא הגורם הרדיקלי שאינו רגיש לתוצאות העימות, במונחים של סבל לעמו, ולעיתים, אף לכישלון מדיני שינחל במאבק הזה. ניתן לקיימו באופן בלתי מבוקר ובלתי צפוי. לחברה שהסיפוק שהיא מפיקה מן הסיכוי להכאיב לישראל מאפיל אצל גורמים חשובים בקרבה אפילו על חששותיה להזיק לעצמה פי כמה, זה פיתוי שקשה לעמוד בו.

חומרתו של האתגר מבחינתה של ישראל ברורה. נותר לברר, מה נדרש כדי לתת לאתגר הזה מענה מניח את הדעת, ואחר כך לבדוק, כיצד התמודדה ישראל ביובל

השנים האחרון עם סוג המלחמה הזה. לבסוף, אפשר להעריך את הישגיה וכישלונותיה, ולברר, אם אכן הצליחה בהקשר הכולל והקובע לממש את עיקר יעדיה הלאומיים למרות האתגר הקשה והמתיש הזה, המלווה אותה בקביעות מיומה הראשון ועד עצם הימים האלה, ואף לשפר את יכולתה להתמודד עם אתגרים כאלה בעתיד.

מאפייני המאבק ואמצעיו

המפתח להתמודדות של חברות חופשיות ומפותחות עם מלחמות התשה היא סבלנות. החברה, שמלחמה כזו מופנית נגדה, נדרשת להפנים את ההכרה, שמדובר במאבק ממושך, שבו כל קיצור-דרך - מתחכם, פייסני או לוחמני בלא-ריסון - מוביל בוודאות לתבוסה, למלחמה נוספת ולאבדות חמורות פי כמה בהמשך הדרך. המרכיב החיוני הזה דרוש במיוחד בדור שהורגל, בתחומים רבים, לסיפוקים מידיים, החשוף לפיתוי הבלתי-בוגר של "עכשיו" (עד שמוצע אפילו "משיח עכשיו").

מרכיב הסבלנות מכריע בחשיבותו, כיוון שהחברות הבלתי-מפותחות, המורגלות להמתין עד בוש להישגים, שממילא אינם מתממשים גם אחרי עת ארוכה, רואים בהיעדר אורך-הנשימה את נקודת התורפה של החברות החופשיות והמפותחות; אליה הם ממקדים את מאמציהם, בתקווה לעודד את חסרי הסבלנות לתבוע מהלכים, שיביאו לתוצאות מיידיות. אלה המטיפים לפתרונות עכשוויים הם תקוותם היחידה של מפעילי הטרור והמלחמה המתמשכת בחברה הטוטליטרית; גיוסם בבלי-דעת הוא תנאי הכרחי להכתבת רצונם לחברה החופשית והפתוחה החזקה מהם.

חשוב להדגיש, שהאסטרטגיה כולה אינה בנויה על "עוצמתו של החלש" אלא על החלשתו של החזק בדרך של מניפולציה של החוליה החלשה שלו. לחלש יש אמנם יתרון חשוב, באהדה שהוא מעורר בדעת הקהל העולמית, בשל עדיפותו המוחצת של החזק העומד מולו (אפקט ה"אנדרדוג"), אך, מכאן ועד עוצמה במאבק מתמשך ארוכה הדרך. שאלת "עוצמתו של החלש" היא סוגיה תודעתית, המוכרעת בקרב החוגים המעצבים את תודעתו של הזרם המרכזי בחברה של הגורם הדמוקרטי החזק, שנגדו מכוונת מלחמת ההתשה. הדרך היחידה שבה עשויה מלחמה כזו להשיג את מטרותיה היא שכנוע הזרם המרכזי הזה, באמצעות מרכיביו ה"עכשוויים", כי למרות עוצמתה של החברה הדמוקרטית החזקה, אין לה סיכוי לנצח במאבק. אם וכאשר מצליחים יוזמי המלחמה לשכנע גורמי מפתח בחברה הדמוקרטית, כי, ממילא, אין למאבק המתיש, המכאיב והבעייתי מבחינה ערכית כל סיכוי להפסיק את המלחמה המתנהלת נגדה באמצעים כוחניים, פתוחה בפניהם רק דרך של קבלת התכתיב המדיני של יוזמי המלחמה.

אגדות-עם כמכשיר מדיני ואסטרטגי

כדי לשכנע בכך, עושים יוזמי מלחמות ההתשה נגד חברות דמוקרטיות מקרב גורמי "העולם השלישי" שימוש בשתי אגדות עם הרווחות בציבור דמוקרטי, ובאגדה שלישית הנגזרת מן השתיים הראשונות.

האגדה הראשונה נוגעת להעדר כושר העמידה של חברות פתוחות ודמוקרטיות במלחמות התשה, גם אם הן חזקות לאין שיעור מן החברות הטוטליטריות והתת-מפותחות הנלחמות נגדן, ובלבד שהמלחמות תהיינה ממושכות, כרוכות בנפגעים ובנזקים לראשונות, ובסבל אנושי מצטלם היטב לאחורונות.

האגדה השניה נוגעת לכושר ספיגה המופלג של חברות "העולם השלישי" וחברות

טוטליטריות בכלל.

האגדה השלישית, הנגזרת מן השתיים הללו, היא, שסופן של מלחמות כאלה להביא, במוקדם או במאוחר, לניצחון יוזמיהן, במיוחד אם הן מתנהלות תחת הכותרת של "שחרור לאומי".

בכל אחת מן האגדות הללו יש גרעין חשוב של אמת: חברות פתוחות אכן רגישות לחיי אדם ולשיבוש איכות החיים, פגיעות במערכותיהן הרגישות ומזדעזעות בנקל גם מן הסבל הנגרם לאוכלוסייה הנלחמת בהם. החברות האוטוריטריות והבלתי מפותחות של "העולם השלישי" אכן יכולות לספוג אבדות ונזקים, בשל אדישות המנהיגות לחיי אנשיה, העדר מאפיינים של איכות חיים שניתן לשבשם בקלות, ויכולתם של מקבלי ההחלטות להתעלם מסבל מתמשך של בני עמם. מלחמות רבות לשחרור לאומי אכן נסתיימו בניצחון.

אלא שזו ראייה סלקטיבית ורדודה. חברות דמוקרטיות הוכיחו כושר עמידה מופלא לאורך זמן, כאשר בניהן הבינו, שצורכיהם החיוניים עומדים בסכנה, ואין כל דרך פייסנית להבטיח אותם. חברות אוטוריטריות וטוטליטריות קרסו או השלימו, לאחר מאבק ממושך ומר, עם מה שנשבעו שלא לקבל. מאזן הניצחונות והכישלונות של "מלחמות שחרור לאומי" עדיין נוטה לטובת החברות הלא מערביות של "העולם השלישי" רק בזכות סוג אחד ומיוחד - המלחמות הפוסט-קולוניאליות - שכמעט עבר מן העולם.

המאבקים האלה, באמצע המאה העשרים, הביאו להסתלקות המעצמות האירופיות ממושבותיהן שמעבר לים, בעידן שעשה את הפרויקט הקולוניאלי כולו לבלתי כדאי ולבלתי אפשרי מטעמים פנימיים במדינות הקולוניאליות. המאבק לגירושם של המשטרים הקולוניאליים אכן זירז את התהליך, אך למעט חריג בולט אחד (אלג'יריה, שנחשבה חלק מצרפת) רק נתן ביטוי למגמה שהייתה מתממשת ממילא. המאבק האנטי קולוניאלי אכן נגע לכושר העמידה של החברה המערבית במלחמות התשה ממושכות; אלא, שראוי לבחון את כושר העמידה

בהקשרו ההיסטורי והאסטרטגי המלא. צריך רק להשוות את עמידת העם הבריטי במאבקים ממושכים וקשים להכרעה בימי הקמת האימפריה ובימי זוהרה, כאשר העניין נתפס כחיוני, כמו גם עמידתו בהתשה הקשה והממושכת של הבריץ בלונדון מצד אחד, מול האיתות ששיגר למנהיגיו במאבק לשימור מעמדה של בריטניה במושבותיה שנים מעטות לאחר מכן, מצד אחר, כדי להבין את ההבדל העקרוני בין מאבק על אינטרסים חיוניים ודרך חיים, לבין מאבק בעניין שערכו נחשב מפוקפק בימים שבהם הוא מתנהל.

האגדה בדבר כושר הספיגה הבלתי מוגבל של חברות אוטוריטריות ותת-מפותחות משגשגת, משום שלעיתים רחוקות נבחן כושר הספיגה הזה לאורך זמן, במאבק רצוף ומסלים. העובדה, שהדמוקרטיות נמנעו מלתת ביטוי מלא ככל האפשר בסוג זה של מלחמה לעדיפות הכוח שלהן, נתנה בידי יוזמי המלחמה אפשרות להתמיד במלחמתם ולהתהדר בהישגים מדיניים. בהינתן מקלטי חסינות, תקופת התאוששות והישגים לאומיים מלהיבים, יכולים מנהיגי חברות "העולם השלישי" להפגין כושר ספיגה גבוה, בשל הסיבות שהוזכרו. השאלה היא, מה סיכוייהם כאשר כל אלה נמנעים מהם - כאשר הלחץ מתמיד ומסלים והתכלית המדינית נשללת, באופן שאינו מאפשר להציג את הסבל הגואה כמחיר ראוי להישגים שאינם בנמצא.

בכדי ללמוד על האפשרות האחרונה הזו אין צורך להרחיק לכת לדוגמאות מן העולם הגדול. העימות בין ישראל לבין שכניה הערבים בדורות האחרונים מציע מעין מיקרוקוסמוס, שבו נבחנות השאלות הללו כמעט בתנאי מעבדה. הדיון המפורט בכמה דוגמאות מובהקות של מלחמות מסוג זה יובא להלן. בשלב זה של הדיון, כאשר עדיין לא עמדו במבחן ההוכחה הספציפית, ראוי להביא רק את המסקנה הסופית של הדיון הזה: למרות עשרות שנים של מלחמות התשה קשות, ממושכות ועקובות מדם, מכל הסוגים, ישראל קרובה הרבה יותר למימוש יעדיה

הלאומיים מאשר אויביה הערבים. מה שחשוב אף יותר היא העבודה, שלמרות למעלה ממאה שנים של עימות מתמשך, מקיימת ישראל דמוקרטיה יציבה, כלכלה חזקה, חיי תרבות תוססים, ומדע מתקדם; רוב מכריע של בניה בוחר לחיות בה ויהודים באים לחיות בה.

אם אכן יוכח במהלך דיון המפורט שלהלן, כי ניתן לעמוד בחובת ההוכחה הנדרשת, עולה מן המסקנה הכללית הזו גם שכושר העמידה של החברה הפתוחה עמד (ועודנו עומד) במבחן, שכושר הספיגה של גורמי "העולם השלישי" מוגבל עד מאוד, ושהאגדה בדבר הניצחון הבלתי נמנע של מאבקים תחת הכותרת של "שחרור לאומי", מיוחדת רק למקרים שבהם לא היה לגורם הדמוקרטי והמפותח אינטרס חיוני לשמור על נכסיו. היא נכונה, אם בכלל, רק ברמת המיקרו של המקרים הפחות חשובים, ולא ברמת המקרו של התמונה הכוללת.

אמצעי המאבק

האמצעים העיקריים, המסייעים להתמודדות בת-סיכוי עם מלחמות כאלה, עולים כמעט מאליהם מן הניתוח בדבר אופייה של המלחמה והגורמים המסייעים ליוזמיה להצליח. מדובר בחמש קבוצות של אמצעים מדיניים, פוליטיים וכוחניים. סוד ההצלחה הוא בשילוב מאוזן ביניהם, במתכונת שלא ניתן להגדירה מראש. השילוב הזה, המשתנה בהתמדה, לפעמים אפילו בפרספקטיבה של ימים ושבועות, בוודאי חודשים ושנים, הוא מבחנה של המנהיגות הפוליטית והחברתית העומדת בראש החברה החופשית בעת ההתמודדות.

- **שליטת הישג מדיני** - יש להבטיח, שיוזם המלחמה לא יוכל להצביע בפני הציבור שלו על הישג העומד ביחס כלשהו לסבלו של אותו ציבור. במונחים של עלות-תועלת, צריך להיות ברור, שהעלות העצומה לא הביאה לתועלת

מקבילה. חשוב לוודא, שבסוף העימות יוצע ליוזם המלחמה פחות ממה שהיה יכול להשיג לפניו. כיוון שהמאבק הוא ממושך, ותוצאותיו מצטברות במונחים של דורות, המבט צריך להיות קדימה: אם אחרי המלחמה יוצע יותר מאשר לפניו, הרי המלחמה הייתה כדאית, והיא תחודש בהזדמנות קרובה. המבחן אינו בתחום ספציפי אלא בהקשר הרחב ביותר – לעיתים, רשאית ישראל להסתכן בויתור טריטוריאלי גדול יותר לגורם ערבי, אם התמורה המדינית שונה **במהותה** יחסית למה שהוצע לישראל לפני המלחמה, באופן העונה על צרכיה האסטרטגיים הכוללים. אפשרות זו קיימת רק אם בציבור הערבי עצמו מקובלת ההכרה, כי התחולל שנוי עמוק לטובת ישראל בעמדה הערבית, או במכלול התנאים של העימות, באופן שאינו מאפשר להציג את המלחמה כתרומה חשובה לניצחון אסטרטגי, הכופה על ישראל את התכתיב המדיני של הערבים.

● **הסלמה מבוקרת -** ליוזמי המלחמה נוח לקיימה ברמה מסוימת, המתאימה ליכולותיהם ולכושר הספיגה שלהם. אם ישראל אינה יכולה לדכא את המלחמה מעיקרה, יש לה עניין להסלים אותה באופן מבוקר לרמה הנוחה לישראל ובזירה נוחה לישראל, באופן הגובה מן הגורמים הערביים הנלחמים בה עלות שאינם יכולים לעמוד בה לאורך זמן. העברת היוזמה לידי ישראל משבשת גם את שיקוליהם של הגורמים הנלחמים בה ומעצימים בציבור הערבי הנפגע תחושת מבוכה וחוסר תכלית. כאן, אסור להתרשם מאגדת-עם רווחת (בעיקר בתקשורת הבלתי-מקצועית), המשמשת בחברות החופשיות את המטיפים לפתרון עכשווי, כאילו "ככל שמצטברות התבוסות וההשפלות, כך גוברת בחברה הערבית ההתגייסות לתמיכה במנהיגים קיצוניים". לא פלא, שטענה זו מקובלת על המשטר הרדיקלי עצמו ועל דובריו באליטות הערביות, כדי להקנות לעצמם חסינות מפני המהלכים שהם חוששים במיוחד מפני יעילותם. לפעמים, נראים הדברים כך בטווח המיידי והקצר; אלא, שבטווח הבינוני והארוך, מה שמזין את תמיכתו של הציבור במנהיגים רדיקליים היא

הצלחה במימוש יעדיהם ולא כישלונות וסבל מתמשכים ללא תכלית.

● **מיקוד נכון של אמצעי הנגד** - זהו אחד האתגרים המורכבים ביותר בכל מערכה מדינית, הנזקקת לאמצעים כוחניים; במקרה הזה היא מורכבת במיוחד. בתחום זה, אפשר לנסח שני כללי "אל-תעשה" ברורים, וכלל אחד הממליץ על הדרך העשויה לשאת פירות. **כלל ה"אל תעשה" הראשון** מובן כמעט מאליו: אין צורך לציין, כי יש פסול מוסרי ואיוולת מדינית באימוץ סימטרייה בשיטות המאבק עם הצד הערבי, וכי לישראל אין כלל אופציה לרדת בתחום זה למדרגת אויביה הערבים. לו הייתה נוהגת כמותם, הייתה מאבדת בעיני בניה ובעיני תומכיה את ייחודה כתברה בת-תרבות. אפילו טעות ישראלית במהלך מאבק נגד לוחמים וטרוריסטים, הפועלים במכוון בתוך אוכלוסייה שלווה, היא סכנה חמורה. אויביה של ישראל (במיוחד הפלסטינים) מייחלים לטעות ישראלית, שתוצג כטבח באזרחים (עדיף ילדים) חפים מפשע, גם משום שמנהיגיהם אינם רגישים לכך וגם משום שיוכלו לגייס אותה נגד ישראל, במאבקם בתוככי החברה הישראלית ובזירה הבינלאומית. התברר, שאפילו שקר בוטה, ציני ומתוזמן אודות "טבח" (בג'נין), מגויס על ידי גורמים חשובים בתקשורת המערבית (למשל בקרב העיתונות הבריטית לגוניה), לצורך דה-הומניזציה של המדינה היהודית ומתמיד לשמש להסתה הרבה אחרי שנחשפה שקריותו. **כלל ה"אל תעשה" השני** ברור הרבה פחות, וישראל נכשלה בו שוב ושוב. מדובר בהיגררות לאחד הקטבים במיקודה ובמאפייניה של התגובה: צמודה מדי להתגרות שעוררה אותה בקוטב אחד, ומהלכים המכוונים לשנות מעיקרם את מאפייני היסוד של העימות בקוטב השני. בלבנון נכשלה ישראל בשניהם: שנים ארוכות מיקדה את תגובותיה בדרום לבנון - בטרור הפלסטיני, בחזבאללה, ביורי הקטיושות, במניחי המטענים ובטרוריסטים החודרים לשטח ישראל. המהלך הזה נכשל תמיד, משום שחייב את ישראל עצמה להיכנס לעימות בתנאים שבהם לא היה לה, מלכתחילה, סיכוי להצליח, במקום לכפות על גורם ערבי (סורי או לבנוני הפועל בשרותו) לפעול נגד אנשי הטרור מחשש לענישה ישראלית. כשפנתה ישראל אל הכוון

הנכון בתחום זה, הרחיקה, שלא בטובתה, אל הקוטב השני, בניסיון נואל וחסר סיכוי מלכתחילה של שר הביטחון דאז, אריאל שרון, לכונן "סדר חדש בלבנון". כאן מתחייב, כאמור, תמרון בין האילוצים השונים, כדי למצוא את הדרך המביאה בהצטברותה את התוצאה המדינית המיוחלת. האתגר הוא לאתר את התחומים שלהם רגישים במיוחד מקבלי ההחלטות, היכולים להפסיק את המלחמה הזו, כדי לכפות עליהם לנהוג בניגוד לכוונתם המקורית. הדרך היעילה ביותר בעולם הערבי היא לאיים על המשטר או לפגוע במקבלי ההחלטות עצמם: תחילה באינטרסים החיוניים שלהם, ואם אין דרך אחרת - גם במקורביהם ובהם עצמם. האיום על המשטר אינו צריך להיות ישיר. לפעמים די לפעול בתחומיה של אותה מדינה ולחשוף את חוסר האונים של השלטון. כאשר מתעורר הצורך בהשלמה, רצוי, לעיתים, לפגוע בכוחות המזוינים - משענתו של המשטר - גם בעומק השטח. אם גם בכך אין די, ניתן לפגוע בגורמי תשתית. במקרים מיוחדים (בעיקר במקרה הפלסטיני) אין מנוס מפגיעה ישירה ואישית במקורביהם של המנהיגים - באינטרסים כלכליים ובעושר האישי שצברו במשטרם המושחת, ואף באישים המשלבים מעורבות ישירה בטרור עם מנהיגות פוליטית. בכל התחומים האלה, מרכיב ההשפלה אינו קטן ממרכיב הפגיעה הפיזית. בחברות חופשיות, די להמחיש, כי המלחמה גורמת סבל קשה ומיותר ולהציע פשרה סבירה כדי להפסיק את המלחמה; בחברה הערבית יש גורמים חשובים האדישים לסבל עמם, אינם מהססים למשכן את עתידו ורואים כניעה בהשלמה עם פשרה היסטורית. אלה יהיו מוכנים לחדול ממלחמה (לפחות זמנית) רק אם הסבל יגיע אל סף משטרם ואף אל סף ביתם.

- **פעולה במגבלות ההסכמה של הזרם המרכזי בחברה הישראלית.** מלחמה ממושכת המתנהלת, במידה רבה, בעורף, אינה פרויקט צבאי ואפילו לא מדיני. השחקנים אינם רק הממשלה ומפקדי צה"ל ואף לא רק האליטות הפוליטיות. מדובר בחברה כולה. במלחמה מסוג זה, יש צורך חיוני, יותר

מתמיד, לשכנע באופן מתמשך את הזרם המרכזי, כי דרכים אחרות, חמורות הרבה פחות בהשלכותיהן על החברה, נוסו ונכשלו או שהיו חסרות סיכוי מלכתחילה. כל יתרונותיה של החברה המודרנית המפותחת ואמצעייה הטכנולוגיים יכולים לבוא לידי ביטוי, רק אם התנאי ההכרחי הזה מתקיים. הגורמים הנאבקים נגד ישראל יודעים, כי זה הגורם המכריע בכושר העמידה של ישראל, וממקדים את רוב מאמציהם בניסיון לקעקע אותו. חברות חופשיות אחרות, הנתונות לאיומים מתוחמים בזמן ובמקום, יכולות להרשות לעצמן, לפעמים, להשעות את הגורם הזה ממרכזיותו לזמן מה. בישראל מדובר באבן הראשה של המבנה כולו.

● **פעולה במסגרת תחום ההבנה עם ארצות הברית.** יחסיה של ישראל עם ארצות-הברית ייחודיים בעומקם. העוינות הפעילה של העולם הערבי, גילויי האיבה והטינה העמוקה ב"עולם השלישי" והעמדה הבלתי ידידותית, בדרך-כלל, באירופה, יוצרים תלות עמוקה ומתמשכת ברצונם הטוב של הממשל בושינגטון, ושל דעת הקהל המשפיעה על מדיניותו. התלות הזו אינה מכפיפה את ישראל לארצות-הברית, כיוון שמדובר בשותפות אסטרטגית, שגם לשותף הזוטר בה יש משקל משל עצמו, כמעצמה אזורית בחלק חשוב של העולם. הייחוד הזה מעוגן גם באתוס האמריקני ובדעת קהל הפנימית. עם זאת, מבינה ישראל, שדווקא בשל מאפייניה הייחודיים של השותפות הזו והנכונות האמריקנית להבין את הצורך הישראלי לחרוג מדי פעם מן הסטנדרטים המקובלים של התנהגות בינלאומית, ראוי לישראל להקשיב לפנייות ולביקורת מושינגטון, גם כאשר צרכים מקומיים תובעים שלא להיענות לפנייות כאלה. בדור האחרון, מתפקדת המתכונת העקרונית היטב: ישראל פועלת, בדרך כלל, במסגרת הפרמטרים המקובלים בושינגטון, וזו סובלת מדי-פעם חריגים, בלויית ביקורת פומבית או שקטה.

מבחן המעשה - שמונה מאבקים מתמשכים

לאחר הדיון באתגר שמציבות מלחמות ההתשה, בעקרונות המענה המאפשר להתמודד עימהן ובאמצעים הנדרשים לשם כך, הגיעה העת לבחון את הרקורד ההיסטורי של ישראל בהתמודדות הזו, לבחון היכן הצליחה ובאילו נסיבות כשלה. ראוי לבחון שמונה מקרים, במשך כחמישים השנים האחרונות ולברר, בין היתר, האם אפשר להצביע על מתכונת של הצלחות וכישלונות, שממנה אפשר ללמוד על הדינמיקה של מלחמות התשה באזורנו, ואולי גם לשפר את היכולת להתמודד עם האתגר הנוכחי ועם איומים מסוג זה בעתיד.

מבין המקרים שיידונו כאן, רק מיעוט הוגדר מראש או נועד, מלכתחילה, להיות "מלחמת התשה". רובם זכו להימנות על הקטגוריה הזו רק בדיעבד, לאחר שהתברר, שמדובר בתופעה מובחנת ממכלול האירועים האלימים המאפיינים את יחסי ישראל-ערב. חלקם החלו באירועים ספונטניים או כתגובה למצוקות ולצרכים מקומיים ללא חידוש לגופם, והתפתחו לתופעה ייחודית רק לאחר שהתברר, שהנסיבות בהם הופיעו חוללו, בדיעבד, שינוי בדפוס היחסים. המבחן הקובע לצורך הדיון הנוכחי נוגע לתודעת הצדדים לסכסוך ולגיבוש התכלית המדינית: מועמד להכללה בקטגוריה הזו ייחשב עימות אלים מתמשך, שמרכיביו נתפסים בעיני היהודים והערבים כתופעה ייחודית ומובחנת, הרבה מעבר לאירועיה הבודדים, שראוי לייחס לו, אפילו בדיעבד, תכלית מדינית מוגדרת.

מה שמזדקר מיד לעין בבחינת שמונה המקרים הללו, הוא דפוס, שבו נכשלים, בדרך-כלל, ניסיונותיה של ישראל, עת ארוכה למדי, בשלב הראשון, לסכל את המהלך הערבי; במקביל, מתברר גם עניין חשוב ומפתיע לא פחות: כמעט בכל המקרים מתהפך הגלגל כעבור שנים אחדות. לדפוס הזה שני יוצאים מן הכלל בולטים: מקרה אחד של כשלון נחרץ, הנובע משגיאה עקרונית במהלך המלחמה (לבנון); מקרה שני, שבו ספגה ישראל כישלון מסוג אחר, כתוצאה משגיאה מדינית בפרספקטיבה רחבה הרבה יותר (האנתיפאדה בפרספקטיבה של הסכמי

אוסלו). בתחום הלבנוני הנזק רב ומתמשך אך נסבל; בתחום הפלסטיני הנזק חמור לאין שיעור, אך כיוון שהמאבק בהיקפו הכולל עדיין לא הוכרע, ראוי להמתין לפני שניתן יהיה להציע שיפוט מחייב.

עניין קריטי לפני הדיון בדוגמאות עצמן הן אמות-המידה להצלחה ולכישלון. כיוון שמדובר במלחמה יזומה על-ידי הצד הערבי, המבחן העיקרי נוגע לתכלית המדינית של יוזם המלחמה. לא תמיד מדובר ביעד מדיני ממוקד. כאשר מדובר באי-השלמה עם המציאות הקיימת בעת פריצת המלחמה, השאלה היא, אם בסופה הוחלפה המציאות הזו באחרת, הנוחה יתר לקידום יעדיו הכוללים של היוזם. היכולת הזו אינה מתמצת, כמובן, במעמד מדיני או ביכולת צבאית, אלא במכלול גורמי החוסן של המדינה, לרבות ובמיוחד החוסן החברתי והכלכלי.

מעבר לתכלית הספציפית להתפרצות אלימה מסוימת, חשוב גם לבחון את תרומתה להשפעה המצטברת על יכולתה של ישראל להתמודד עם האתגרים המוצבים בפניה. אלה אינם נבחנים מול אתגר אלים בודד, אלא לאורך דורות של מאבק. את הסוגיות האלה ניתן לבחון גם בפרספקטיבה של מאה ועשרים שנה של המפעל הציוני והסכסוך עם הגורמים הערביים השונים שנלחמו בו. כאן נתמקד, כאמור, בשמונה מקרים בולטים לאחר קום המדינה. מובן, שלא ניתן לעשות צדק לחשיבותם של המקרים שייבחנו בפסקאות ספורות שניתן להקדיש במסגרת מצומצמת זו לכל אחד מהם; אלא, שדיון תמציתי כזה דרוש למצוי המכנה המשותף, הנוגע להצלחתה של אסטרטגית ההתשה, בהקשר המדיני הכולל שבו ראוי לבחון את תוצאותיה.

טרור מעזה, 1953-1956

לקראת אמצע שנות החמישים, יזם משטרו החדש של גמאל עבד אל נאצר פעולות טרור בהיקף נרחב משטחה של רצועת עזה. ראשיתו של הטרור הזה היה בחדירה בלתי ממוסדת של פליטים, וביוזמות מקומיות שלא נגזרו מאסטרטגיה אופרטיבית מוגדרת. במהלך העימות שהתפתח עם ישראל לקראת אמצע העשור, התגבשה גם **תכלית מדינית** מוגדרת יותר, שנועדה לא רק לשמור על גחלת המאבק נגד המדינה היהודית, ולאפשר לפליטים "להוציא קיטור" בהסבת נזק לישראל. היא נועדה גם למנוע את יישוב הנגב, על ידי הרתעת תושביו באמצעות טרור שכוון נגדם. בהדרגה, נקשרו המהלכים מול ישראל באסטרטגיה מדינית רחבה יותר של המשטר החדש בקהיר - להופיע בפני דעת הקהל הערבית כגורם לאומי רדיקלי, העומד לשנות מן היסוד את יחסי הכוחות במזרח התיכון ומעבר לו בהקשר הגלובלי והאזורי (כפי שבא לידי ביטוי בעסקת הנשק ה"צ'כית" עם ברית המועצות) וכמנהיג המאבק הפעיל נגד ישראל.

אסטרטגיית הנגד של ישראל נועדה לשלול ממצרים (ומן הערבים בכלל) את האופציה שישראל התקשתה יותר מכל להתמודד אתה - מלחמת התשה בלתי ניתנת להכרעה, המכלה את משאביה הדלים של ישראל ומונעת את התפתחותה. ישראל הייתה משוכנעת בעדיפותה הצבאית; הי. הסלימה את תגובותיה בהדרגה ומיקדה אותם בצבא המצרי. היא הניחה, שהסבת תבוסות משפילות לצבא, שהוא משענת המשטר, והצגת יומרותיו של נאצר במערומיהן תכפה עליו לחדול (בהדרגה, השתלב מרכיב זה במגמה רחבה יותר, שהוביל הרמטכ"ל הדומיננטי, משה דיין, לחתור למלחמת-מנע עם מצרים).

בטווח הקצר (1955-1956) נחלה האסטרטגיה הזו, לכאורה, כישלון חרוץ, כיוון שפעולות הטרור והגרילה המצריות מוסדו והחריפו. השלב האחרון של ההסלמה הייתה מלחמת סיני. הגיונה העיקרי של ההסלמה הזו היה נעוץ בהקשר רחב

הרבה יותר: כמלחמת מנע נגד מצרים, בשיתוף בריטניה וצרפת, שחתרו להפיל את משטרו של נאצר מטעמיהן. אף שישראל לא הייתה יוזמת הסלמה בהיקף כזה רק כדי להתמודד עם ההתשה המצרית מן הרצועה, ראוי לבחון את השפעתה גם בתחום זה.

הסלמה אחרונה זו של ישראל הביאה למימוש מושלם של היעד האסטרטגי בתחום זה (לצד תוצאות אחרות בהקשרים אחרים שלא כאן המקום לדון בהם). נאצר עצמו הסביר (תחילה בדיון פנימי בממשלת קע"ם, ומאז 1962 גם בפומבי), כי ייזום מלחמה מוגבלת נגד ישראל היא בגדר הפקרות לאומית, מחמת החשש, שישראל תסלים את המלחמה לעימות כולל, לפני שהערבים יהיו מוכנים אליו ותגרום לערבים תבוסה נוספת בנוסח 1948. במשך 11 שנים שמר על שקט מוחלט בגבולו שלו. הוא היה גם זהיר, יחסית, בעידוד פעולות טרור מגבולות אחרים והשמיע ביקורת קשה על המשטר הסורי, שיזם או אפשר אותן (ראה להלן). הוא הזהיר מפרובוקציות בלתי-מחושבות בנושא המים, ומהיגררות למלחמה כוללת, ניסה למנוע את ההידרדרות, עד שאיבד את הבקרה ביוני 1967.

התקופה הרגועה, יחסית, בשנות החמישים והשישים, שהייתה חיונית להתבססותה של ישראל, הייתה במידה רבה מאוד, אם לא מכרעת, פרי הצלחתה של מדיניות ההסלמה באמצע שנות החמישים. מאז ועד היום - קרוב ליובל שנים - נמנעה מצרים, לפני חוזה השלום ולאחריו, מלהפעיל נגד ישראל טרור מגבולותיה. היא יזמה מלחמת התשה מסוג אחר (1969-1970, ראה להלן), ומלחמה מוגבלת נוספת (1973) אך גם שם למדה את לקחיה.

טרור ביוזמת סוריה, 1964-1967

על רקע יחסיה המתוחים עם מצרים בעקבות פירוק קע"מ, ובניסיון להתייצב בראש הגורמים הרדיקליים בעולם הערבי, יזם המשטר הסורי, באמצע שנות השישים, שורה של פרובוקציות, שנועדו להחיות את העימות הפעיל עם ישראל,

לאחר קרוב לעשור של רגיעה יחסית. מבחינת הסורים היה היעד העיקרי אמנם דחיקתה של מצרים הנאצרית לדפנסיבה, וביסוס מעמדו של המשטר בדמשק בעולם הערבי, אך לישראל הוצב אתגר חמור של מאבק התשה מתמשך. בהקשר של העימות עם ישראל הייתה **התכלית המדינית** למצוא מתכונת של מאבק, שאפילו סוריה החלשה תוכל לעמוד בו לזמן מה, עד שתגרור גם את מצרים לעימות כולל, שעלה בקנה אחד עם התפיסה הרדיקלית הסורית, ועמד בניגוד לאסטרטגיה הזהירה שאימץ נאצר בעקבות לקחי סיני. אף שאין עדות ברורה, שהסורים רצו, באותה עת, בעימות הכולל עצמו, וודאי שרצו להכתיב למצרים ולעולם הערבי כולו שיבה אל התנופה הרדיקלית, שאפיינה את אמצע העשור הקודם. הפרובוקציות לישראל (ובעקיפין גם למצרים) התמקדו בשלילת מים על ידי הטיית מקורות הירדן, פתיחת הגבול הסורי בפני טרור פלסטיני ותמיכה בטרור כזה גם מגבולות ירדן.

גם כאן, התמקדה **אסטרטגיית הנגד של ישראל** בהסלמת המאבק עד לרמה שסוריה לא תוכל לשאת, אך היה עליה להיזהר שלא להסלימו עד לרמה, שמצרים תיאלץ להיגרר, בניגוד לרצונה, לשותפות פעילה במאבק בישראל. באמצע שנות השישים, הצליחה ישראל למצוא את האיזון המתאים. המתכונת המרוסנת מנעה אמנם לשנים ספורות את גיוסה של מצרים למערכה, אך ב-1967, חברו מרכיבים שונים לשכנע את נאצר לנקוט מהלכים מוגבלים, ואלה יצאו מכלל שליטה והובילו למלחמת ששת-הימים.

המטרה המיידית של האסטרטגיה הישראלית הזו לא הושגה, אפוא, כיוון שישראל רצתה להרתיע את סוריה מבלי לגרור את מצרים. בטווח הארוך, צרבה ההידרדרות למלחמת ששת-הימים וההתנהגות ההרפתקנית מיד אחריה (ראה להלן) לקח עמוק בתודעתו של האיש שתפס את השלטון בסוריה ב-1970 והכתיב את האסטרטגיה הלאומית שלה למעלה משלושים שנה אחר כך. חאפז אסד

אמנם קיים מלחמת התשה קצרה, בתום מלחמת יום הכיפורים, אך זה היה, למעשה, השלב האחרון של המלחמה הכוללת (שלא שירתה את היעדים המדיניים של סוריה), ולא אסטרטגיה של מלחמת התשה בישראל. מלחמת ההתשה, שאסד ניהל בהצלחה ניכרת באמצעות שליחים מלבנון, היא תולדת הכישלון הישראלי. ישראל לא השכילה (ראה להלן) להנחיל לסוריה, באמצעות הסלמה מבוקרת גם בלבנון, אותם לקחים, שהצליחה להכתיב למצרים בשנות החמישים, לסוריה עצמה בשנות השישים, ובדרך שונה מאוד גם לירדן בראשית שנות השבעים.

"מלחמת ההתשה" המצרית, 1969-1970

מלחמת ההתשה המצרית הייתה מזן מיוחד מאוד, כיוון שיעדיה המדיניים היו חריגים באופיים. מצרים ידעה, שאינה יכולה להכריע את ישראל אפילו באמצעות התשת משאביה (קל וחומר באופנסיבה אסטרטגית). המלחמה הייתה מכוונת, מלכתחילה, לזירה הגלובלית: **תכליתה המדינית** הייתה ליצור מוקד תבערה אזורי, שיאיים על העולם כולו במעורבות סובייטית ואמריקנית, שתביא, בתורה, את מעצמות העל אל סף עימות גרעיני גלובלי. בצילה של סכנת עימות כזו, קיווה נאצר לכפות על ארצות הברית מעורבות "בנוסח 1957", שתסלק את ישראל מן השטחים שכבשה במלחמת ששת הימים, בלא תמורה מדינית של ממש. היא נועדה גם להשיב למצרים את כושר התמרון במלחמה הקרה, שנשלל ממנה עם הגעתו של הנשיא ג'ונסון לשלטון בארצות-הברית.

האסטרטגיה שאימצה ישראל הייתה שוב הסלמה מבוקרת: ניצול עדיפותה הטכנולוגית והארגונית (בעיקר בחיל האוויר) כדי למנוע ממצרים אפשרות להתמיד במלחמה, תוך צמצום הסכנה של דחיקת מעצמות-העל אל סף העימות הגלובלי. לאחר פחות משנה הצליחה ישראל לקעקע את כושרה של מצרים להתמיד במלחמה. מעורבת סובייטית מסיבית וחסרת תקדים הסבה לישראל קשיים ניכרים ופגיעות קשות, אך, כאשר נסתיימה המלחמה, היו הלחצים

האמריקניים מתונים וההישג המצרי הזעום לא עמד בשום יחס לעלות העצומה של המלחמה למצרים. בעקבות לקחי המלחמה הזו, לא חזרה עוד מצרים למתכונת של התשה במלחמה עם ישראל.

המתכונת, שאומצה במלחמת יום הכיפורים, הייתה, לכאורה, חמורה יותר - כיוון שגרמה לישראל אבדות רבות, נזקים מדיניים וכלכליים חמורים ומשבר חברתי-פוליטי קשה - אלא שהקשר המדיני הכולל של מלחמת יום הכיפורים היה שונה בתכלית, ולטווח ארוך, נוח לאין שיעור לישראל. סאדאת כבר ידע, שאין לו אופציה אסטרטגית להביס את ישראל במלחמה כוללת או לכפות עליה את תכתיביו באמצעות לחצים שמקורם במלחמת התשה. הוא יזם את המלחמה כחלק מתפיסה כוללת, שהייתה כרוכה בקבלת התכתיב האמריקני (ובלבו הינתקות מברית-המועצות) וכנראה, גם הבנה, שקשריו עם ארצות-הברית יחייבו הימנעות אסטרטגית ממלחמה עם ישראל.

עמידתה של ישראל במלחמת ההתשה בוודאי איננה מסבירה, לבדה, את חוזה השלום שנחתם בשלהי אותו עשור - אולי ההישג האסטרטגי החשוב ביותר של ישראל ביחסיה עם הערבים - אך היא בהחלט הייתה תנאי הכרחי למסקנתו של סאדאת, שכל הדרכים האלימות, לרבות מלחמת התשה, מוליכות אותו למבוי סתום. לא בחדווה נטש סאדאת את חזונו של נאצר אודות הכנעת ישראל או הכתבת תנאים לה. רק ההכרה, שאין מתכונת כוחנית הנותנת למצרים סיכוי להתמודד אתה בהצלחה, יכולה להסביר את התמורה הדרמטית באסטרטגיית המדינית של מצרים, שעמדה כבר רבע מאה, לרבות בעצם הימים האלה, במבחנים קשים.

טרור וגרילה מירדן ומסוריה, 1967-1970

זמן קצר אחרי מלחמת ששת הימים, הופנתה נגד ישראל מלחמת טרור וגרילה גם מן הגבול הסורי והירדני. בסוריה היה מדובר בעיקר בניסיון לשמר את המוניטין הרדיקלי של המשטר, באמצעות הוכחת מחויבותו להמשך המאבק נגד ישראל, אך האתגר היה מוגבל מאוד בהיקפו ובהשלכותיו. בגבול ירדן, לעומת זאת, היה מדובר בתכלית אסטרטגית מגובשת של אש"פ, שנועדה לחולל בתחומי השטחים שבשליטת ישראל מלחמת גרילה נגד הכיבוש. היא נועדה גם לקיים בתחומי ירדן בסיסים החסינים מפני פעולה ישראלית, בצל החשש הישראלי (והאמריקאי) מהתמוטטות המשטר ההאשמי. במושגים שרווחו בשנות השישים, נועדה ירדן להיות "האנוי" ערבית, שבה יתבססו הכוחות שיילחמו לשחרור "סייגון" שמעבר לנהר מערבה. להתבססות בירדן היו יתרונות רבים וחשובים, לא רק בשל החשש הישראלי לפגוע במשטרו של חוסיין, אלא גם משום שכמחצית אוכלוסיית ירדן הייתה אז פלסטינית (מאז גדל השיעור מאוד) והשאיפות הלאומיות הפלסטיניות נועדו להקיף בסופו של חשבון גם אותה.

אסטרטגיית הנגד של ישראל נקלעה בירדן לדילמה מוכרת של צורך בהסלמה מבוקרת. ההסלמה נדרשה, משום שישראל אינה יכולה לסבול הקזת דם מתמשכת, שגורמיה זוכים לחסינות מעבר לגבול. בניגוד למקרה הסורי, היה המשטר ההאשמי האחראי והשקול רצוי לישראל, והיא הבינה את אילוציו ואת מצוקתו. המצוקה הזו הייתה חמורה במיוחד, משום של ישראל היה כורח לשכנע את המלך לפעול באמצעות כוחותיו המזוינים נגד הטרור, ואילו הוא לא יכול היה להופיע בעולם הערבי כמי שדיכא את מאבקים ההרואי של הפלסטינים נגד כובשי ירושלים. ישראל תמרנה בין האילוצים האלה. היא מצאה את עצמה נאלצת לפעול בכל מקום שבו התבססו מפקדותיו של אש"פ, באופן שפגע בריבונות ירדן בעומק שטחה וסמוך לריכוזי האוכלוסייה העיקריים. המדיניות הזו השיגה לבסוף את יעדה, רק כאשר נוצרו התנאים הפנים-ערביים שאפשרו לה

להתממש: כאשר האיום של גורמי אש"פ על המשטר הירדני הפך אקוט, באופן שלא הותיר בידי המלך ברירה אלא להתעמת עמם, וכאשר מת נאצר בעיתוי מושלם, ששלל מן הפלסטינים את החסות הערבית שהעניקה להם חסינות.

התוצאה הייתה גירושו של אש"פ מירדן, במהלך שהחל ב"ספטמבר השחור" 1970 והסתיים בקיץ של השנה שאחריה. מאז אותו מועד, למעלה משלושים שנה, מנע המלך חוסין (ובנו עבדאללה אחריה) מאש"פ לחזור ולהתבסס בירדן. ירדן מונעת מאז, באופן נחרץ ומתמשך, כל פעולת מלחמה נגד ישראל משטחה. אף שלא ראוי לרשום את ההישג כולו לזכותה של ישראל, הרי במועד קריטי בחשיבותו היא תרמה להישג הזה תרומה מכרעת בחשיבותה. במקרה הירדני המיוחד, מדובר אמנם במוטיבציה של המשטר למנוע מלחמת התשה (או כל מלחמה אחרת) נגד ישראל משטחה, אלא, שרק פעולה נחרצת בצמתי מפתח יכולה להבטיח, כי הרצון שלה לעשות כן יגבר על הלחצים הערביים המופעלים על המשטר לפגוע בישראל ולהשתתף באופן פעיל במאבק נגדה.

טרור פלסטיני מלבנון, 1975-1982

אחרי שסולק מירדן התבסס אש"פ בלבנון וחידש את הלחימה בישראל. **התכלית המדינית** של המאבק נגד ישראל הייתה, בעיקר, לשבש את התמסדות המגמה של הסדרים עם מדינות ערב, שהחלה להופיע במצרים אחרי מלחמת יום הכיפורים, ואימה להשאיר את הפלסטינים בלא מנופים של תמיכה ערבית במאבקם המתמשך נגד ישראל. ככל שהתמסדו המגמות הללו, כבר בהסדר הביניים עם מצרים (ספטמבר 1975), ובוודאי אחרי ביקורו הדרמטי של נשיא מצרים בירושלים (נובמבר 1977), וחווה השלום שנחתם בין שתי המדינות (מרס 1979), כך גבר הצורך של אש"פ לשמר בידי הגורמים הרדיקליים בעולם הערבי כוח ווטו, שיאפשר הצתה מחודשת של האלימות באזור ויחולל נסיגה במגמה המסוכנת

הזו, אם לא הסתלקות ממנה מניה וביה. לצורך זה, קיים אש"פ בידו אופציה, שנוצלה מידי פעם, לא רק לחדירות טרור לצפון ישראל אלא גם של הפגזת יישוביה בקטיושות, תוך שיבוש חמור של החיים האזרחיים בצפון הארץ. בעזרת האופציה הזו יכול היה לחולל, בכל עת, פרובוקציה מן הסוג שיחייב את ישראל לצאת בתגובה נרחבת.

האסטרטגיה הישראלית התבססה, גם כאן, על הסלמת המאבק, אלא שבמקרה הלבנוני כשלה ישראל דווקא בהסלמת יתר. היא פעלה באופן שהוכיח את יעילותו כאשר הביאה את התגובה האווירית שלה עד למפקדת אש"פ בביירות, אך נכשלה קשות בפלישה קרקעית רחבת היקף ב-1982, שהגיעה עד כיבוש חלקים ניכרים מן הבירה והתבססות ארוכת טווח בתחומי לבנון. כפי שישראל יכולה ללמוד מניסיונה שלה ב-1978 (מבצע ליטני), הפעולה הקרקעית הנרחבת יעילה לזמן קצר יחסית, ונזקיה לגורמי הטרור ניתנים לשיקום בנקל. כיבוש ביירות אמנם אפשר את גרושם של ערפאת ואנשיו מלבנון, ופגע קשה באסטרטגיה הלאומית הפלסטינית, אך הדבר הושג במחיר פגיעה בלתי נסבלת בהסכמה הלאומית בישראל, שהוזכרה בראשית הדברים כמרכיב חיוני ליכולתה של חברה פתוחה להתמודד לאורך זמן עם מלחמות התשה.

גם אם בטווח הקצר היה ההישג מרשים - האיום המיידני הוסר, ואש"פ נדחק אל השוליים - הרי בחשבון הכולל, המקיף את שהייתה של ישראל בלבנון, את השגיאות הקשות שנעשו גם בשלב השני הזה, ואת ההשלכות של המקרה הלבנוני על החוסן הלאומי של החברה הישראלית ועל כושר ההרתעה של ישראל ותדמיתה בעולם הערבי, אי אפשר לסכם את הפרק הזה כהצלחה.

האתגר של סוריה, איראן והחזבאללה מלבנון, 1982-2000

השלב השני במאבק בלבנון לא התמקד בתכלית המדינית של אש"פ, שגורש מלבנון ולא שב אליה עוד, אלא בניסיון סורי ואיראני מוצלח למדי לפגוע בישראל, לצבור נקודות בעולם הערבי ובקרב חוגים רדיקליים בעולם המוסלמי ולדחוק את ישראל לדפנסיבה מתמדת, החושפת את כישלונה להתמודד עם אתגר חמור ומתוחכם. חזבאללה שימש מכשיר יעיל לאסטרטגיה הזו. אף שהיה, מלכתחילה, בעל יעדים משלו, והפך, בדיעבד, לשחקן חשוב בזכות עצמו בזירה הלבנונית ובסכסוך עם ישראל, הרי בלא הגיבוי הסורי והאיראני, לא היה הארגון הקטן הזה יכול להציב את האתגר שישראל לא הצליחה להתמודד אתו בהצלחה.

התכלית המדינית האופרטיבית, המשותפת לשלושת הגורמים הללו - איראן, סוריה והחזבאללה - מתמקדת בניסיון להוכיח לגורמים הרדיקליים בעולם הערבי, כי אין כל סיבה לחדול ממאבק כוחני נגד ישראל, רק משום שיש בידה עדיפות כה מוחצת בתחומים חשובים של מאזן הכוחות. המסר הוא, שלמאבק כזה יש סיכוי, כיוון שפגיעה ב"עקב אכילס" של החברה הישראלית יחשוף את חולשותיה המבניות, ויאפשר לערבים להביא לידי ביטוי את יכולותיהם הייחודיות. המסר הזה מסוכן מאוד לישראל, כיוון שהוא מסכל מאמצים של שנים רבות, בעלות גבוהה עד מאוד, להוכיח לאותם גורמים רדיקליים שמאבקם נקלע למבוי סתום.

אסטרטגיית הנגד של ישראל התמקדה בלחימה בגורמי הטרור עצמם ובהתבססות ב"אזור הביטחון" בדרום המדינה. המשגה היסודי של הגישה הזו הייתה תמונת המראה של המשגה הקודם. בצל הטרואומה של כיבוש ביירות (בעיקר השלכותיה הפנים-ישראליות), נמנעו ממשלות ישראל, בשנות השמונים והתשעים, מלהסלים את המאבק באפיק היחיד שהיה יכול להניב את הפירות הרצויים - פגיעה מאסיבית בסוריה (קודם בכוחותיה ובאינטרסים שלה בלבנון, ואם יש צורך, גם בסוריה עצמה), כדי לכפות עליה למנוע טרור וגרילה נגד ישראל

מן השטח של מדינת החסות הלבנונית שלה. בהימנעותה המתמשכת מלגבות מסוריה מחיר מרתיע, אישרה ישראל, למעשה, לסוריה לנהל נגדה מלחמה מתמשכת בלא לשאת בתוצאות החלטותיה. בכך, קיבעה ישראל מניה וביה את הכישלון המדיני-אסטרטגי של כל מאמצי האחרים, למרות הישגים אופרטיביים מקומיים.

ישראל התמידה במדיניות המכשילה הזו גם כאשר פג החשש הצבאי מפני עימות מוגבל ואף כולל עם סוריה - לאחר שברית המועצות לא הייתה מסוגלת עוד (מאז אמצע שנות השמונים) לתת לה גיבוי ל"איזון אסטרטגי" עם ישראל, ואף כאשר ברית המועצות קרסה. למשך קרוב לשני עשורים פגע הכישלון הזה במרכיבים חשובים של החוסן הלאומי בישראל. נוסף לאבדות הרבות, חשוב לציין, כי לא מעט מן הפגיעה המתמשכת בהסכמה הלאומית בישראל נוצרה והתקיימה סביב הסוגיה הלבנונית. לכך, ראוי לצרף את המחיר הכלכלי הכבד והמתמשך ואת הפגיעה במעמד ישראל בזירה הבינלאומית ובדעת הקהל.

הפגיעה הקשה ביותר הייתה במרכיב ההרתעה: עצם העובדה, שמאבק אלים בישראל נחשב, במשך קרוב לעשרים שנה, כדאי במונחים המקובלים בעולם הערבי, חמור עד כדי כך, שאין כל ספק שהשפיע על המוטיבציה של הגורמים שפיתחו את האנתפאדה בשלהי שנות השמונים. מה שנתפס כבריחה הישראלית מלבנון בקיץ 2000 הזין, בלא ספק, את המאבק האלים שבו פתחו הפלסטינים בסתיו אותה שנה. רק הצלחתה הבולטת של ישראל במאבק האחרון עם הפלסטינים משקמת הרבה מן הנזק הזה.

האתגר הפלסטיני – האנתפאדה, 1987-1989

אף שהאנתפאדה פרצה בלא תכלית מדינית מוגדרת, הרי, במהרה, התגבשה תכלית כזו גם בקרב יוזמיה מקרב תושבי השטחים שבשליטת ישראל, וגם בקרב גורמי אש"פ-תוניס, שהשתלטו בהדרגה על רבים מגילוייה המדיניים. **התכלית המדינית** הזו התמקדה, בשלבו הראשון של העימות, בהמחשת העלות של המשך האחזקה בשטחים ובשכנוע הציבור הישראלי, כי התועלת המופקת מכך אינה עומדת בשום יחס לעלות הזו. עם הצלחת השלב הראשון, גויסה האנתפאדה על ידי אש"פ בניסיון לסלק את ישראל מן השטחים ולכונן בהם ישות פלסטינית, בלא להכניס שינוי של ממש במהותו של הארגון ובאסטרטגיה של מאבק בישראל.

אש"פ בנה את האסטרטגיה שלו על מבוכתו של צה"ל לנוכח ההתקוממות העממית, התמסדותה והסלמתה, על המחלוקת העמוקה שעוררה בציבור הישראלי, על מצוקתה של ישראל מול תומכיה המעטים בעולם, ועל דחיקתה לדפנסיבה מתמשכת באמצעי התקשורת (בעיקר החזותיים). אש"פ חתר לכונן קשר מדיני עם ארצות הברית. לצורך זה, אף היה מוכן להעמיד פנים שהוא משלים עם חלוקת הארץ כפתרון של קבע (החלטות המל"פ ה-19 באלג'יר, 1988). השילוב, בין מצוקתה של ישראל מבית ומחוץ ותדמית התמורה באש"פ פנימה, חילץ לזמן מה (1989-1990) את אש"פ מבידודו ואיים להכתיב לישראל תנאים קשים.

מה שחילץ את ישראל מן המצוקה הזו היה שילוב של אסטרטגיה נכונה בעיקרה (שאומצה באיחור מה) ושגיאות קשות של אש"פ. **אסטרטגית הנגד של ישראל** הייתה בנויה הפעם לא על הסלמה אלא דווקא על התשה: קברניטיה הבינו, כי

המרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה והמכללה לביטחון לאומי - צה"ל

שכרה של הסלמה לנוכח התקוממות עממית (להבדיל מאלימות וטרור), יצאו

בהפסדה, לנוכח הקרע בחברה הישראלית והתגובה בזירה הבינלאומית. ישראל התארגנה, באיחור אך ביעילות רבה, להכבדה מתמשכת על המרכיב העממי של ההתקוממות, עד שאזל הקיטור בדוודיה. במקביל, הסכימה ממשלת האחדות הלאומית (1989) על תוכנית מדינית לבחירות בשטחים, שהרגיעה, במידה רבה, את הזירה הפנימית ואת הביקורת האמריקנית.

באביב-קיץ 1989 איבדה, למעשה, האנתפאדה את אופייה העממי והידרדרה לטרור ולסכינאות בערי ישראל. זמן קצר לאחר מכן חזר אש"פ לסורו הטרוריסטי (1990) ואיבד את הדיאלוג שלו עם ארצות הברית. הזדהותו של ערפאת עם צדאם חוסין חתמה את גורלו באותה עת בזירה האמריקנית ובזירה הישראלית הפנימית. במהלך המלחמה במפרץ איבד גם את תמיכת מדינות הנפט ולמעלה מ-300,000 פלסטינים גורשו מכווית. בלא כסף ותמיכה מדינית הגיע אש"פ לשפל החמור בתולדותיו. במונחים הצרים של האנתפאדה עצמה הייתה כאן, אפוא, תבוסה לאש"פ, שמהלכיה של ישראל תרמו לה רבות. את היתר תרמו שגיאותיו הגסות (והמבניות) של אש"פ עצמו.

אלא שמה שקובע במבחני-כוח מעין אלה אינו שלב הביניים, אלא המסגרת המדינית הכוללת. כיוון שהעניין עדיין לא הוכרע, אין לפסוק הלכה נחרצת, אך ברור, שלפחות לעשור שנים, חילץ עצמו אש"פ מן השפל שהמיט על עצמו בראשית שנות התשעים, בעזרת שגיאתה הגסה של ישראל באוסלו. אף שהקשריה של זו רחבים יותר ואינם נידונים כאן, הרי מרכיב אחד שייך ישירות לאנתפאדה וראוי להיבחן כפרק האחרון של השפעתה האסטרטגית. מדובר בהשפעתה על הכרעותיו של ראש הממשלה יצחק רבין, שהטה את הכף בעניין תהליך אוסלו כולו.

רבין, ששימש שר בטחון בימי האנתיפאדה ולא כיהן בתפקיד ממלכתי בימי מלחמת המפרץ, למד מן המבוכה והמחלוקת מול ההתקוממות העממית הפלסטינית ומן הבריחה מערי ישראל בימי הסקאדים, כי הציבור היהודי איבד את כושר העמידה במאבקים ממושכים ובלתי מוכרעים. הוא הסיק מכך, שנדרש מפנה מהפכני ביחס לעולם הערבי בכלל וכלפי אש"פ והשאלה הפלסטינית בפרט. הצעותיו לסוריה, השותפות עם אש"פ שחושלה באוסלו והשינוי הבולט ביחס לאזרחיה הערביים של ישראל, שיקפו את הכרתו, שהיהודים איבדו את אחד המרכיבים הקריטיים להתמודדות בת-סיכוי עם מאבקי התשה (בלבנון, בשטחים או בישראל) - את החוסן הלאומי הנדרש לעמידה ממושכת.

בדיעבד, התברר, כי האנתיפאדה מימשה, לפחות בצומת קריטית אחת, את תכליתה המדינית. ההתקוממות העממית אמנם איבדה את תנופתה עוד לפני מלחמת המפרץ, וקריסת מעמדו של אש"פ בראשית שנות התשעים אמנם שללה ממנה את ההנהגה הפוליטית, שהייתה עשויה לממש את הישגיה ולמסדם, אלא שהתברר, שהרושם שהאנתיפאדה השאירה (יחד עם גורמים אחרים) על תודעתו של אדם שהיה מסוגל להטות את הכף בין המחנות בישראל, יצרה מציאות חדשה, מרחיקת לכת בהשלכותיה. כאשר נתן רבין את ידו לאסטרטגיה של יוסי ביילין ושמעון פרס, קומם את אש"פ מהריסותיו, הציב את ערפאת במרכז הבמה העולמית והפקיד בידיהם, לבלי-שוב, את השטחים שנכבשו מידי ירדן ומצרים ב-1967, אפשר רבין, בדיעבד, לאש"פ לממש חלק ניכר מן התכלית המדינית שהועיד לאנתיפאדה.

עד שנת 2000 עוד ניתן היה להתווכח אם הדבר נעשה בתמורה לשינוי מהפכני באופייה של התנועה הלאומית הפלסטינית, אך מאז קריסת הנחות היסוד של הסכמי אוסלו, ברור, שאש"פ מיסד את מעמדו בשטחים בלא וויתור על עיקרי תפיסתו במאבק נגד המדינה היהודית: דבקות מתמשכת בתביעה ל"זכות השיבה", אסטרטגיה לאומית של טרור ופסילת פשרה היסטורית עם ישראל. גם אם יחולו בעתיד שינויים, שישללו, בדיעבד, חלק מן ההישגים של אש"פ באוסלו,

הרי בפרספקטיבה הרלוונטית של הדור האחרון אפשר לקבוע, כי הצלחתה של אסטרטגיית הנגד הישראלית בהכלת האנתיפאדה ובהתשת יוזמיה, לא עמדה במבחן המכריע של שיבוש תכליתה המדינית. הדיון בסיבותיה של התופעה הזו עשוי להיות מעניין אנליטית, אך משמעותו הפוליטית מצומצמת עד מאוד.

"המלחמה על מלחמות ההתשה" - "מלחמת העצמאות והשיבה"

מסתיו 2000

בניגוד לאנתיפאדה, שפרצה בראשיתה בלא אסטרטגיה פוליטית מוגדרת, אין קושי לתאר את התכלית המדינית של מעשי האיבה שזים ערפאת בסתיו 2000, ומתמסכים כבר למעלה משנתיים. אין הצדקה עניינית לכנות את התופעה הזו "אנתיפאדה", כיוון שהמושג הזה התייחד להתקוממות עממית, בעוד שבמלחמה הזו אין כל סממנים כאלה. כנוי המקובל, למשל, בביטאון הרשות הפלסטינית **אל-איאם** - "מלחמת העצמאות והשיבה" - מתאים יותר להגדרת הפרספקטיבה הפלסטינית שלה.

בקיץ 2000, הביא אהוד ברק את תהליך אוסלו אל שעת האמת שלו. בקמפ-דיוויד ניסה לברר אם נכונות ישראלית מופלגת לקבל את הרוב המכריע של התנאים שהציבו, לכאורה, הפלסטינים - מדינה בשטחים שנכבשו ב-1967, שבירתה מזרח ירושלים - יניעו את ערפאת ואת תומכיו להסתלק מתביעותיהם לקעקוע המדינה היהודית באמצעות "זכות השיבה", ולקבל על עצמם מגבלות מינימליות, שיאפשרו לישראל לדאוג לביטחונה. לאחר שערפאת הכשיל בפסגה את מנגנון הפשרה מעיקרו, בסירובו להגיש הצעות-נגד, הועמד למבחן המרכיב המכריע השני של תהליך אוסלו - העיקרון הפוסל שיבה אל אסטרטגיית הטרור שאפיינה את אש"פ מראשיתו.

בשליש האחרון של שנת 2000 ובראשית השנה שאחריה - מפרוץ הקרבות בספטמבר ועוד הבחירות בפברואר 2001 - קיבלה התכלית המדינית של השלב החדש באסטרטגיה של התנועה הלאומית הפלסטינית את הביטוי המובהק ביותר שלה: ניצניה הראשיים של זו הופיעו כבר באמצע שנות התשעים - בגל הטרור בימי רבין ופרס, ובדרך אחרת גם ב"אירועי המנהרה" בימי נתניהו. עיקרה של האסטרטגיה הזו הוא ניהול משא ומתן לכפיית התכתיב הפלסטיני על ישראל, תוך המחשה מצמררת לכושרו של נשק הטרור האסטרטגי של אש"פ לפגוע אנושות בחוליה החלשה של אזרחי העורף בריכוזי האוכלוסייה של ישראל עצמה. ניסיון דרמטי של ממשלת ברק לנהל בתקופה זו משא ומתן בשאלות היסוד של הקיום הישראלי, בלא תמיכה ציבורית ופרלמנטרית ותוך הצעות מופלגות בחומרתן לפלסטינים, כשל אף הוא. הוא כשל, כיוון שאפילו ההימור הזה לא סיפק את תאבונם הגואה של ערפאת ואנשיו, שהגיע לשיאו התמוה בניסיונם להכתיב לישראל לא פחות מתנאי כניעה בשאלה הקריטית של "זכות השיבה".

כדי להעריך את משמעות המלחמה הזו (אף שהיא עדיין בעיצומה), חשוב להגדיר באופן בהיר את התכלית המדינית שלה. הדבר חשוב, משום שהתכלית הזו נגזרת מן הלקח המצטבר שהפיקה התנועה הלאומית הפלסטינית מכישלונותיה המצטברים - האמיתיים והמדומים - של ישראל בדור האחרון. הלקח נוגע למרכיב המרכזי של הדיון במלחמות ההתשה לסוגיהן - שאלת כושר העמידה של החברה הישראלית.

הפלסטינים ראו את החברה הישראלית סופגת זעזוע עמוק במלחמת יום הכיפורים, מסתלקת מכל שטח סיני ומפנה את יישוביה משם, מסתלקת בלי הסדר מדיני מלבנון ומציעה לסוריה נסיגה מכל רמת הגולן. הפלסטינים למדו, מאז שנות השבעים, שהטרור והרדיקליזם הפוליטי הביא אותם ממכלאות המצורעים של רוצחי ספורטאים באולימפיאדה אל פרס נובל לשלום. הם ראו את ישראל משלימה עם כל מה שנשבעה שלא לקבל - לגיטימציה של אש"פ, הקמת

מדינה פלסטינית, חלוקת ירושלים, הצעת נסיגה של 98% לגבולות 1967, וויתור על שטחים בתחומי "הקו הירוק", וויתור על הר-הבית ודיון ב"זכות השיבה" של פליטי 1948 לתחומיה.

הפלסטינים ראו את הציבור היהודי מניח לנבחריו, לעיתים, ממש לוחץ עליהם, להיכנע ללחצי טרור ולתת ליוזמיו את מבוקשם, בתקווה שהדבר יגן על אזרחיו וחייליו, נרתע מעימות מחשש מפגיעה באוכלוסייה אזרחית ערבית וגם נוטש את עריו ונמנע מתגובה על ירי טילים למרכזי האוכלוסייה (למשל: "עסקת ג'בריל", הסכמי אוסלו, "ארבע אמהות", מלחמת המפרץ).

הפלסטינים גיבבו בלקחייהם חולשות אמיתיות וחמורות שנתגלו בכושר העמידה של הציבור הישראלי ומנהיגיו, עם פשרות וריסונים, שדווקא חיזקו מאוד את ישראל (ההסכם עם מצרים, ההימנעות מתגובה במלחמת המפרץ). כמו כל חברה אוטוריטרית, גם הם לא השכילו להבחין (למרות היכרותם האינטימית עם החברה הישראלית) בין חולשה מובנית של חברה מתפוררת, לבין לקוי-מאורות זמני, המאפשר התעשתות לאחר התפכחות מאשליות. כחברה, שקידשה את הרדיקליות ופסלה את הפשרה, התקשו הפלסטינים להבחין בין כניעה, לבין נכונות לוותר על הרצוי, כדי להתחזק במאבק על החיוני.

על רקע כל אלה, אפשר להגדיר את **התכלית המדינית** של "מלחמת העצמאות והשיבה", שפרצה בסתיו 2000, כלא פחות מאשר ניסיון פלסטיני לשוב את כושר העמידה של החברה הישראלית. מן היעד הרדיקלי הזה וההבטחה שהוא נושא בחובו, נגזרת גם הנכונות לשאת, במחיר עצום, במונחים של סבל האוכלוסייה הפלסטינית ופגיעה בסיכווייו של דור שלם לשקם את קיומו הלאומי והאישי. הנכונות הזו מומחשת ומוכחת מעצם התמשכות המלחמה. לנוכח הסבל הקשה והעדר ההישגים המדיניים, יכולה הייתה ההנהגה להפסיק את המלחמה בכל

מועד אפשרי - באמצעות דו"ח מיטשל, מנגנון טנט, או הצעות זיני, בעזרת תוך מצרי, ירדני, אירופי או אמריקני. בשלבים הראשונים, היה אולי סיכוי אפילו להחיות את מתווה קלינטון, שנתן לפלסטינים כמעט את כל מה שתבעו, לכאורה, בתחום המדינה הפלסטינית בשטחים ובירתה בירושלים.

אלא שהמלחמה הזו הפכה, בדיעבד, להיות "המלחמה על מלחמות ההתשה". שני הצדדים מבינים זאת, והדבר מסביר, במידה רבה, את נחישותם: משמעותו של הישג פלסטיני במלחמה הזו הוא, שהערבים מצאו סוף-סוף את "עקב אכילס" הפגיע של ישראל (ושל החברות המפותחות והפתוחות בכלל). הקרב מתנהל, במידה רבה, על תקפותן של אגדות העם שהוזכרו בראשית הדברים: האם אכן אין לישראל כדמוקרטיה מפותחת כושר עמידה, בשל התמכרות בניה לאיכות החיים שהם יכולים להבטיח לעצמם? האם אכן לחברות בלתי מפותחות, ששליטיהם האוטוריטריים והאליטות המגויסות שלהן אדישים לגורל בני עמם, יש כושר ספיגה בלתי מוגבל, העושה אותם חסינים לאסטרטגיות הנגד של הדמוקרטיה הנאבקות בטרור? האם, אכן, מלחמות ההתשה המתנהלות תחת הכותרת של "שחרור לאומי" חייבות להסתיים בניצחון דטרמיניסטי של ה"משתחררים"?

מבחינתה של ישראל ומבחינת הפלסטינים, המאבק אינו על ישות פלסטינית הנפרדת מישראל. זאת היה ערפאת יכול לקבל בתנאים טובים מאוד במחצית השניה של שנת 2000 (הוא עצמו אמר, שהיה יכול לקבל מדינה פלסטינית מבגין עוד בשנות השבעים). השאלה היא, האם תוצאות המלחמה הזו ימשיכו ויעמיקו את התהליך שהוביל מן האנתיפאדה אל אוסלו, מ"ארבע אמהות" אל הבריחה מלבנון ומן הטרור הפלסטיני אחרי קמפ-דיוויד אל קריסת עמדת המיקוח הישראלי בטאבה. לשון אחר - האם תחוזק המוטיבציה הפלסטינית להתמיד במאבק לקעקוע המדינה היהודית, תוך שילוב של אשליות מדיניות, מאבק מזוין ואמצעים דמוגרפיים.

אסטרטגיית הנגד של ישראל נוגעת גם למאבק הספציפי נגד הטרור, אך הפרספקטיבה שלה רחבה הרבה יותר. ישראל חותרת לשקם, באמצעות המלחמה שנכפתה עליה בזירה הבלתי נוחה ביותר מבחינתה, את ההרתעה בפני אותה מתכונת של מלחמה, שבה כורסמה, נשחקה ובתחומים מסוימים אף קרסה הרתעה זו. האמצעים הכוחניים משמשים את ישראל כאן בתפקידם האסטרטגי הקלאסי - כדי להעביר מסר גם מעבר להכרעה נקודתית.

אף שהמאבק רחוק מהכרעה, והערכת התוצאות זקוקה לפרספקטיבה של זמן גם אחרי סיום הפרק הזה של העימות, אפשר להצביע על נוכחות בולטת באסטרטגיית-הנגד הישראלית של כל האמצעים שהוזכרו בראשית הדברים כהכרחיים כדי להתמודד בהצלחה עם מלחמות התשה. ישראל מקפידה לשלול מן הפלסטינים הישגים מדיניים. אם תתמיד במגמה המסתמנת בשנתיים האחרונות, ישיגו הפלסטינים בסוף העימות הרבה פחות ממה שהיו יכולים לקבל לפניו. עצם השינוי הדרמטי בגישתו של הזרם המרכזי בציבור הישראלי אל שאיפותיו הלאומיות של העם הפלסטיני - מנכונות למצוא מענה למצוקותיו גם בפתיחת ישראל בפני הפלסטינים, לחשדנות עמוקה, הסתגרות ואף אטימות, תיתן בוודאי את אותותיה. ישראל הסלימה את המלחמה בצורה מבוקרת, באופן שהתמדתה גרמה לפלסטינים נזק לאומי גדול לאין שיעור מהנזק (החמור כשלעצמו) שהפלסטינים גרמו לישראל. האגדה בדבר הגברת התמיכה במנהיגות בשל הלחצים המופעלים עליה נחשפה במערומיה, בשחיקה החמורה במעמדו של ערפאת בביתו פנימה. על רקע המורשת הפלסטינית ההיסטורית של הכרעות חסרות אחריות, קשה לדעת, אם לקחי הכישלון של המלחמה הזו ישנו את האסטרטגיית הלאומית, אך ההכרה בכישלון מקיפה חוגים רחבים. נראה, שרק טעות היסטורית של ישראל (כמו הסכמי אוסלו) יכולה לחלץ את הפלסטינים מן הכורח להטמיע את ההכרה הזו בזיכרונם הלאומי.

אמצעי הנגד, שהפעילה ישראל, היו בעיקרם מתאימים לאתגר ומבוססים על לקחי העבר שנידונו כאן. למרות שגיאות רבות ברמת המיקרו, עצבה ישראל מתכונת ענישה הנמנעת לא רק מירידה לרמתם של הפלסטינים, אלא גם מפגיעה בשוגג בהמוני אזרחים, שהפלסטינים יכולים להציג כ"טבח", מבלי שהשקר ייחשף עד מהרה (כמו בג'נין). במהלך שנתיים של מלחמה אינטנסיבית, בהן נגררה ישראל, שלא בטובתה, ללחימה בריכוזי אוכלוסייה, נפגעו אמנם גם אזרחים בלתי חמושים, אך מול היקף של מאות ואלפי פעולות גדולות וקטנות, נשמרה פרופורציה נמוכה מאוד ביחס לסוג כזה של מלחמות. בדעת הקהל הקובעת - זו שבישראל ובארצות הברית - הגיב הזרם המרכזי בהבנה, כי מדובר בפעולות שהן הכרח בל יגונה ובניסיון כן לצמצם במידת האפשר את הפגיעה במי שאינם לוקחים חלק בעימות האלים. החריגים זכו לביקורת, אך דרכה של ישראל נפסלה מעיקרה רק באותם מקומות (לרבות רוב אמצעי התקשורת והממשלות באירופה) שבהם, ממילא, נפסלת כל תגובה ישראלית למעט קבלת תכתובת הפלסטינים.

לצד הזהירות מלהיגרר לפגיעה המונית באזרחים, הפגינה ישראל נחישות בפגיעה ממוקדת בנקודות התורפה של מובילי המאבק הפלסטיני, החל בחיסול שיטתי של מנהיגי הטרור וגמור בפגיעה באינטרסים הכלכליים והפוליטיים של ראשי הרשות הפלסטינית. המרכיב החשוב ביותר של המערכה הזו היה חסימה שיטתית של כל מקלטי החסינות שמהם ביקשו להמשיך את המאבק האלים נגד ישראל, החל ממחנות הפליטים, המשך בסמלי השלטון וגמור בכנסיית המולד בבית לחם. גם חסינותו האישית של ערפאת צומצמה להימנעות מפגיעה פיזית ומגירוש. ערכם של הצעדים האלה היה בנכונות לדבוק בהם למרות ביקורת קשה בזירה הבינלאומית, באירופה ולעיתים, אפילו בארצות הברית ובישראל פנימה.

למעט חריגים בשולי המאבק, ננקטו כל הצעדים האלה בתמיכה מאסיבית של דעת הקהל בישראל, במסגרת ממשלת אחדות לאומית, בתמיכת הזרם המרכזי בדעת הקהל. במדיניות זהירה של איפוק, גישושים ונסיגות זמניות, הושגה גם השלמה של ארצות הברית למהלכים חמורים, מחריפים והולכים של צעדי מנע

וענישה, שהועמקה מאוד בזכות ההכרה האמריקנית בצורך להילחם בטרור, בעקבות אירוע ספטמבר 2001 בארצות הברית. מדי פעם, נסוגה ישראל בבושת-פנים זמנית מצעד זה או אחר, כאשר הממשל האמריקני הביע התנגדות נחרצת, אך המגמה הכוללת הייתה הרחבת מרווח התמרון של ישראל, והימנעות שיטתית מללחוץ עליה להעניק לפלסטינים הישג מדיני בזכות מלחמתם בישראל.

השורה התחתונה של מלחמת ההתשה הזו, בשלב הנוכחי (כאמור - בהעדר פרספקטיבה להערכה ארוכת טווח), היא נסיגה במעמד ובכוח המיקוח של הפלסטינים: סמלם הלאומי נרמס בראש חוצות. היחס לממשל הפלסטיני נע בין אדישות ערבית וחשדנות אירופית, המתבטאת בפיקוח הדוק על שחיתותו המופלגת לבין קריאה אמריקנית מפורשת לסילוקו של הגורם שאינו שותף ראוי להסדר. המציאות הזו רחוקה כרחוק מזרח ממערב מפרס נובל, מן המיליארדים המוגשים על מגש של כסף ללא פיקוח, מנשיא אמריקני המשחר לפתחו של ערפאת וממשלות ישראליות התלויות לקיומן ברצונו הטוב.

ערפאת חתר להפלתו של שרון, כדי להוכיח לישראלים, שאין להם דרך אלא לאמץ את תכתיביו, שהרי אפילו דרכו הנוקשה של ראש הממשלה נכשלה בהתמודדות עם הטרור. הוא ציפה, שישראל תסתלק מן השטחים בצל הטרור על-פי עקרונותיו (המותאמים להבדל בין שני המצבים) של התקדים הלבנוני. הוא ציפה, שהציבור הישראלי בהמוניו יצא לרחובות ויתבע מממשלתו "שלו" מן הזן של אוסלו, בכל תנאי. ערפאת קיבל מאבק נוקשה, שפגע קשות בנכסיו החשובים ביותר, ציבור ישראלי שבו קריאה למדיניות כזו היא מרשם להתאבדות פוליטית ומבוי סתום, שייפתח רק אם ישלים למעשה עם תוצאות כישלונה של המלחמה שבה פתח.

סיכום, לקחים ומגמות מסתמנות

תקופה של חמישים שנות עימותים מציעה פרספקטיבה רחבה ובסיס איתן ללקחים עקרוניים. למרות המגוון הרחב של היריבים והמאפיינים הספציפיים של כל עימות, למרות השנוי הדרמטי בתנאים הגלובליים, האזוריים והפנימיים והתמורה העמוקה ביחסי הכוחות, יש לכל העימותים הללו מכנה משותף, הנותן ללקחים האלה משמעות גם לקראת האפשרות של מלחמות התשה עתידיות. מן ההצלחות והכישלונות בשמונה המקרים שניבחנו כאן אפשר ללמוד, לא רק על כל אחד מן המקרים בנפרד, אלא גם להסיק מאלו שגיאות ראוי להיזהר בעתיד ואלו אמצעים מציעים תשובה יעילה לאתגרים דומים.

את התמונה הכוללת של חמישים השנים האלה ראוי לבחון, קודם כל, על-פי השורה התחתונה, הבוחנת את מעמדה של ישראל בסופן. למרות שלוש מלחמות כוללות (1948, 1967, 1973) ושמונה מלחמות מוגבלות, שהיו כרוכות באסטרטגיה של התשה, השתנו יחסי הכוחות הכוללים, באופן דרמטי, **לטובת** ישראל. ביוכל השנים האלה התמודדה ישראל לא רק במימד הכוחני: במלחמות שהוזכרו ובאין ספור אירועים ואתגרים ממוקדים יותר (מהם בעלי חשיבות רבה, כמו הסכנה הגרעינית מעיראק). היא התמודדה גם בנתוני נחיתות-משאבים מופלגת מול העולם הערבי, בתנאי בידוד בינלאומי, באילוצי חרם כלכלי ובאווירה, שהושפעה ממשקעים היסטוריים, שהקלו על מאמץ הדה-לגיטימציה של זהותה כמדינת הלאום הדמוקרטית של העם היהודי.

למרות כל אלה, הפכה ישראל בתקופה זו ממדינה חלשה, עניה ובלתי מפותחת, לחברה מן המניין במועדון האקסלוסיבי של "העולם הראשון", המרכזת בתחומיה את גרעינו העיקרי של העם היהודי. למרות כל המלחמות, האיומים והחרמות, הצליחה החברה הישראלית לקלוט אוכלוסייה בהיקף גדול פי כמה מן הגרעין שהקים אותה. למרות הגוון העצום של המהגרים, הצליחה להנחיל להם

תחושת שותפות לאומית, להחיות את שפתה העתיקה וליצור בה נכסי תרבות המעוגנים בעברו הקרוב והרחוק של העם היהודי, לקיים דמוקרטיה תוססת, תרבות פלורליסטית, כלכלה, מדע וטכנולוגיה מפותחים וצבא חזק. למרות הבעיות הקשות, המלוות את ישראל בכל התחומים האלה (ובאחרים), קשה למצוא בכל תולדות הדורות האחרונים הצלחה בהיקף ובעומק כזה, לנוכח קשיים ואתגרים חמורים כל-כך.

במאבקים לאומיים מן הסוג הכולל והעמוק, המתקיים בין ישראל לסביבתה הערבית (במיוחד עם הפלסטינים), נועדו מלחמות, חרמות, מאמצי בידוד ודה-לגיטימציה לקעקע בדיוק את המרכיבים האלה של החוסן הלאומי. למלחמות התשה יש מקום מיוחד בין המאמצים האלה, שנועדו לסכל הישגים לאומיים מסוג זה בחברות מפותחות ופתוחות. במבחן העליון הזה, של ההקשר הכולל שפורט כאן, נרשם לגורמים הערביים, הנאבקים בישראל, כישלון מהדהד וחד-משמעי: לא רק שישראל היא הצלחה מובהקת במונחי "העולם הראשון", הם עצמם שוקעים עמוק יותר ויותר למדמנת כישלונותיו של "העולם השלישי", בלא סיכוי להיחלץ ממנה באופק הקרוב, בין היתר, משום שכילו את משאביהם ומרצם בניסיון כושל לקעקע את ישראל.

אין בכל אלה כדי לומר, שהמלחמות הנידונות בכאן לא פגעו בישראל, הכאיבו לה, חוללו קרעים בחברתה, התישו את משאביה והאטו את צמיחתה והתפתחותה. ברי שמצבה של ישראל היה טוב יותר לולי המלחמה, הטרור והאנטיפאדה. אלא שכדי להציג את הפגיעות האלה בפרספקטיבה הנכונה, יש לצרף אל תיאורה שני מרכיבים נוספים. הראשון הוא העובדה, שלמרות הפגיעה הגיעה ישראל להישגים שהוזכרו. השני הוא העובדה, שהערבים הובסו **במלחמה** הכוללת, גם כאשר, לפעמים, השיגו ניצחון מוגבל **בקרבות** הספציפיים. הערבים הובסו, למרות שהם עצמם הכתיבו את זירת המאבק לפי עדיפויותיהם: בהקשר הנידון כאן - הכתיבו מלחמות התשה, משום שבהן מתקשה ישראל להביא לידי

ביטוי את עדיפויותיה המובנות.

ככל שהתבררה עוצמתה של ישראל ויכולתה להתמודד בהצלחה עם אתגרים אלימים, כך התמקד המאמץ הערבי בתחומים המצטמצמים והולכים, שבהם ישראל פגיעה במיוחד. כבר אחרי מלחמת העצמאות, ולכל המאוחר אחרי מלחמת ששת הימים, ניטש הניסיון לחסל את ישראל במהלך צבאי אחד (מלחמת יום הכיפורים הייתה ניסיון-רבתי לשפר את עמדת המיקוח הפוליטית של הערבים, בצל עדיפותה הצבאית של ישראל). אחרי "מלחמת ההתשה" עם מצרים (-1969 1970) נינטש הניסיון לנהל מלחמה מסוג זה באמצעות הצבאות הסדירים. בתהליך שראשיתו עוד בשנות החמישים נטשו המשטרים במצרים, בירדן ובסוריה את הניסיון להפעיל טרור מגבולם נגד ישראל. אלא שהמאבק רחוק מסיימו.

לנוכח המגמות המסתמנות בעולם הערבי בעשור האחרון, קשה להעלות על הדעת נטישה של האופציה האלימה במאבקי התשה נגד ישראל (קל וחומר את נטישת המאבק לקקוע אושיותיה של המדינה היהודית, בלא קשר לשאלת אחיזתה בשטחים שנכבשו ב-1967). למאבק הזה נותרו שלוש זירות עיקריות, שבהן ניתן להפעיל נגד ישראל מלחמות התשה: הזירה הלבנונית, הזירה הפלסטינית והאזרחים הערבים של מדינת ישראל.

בזירה הלבנונית קשה להניח, שלא תופעל שוב אופציה אלימה, כיוון שמיתוס הניצחון על ישראל השתרש עמוק בלבנון ובעולם הערבי. בלבנון עצמה יש מספיק גורמים (לא רק החזבאללה), הסבורים, שישראל הוכיחה אין-אונים מובנה מול הנסיבות המיוחדות בזירה הזו. המנהיג החדש בסוריה לא הפגין עד כה הבנה, אחריות וזהירות מן הסוג שאפיין את אביו. הגורמים הקובעים בטהראן רואים בלבנון זירה נוחה ובלתי מסוכנת לביטוי המרכיבים הרדיקליים של מדיניותם. קשה לראות את הפרובוקציות החמורות נגד ישראל נפסקות באחת כאשר יוסרו

המגבלות המונעות מישראל להגיב או כאשר יחייבו התוצאות הבלתי צפויות של פרובוקציות אלה תגובה כזו.

ספק, אם מי מן הגורמים הערביים מבין את הנסיבות המיוחדות מאוד בזירה הפנימית הישראלית, שהביאו למדיניות הכושלת בלבנון מאז שנות השמונים - השלכותיה ארוכות-השנים של הטראומה הפוליטית של המלחמה ב-1982, הניסיון של ממשלות רבין ופרס להגיע לפריצת-דרך עם סוריה והפלסטינים, האילוצים הפוליטיים החריגים של ממשלת נתניהו, והניסיון החוזר של ברק להביא להסדר עם סוריה ולהביא את הסכם אוסלו לרגע האמת. העובדה, שבמהלך למעלה מעשור שנים לא הצליחה שום ממשלה ישראלית לטפל כראוי בסוגיה הזו, אינה חייבת לחזור על עצמה בנסיבות החדשות של שנות האלפיים. ראוי גם לזכור, כי פרובוקציות, שיצאו מכלל שליטה וגררו תגובה מסלימה ומרחיקת לכת בהשלכותיה, הן לחם חוקו של הסכסוך הישראלי-ערבי. ספק, אם אפילו הצלחה בולטת בזירה הפלסטינית, שתשקם במידה רבה מאוד את כושר ההרתעה הכולל של ישראל, תימנע את המציאות הבלתי יציבה בזירה הסורית-לבנונית מלהגיע למבחן-כוח נוסף.

בזירה הפלסטינית תלוי הרבה, כאמור, בהצלחתה של "המלחמה על מלחמות ההתשה" בסיכול התכלית המדינית שייעדו ערפאת והגורמים הרדיקליים במחנהו ל"מלחמת העצמאות והשיבה". אם יצליחו להיבנות מן המלחמה הזו, בעזרת "אופק מדיני" שיתן טעם והצדקה, בדיעבד, לסבלותיהם, אפשר לצפות בוודאות להתפרצויות של טרור ואלימות חדשות לבקרים. אך גם אם התבוסה והסבל יוכחו, בדיעבד, כחסרי תכלית, כמו במקרים רבים בעבר, תוכל רק מנהיגות פלסטינית מסוג אחר לחלוטין מזו הקיימת והמוצעת כיום - אחראית, נכונה לפשרה היסטורית ורגישה לסבל עמה - להבטיח, שהפלסטינים לא יחזרו שוב על השגיאות ההיסטוריות הסדרתיות המאפיינות אותם מיום שקמה התנועה

הלאומית הפלסטינית לפני כשמונים שנה. מנהיגות כזו אינה נראית כיום באופק.

לבסוף, אין להוציא מכלל חשבון סוג חדש של מלחמות התשה. כזה, שיתפתח בקרב דור הצעירים המיליטנטי של **אזרחיה הערביים של מדינת ישראל**. מאפייניו עשויים להיות שונים מן המוכר, ומבוססים על התקוממות עממית, שמרכיביה האלימים משניים בשלב הראשון, אך גם כאן לא יהיה חידוש מסעיר אם המהלך יצא מכלל שליטה. בהקשר זה קשה להגזים בחשיבותה של העובדה, שמנהיגי הערבים בישראל מגלים, לאחרונה, איכות מפוקפקת של שיקול דעת ואחריות לעמם, המזכירים לא במעט את מאפייני המנהיגות של התנועה הלאומית הפלסטינית לדורותיהם.

הצלחותיה של ישראל בהתמודדות עם רוב האתגרים של מלחמות ההתשה מתבססות, קודם לכל, על כושר העמידה והחוסן הלאומי (ראה מיד להלן) ועל שלילת ההישג המדיני (שנידונה בהרחבה לעיל). מה שנדרש בניהול המלחמה עצמה הוא שילוב של **נחישות לאומית, עליונות צבאית, הסלמה מבוקרת וגמישות-פעולה**. את כישלונותיה של ישראל בחלק של המקרים אפשר לייחס ישירות לכך, שלא עמדה לפחות באחד המבחנים האלה.

נחישות לאומית נדרשת בכל מאבק מדיני או צבאי, אך מול הגורמים הערביים הרדיקלים הלוחמים בישראל, הממהרים לזהות ולנצל כל חולשה, היא חיונית. הפגנתה חשובה במיוחד, כיוון שהיא עשויה למנוע את המלחמה מעיקרה, או לצמצם מלכתחילה את היקפה ומגוון משתתפיה באמצעות הרתעה. **עליונות צבאית** נדרשת, כדי שישראל עצמה לא תירתע מהסלמת המאבק, מחמת החשש שלא תוכל להתמודד עם תוצאותיה. **הסלמה** נדרשת, כדי להעביר את המאבק **לרמה** שבה יש לישראל עדיפות מובנית, לאחר שאויביה בחרו את הזירה שבה יש להם יתרון מובהק. ההסלמה צריכה להיות **מבוקרת**, כיוון שעודף הסלמה משחק לידי אויביה, בין בהסתבכות בהרפתקה מפוקפקת, הפוגעת בחוסנה של החברה הישראלית, ובין בגיוס לחצים בינלאומיים, הנוטלים מן המהלך הישראלי את

עוקצו. **גמישות הפעולה** נדרשת, כדי לאתר את האמצעים היעילים לכל שלב של המאבק המורכב והמיוחד הזה ולהתאים את מתכונתו בהתמדה לצרכים המשתנים.

אלא שהתמודדותה של ישראל עם האתגר הזה מוכרעת בסופו של חשבון בזירה קריטית אחרת, המעמידה בצל את כל המרכיבים האחרים: בתחום חוסנה הלאומי של החברה בישראל. זו הוכיחה, בחמישים השנים האחרונות, כושר עמידה שאין לו אח ודוגמא בתולדות הדמוקרטיה, במיוחד כיוון שמדובר בשלב אחרון של תהליך הנמשך כבר למעלה ממאה שנה - מאז ראשית המפעל הציוני. החוסן הזה נמדד בדרכים שונות. בין היתר הוא מתבטא בנכונותם של הישראלים להישאר ברובם המכריע בארץ, לרבות בשכבות היכולות להרשות לעצמן להגר למדינות אחרות. שיעור היוצאים קטן להפתיע, יחסית לאופייה של ישראל כמדינת הגירה, שתושביה מקיימים קשרים הדוקים עם מוקדים מחוצה לה.

מדד אחר לחוסן הזה נוגע לתמיכה הציבורית המתמשכת במדיניות המחייבת את הציבור לשאת בעולה של התשה ממושכת. הציבור הישראלי היה נכון לתמוך בניסיונות להיחלץ מן המשבר הזה בעזרת גמישות מדינית, אך כאשר התברר, כי הנכונות הזו שידרה לערבים מסר של חולשה ועודדה את הטרור וניסיונות לתכתיב מדיני, נתן הציבור היהודי למנהיגיו מנדט גורף למלחמה נחרצת ואף קשוחה, כדי להתמודד עם התופעה באמצעים כוחניים. עמדת הזרם המרכזי שיקפה הבנה של המאפיינים המיוחדים למלחמות התשה ומאבקים נגד טרור, כאשר התמיד בתמיכתו במדיניות כזו, גם כאשר הטרור הוסיף להכות, למרות הפעלה מסיבית של אמצעים כוחניים, ולא נגרר, ברובו הגדול, לתביעות של הסלמה רבתי או לתביעה לכניעה "עכשווית" כיוון ש"ממילא אין פתרון כוחני". הביטוי המובהק ביותר לחוסנו של הזרם המרכזי בציבור היהודי בישראל הוא השילוב הייחודי בין תמיכתו בשימוש באמצעים כוחניים, כאשר ישראל נתונה

בעימות אלים (לרבות ובמיוחד מלחמות התשה ומאבק בטרור), מצד אחד, עם נכונותו המתפתחת בהתמדה, מצד אחר, לפשרה היסטורית עמוקה בתחום חלוקת הארץ, המקיפה אפילו את נושא ירושלים.

החוסן הזה אינו מובטח מאליו. הוא כרוך בעניינים שמחוץ לתחומו של הדיון הנוכחי, כגון תחושת ייעוד משותפת וחוסר חברתי וכלכלי. הוא תלוי במיוחד בהכרה, כי המאבק נכפה על ישראל, כאשר הגורמים הערביים הנאבקים עמה דחו את נכונותו של אותו זרם מרכזי לפשרה הוגנת.

אסטרטגיית ההתשה בתפיסת הביטחון הישראלית

פרופ' גבריאל בן-דור, ראש המרכז לחקר הביטחון הלאומי, אוניברסיטת חיפה*

במילון המונחים הרשמי של צה"ל נכתב: "התשה היא שחיקה הדרגתית ומתמשכת בכושר הלחימה של האויב, על ידי פגיעה מצטברת בגיסותיו, בנשקו וברוחו". במה שונה הדבר מכל מלחמה אחרת? בשני דברים: האחד - מימד הזמן המתמשך, השני - לא מדובר פה על ניצחון או על הכרעה. מדובר בהתמודדות, שבה השחיקה לא מצטברת לכדי הכרעה או ניצחון.

לידל הארט, אחד מהוגי הדעות הגדולים של המאה העשרים בתחום החשיבה הצבאית כתב: "כל תוכנית לשלום עלולה להיות לא רק חסרת תוחלת אלא גם מסוכנת, כמו רוב סוגי התוכניות, פרט לאלה העוסקות בתחום חומרי מובהק. דרכה להיכשל מתוך התעלמות מהטבע האנושי. על כן, ככל שתולים תקוות רבות יותר בתוכנית, כן רבים הסיכויים שהתמוטטותן של תקוות אלה תזרז את המלחמה. אין בנמצא נוסחת פלא לשלום, שניתן לרשום אותה בצורה ברורה וחד משמעית כמרשם של רופא, אך אפשר להתוות שורה של עצות מעשיות, עקרונות בסיסיים השאובים מנסיון הדורות. התעמת עם מלחמות העבר ולמד מן ההסטוריה שלהן, היה חזק במידת האפשר. בכל מקרה שמור על קור רוח, התאזר בסבלנות אין קץ, לעולם אל תדחק יריב לפינה, ותמיד סייע לו להציל את כבודו. העמד את עצמך במקומו ונסה לראות את הדברים מנקודת הראות שלו, הישמר מן הצדקנות כמו מן השטן, אין לך דבר יותר מאיר עיניים. חסן את עצמך מפני שתי מחשבות תעתועים נפוצות ורבות אסון, העלולות להמיט עליך שואה, חשב את הניצחון ואת המחשבה שאי אפשר להגדיל את המלחמה" (מתוך "מדוע איננו למדים מן ההיסטוריה?").

* גבריאל בן-דור הוא פרופסור למדע המדינה באוניברסיטת חיפה. שימש בעבר כרקטור האוניברסיטה ונשיא האגודה הישראלית למדע המדינה. כיום, משמש כראש המרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה. פרופ' בן-דור פרסם שבעה ספרים ולמעלה ממאה ועשרים מאמרים על הפוליטיקה של המזרח-התיכון, יחסי חברה-צבא ויישוב סכסוכים. פרסומיו האחרונים עוסקים במיעוטים בעולם הערבי ובביטחון הלאומי של ישראל. פרופסור

אני מבקש לצטט מן המקורות החשובים באמת, המקורות היהודיים, המתארים מצב שניתן לראותו קשור מאד למצב בו נמצאת מדינת ישראל במלחמת ההתשה של היום. בפרקי אבות נאמר כך: "התרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיימש מן הפורענות".

אדבר על שלוש שאלות עיקריות: 1. איך ראו האבות המייסדים של המדינה את מלחמת ההתשה בתפיסת הביטחון שלהם? 2. אילו פערים התגלו בשטח בין התפיסה לבין המעשים של ישראל? 3. מה אומר הדבר על המלחמה שאנחנו עומדים בה היום?

החלק הראשון קל. האבות המייסדים ראו את מלחמת ההתשה כחולי רע, שיש להימנע ממנו בכל מחיר. מדוע? משום שתפיסת הביטחון של ישראל יצאה מנקודת מוצא אחת מרכזית, והיא הא-סימטריה בינינו לבין העולם הערבי. הערבים עשירים בשטח, בכוח אדם ובמשאבי טבע. ישראל עניה בכל אלה וקטנה בשטח ובאוכלוסיה. אנחנו פגיעים לאבידות גם בגלל המורשת הקשה של השואה. לאור כל אלו, מלחמת ההתשה היא סוג המלחמה שנוח לאוייב בא-סימטריה, ובלתי מקובל עלינו, מכל הבחינות. יש להימנע ממנה כמעט בכל מחיר, כי הדבר משחק לידי כל היתרונות היחסיים של האויב ופוגע בכל החסרונות היחסיים שלנו. יש להעביר את המלחמה לאדמת האויב, להרחיק את המכה הראשונה, להכריעו על אדמתו ולהרחיק את זה ככל האפשר מאיתנו.

בשל העובדה, שאנחנו מדינה קטנה, בעלת אוכלוסיה קטנה עם צבא אזרחים מגויס גיוס ממושך, שיש לו מחירים גבוהים, עלינו להימנע ממלחמות ממושכות, שכן מימד הזמן חשוב מאוד.

מלחמת התשה סותרת את כל ההנחות האלה. אם הברירה בידינו - לא נבחר בהתשה. אלא, שהברירה לא בידינו. את הניתוח שעשו האבות המייסדים עשו גם

בן-דור הוא ממייסדי התכנית האקדמית של המכללה לביטחון לאומי והוא עומד כיום בראשה.

הערבים, והגיעו לאותה המסקנה שלהם כדאי. הם יוזמים מלחמות התשה, וימשיכו ליזום מלחמות התשה.

בידי ישראל הברירות הבאות:

האחת - להסלים באמצעות מעבר ממלחמה בעצימות נמוכה למלחמה בעצימות גבוהה יותר, עם כוחות קונבנציונליים, עם הרבה ניידות, הרבה כוח אש ויכולת הכרעה, כדי להביא את המלחמה לסיום מהיר. אזי, אנו כופים על האויב את כללי המשחק ומונעים ממנו לכפות עלינו את כללי המשחק שלו. אגב, זאת העצה הראשונה והחשובה ביותר של קלאוזביץ - מלחמה היא ניסיון לאכוף את רצונך על רצונו של האויב. משנכנעת לרצונו של האויב, במידה מסוימת, כבר הפסדת את המלחמה, גם אם מדובר בכללי משחק בלבד.

השניה - אפשר לומר לאויב, שהינך מבין שהוא צבר בסוג זה של לחימה כמה נקודות, שגם אתה יכול לצבור נקודות במחירים גבוהים, שאינך בטוח ששווה לשלם. יש טעם להפנותו לחשיבה מדינית כדי לשנות את הסיטואציה, גם לטובתך.

השלישית, היא לומר לאויב: אתה כפית עלי מלחמת התשה ואני איני יכול להמירה למלחמה אחרת. איני מוכן להיכנע בשום נקודה משמעותית בצד המדיני של הסכמים או הסדרים, כי אין לי מה לתת, ואף איני רוצה לתת שום הישג, כי הדבר יעודד אותך לטרור ולמלחמה בעתיד. אמשיך לחיות כפי שאני, אספוג את שאתה מנחית עליי, לא אכנע לפרובוקציות שלך להסלים, ולא אתן לך שום דבר מן ההישגים שאתה כל כך חפץ בהם.

איך זה מתרחש בשטח ?

בשטח באות לידי ביטוי ארבעת האפשרויות עם תוצאות מאד שונות. במלחמת ההתשה של מצרים, בשנים 1969-1970, בערך באותה תקופה גם בבקעת הירדן, עם החיזבללה בדרום לבנון וגם האתגר, שבפניו אנו עומדים היום.

מאחר ומלחמת ההתשה בין ישראל ומצרים, בשנים 1969-1970, היתה מלחמה בין מדינות בלבד, לא היתה מעורבות של פלסטינים או גרילה או LIC. היו שם שתי מדינות ממוסדות, מסודרות, עם בעיה טריטוריאלית קשה, שניהלו מלחמה, מלחמת התשה ביוזמה מצרית. צה"ל הגיע למסקנה, שלא נוח לו, פנה לדרג המדיני, והתקבלה החלטה להמרה או הסלמה. בצורות שונות, בשיאה של ההסלמה הזאת, היא היתה בעיקר אווירית. היא היתה מאסיבית מאוד, כמעט ללא תקדים במלחמות האוויריות של מדינת ישראל. ההסלמה היתה מאד מוצלחת, והיא הביאה את מצרים עד לסף קריסה. אז באה ההתערבות הסובייטית, ששינתה את המציאות מהקצה אל הקצה, והמלחמה הסתיימה בתיקו. לא הפסדנו בה ולא ניצחנו. היה תיקו מכובד מול כוחות סובייטים, אבל לא ניצחנו בה, כי האילוץ הבינלאומי מנע מאתנו למצות עד הסוף את הלוגיקה שבמהלך ההסלמה או ההמרה.

לקח חשוב ראשון היה הניצחון בבקעת הירדן. ניצחון לא בנוק-אאוט, אלא בנקודות, אבל מכריע ומשכנע לישראל. ישראל אמרה, כי כללי המשחק לא היו מקובלים עליה, ואם תהיה התשה גדולה בצד שלנו, תהיה התשה כבדה פי כמה בצד השני, שאותה נסלים בסדרי גודל, שיאיימו על המשטר ששולט שם. זאת, כדי לאלץ את המשטר לחסל את היוזמה של מלחמת ההתשה.

המהלך הצליח. במקום בו האילוץ הבינלאומי לא מונע את ההסלמה, ההצלחה הלוגית המובטחת סבירה ביותר.

מודל שלישי, שקשה לדבר עליו, הוא המלחמה בדרום לבנון בשנים האחרונות. היא הסתיימה, מבחינת הניתוח התיאורטי שלי, בכישלון ישראלי. לא מפני שיצאנו משם, ולא מפני שיצאנו משם באופן חד-צדדי. אלה אופציות סבירות לגמרי בעיני. אלא, בגלל שהצורה שבה הגענו להחלטה לצאת באופן חד צדדי. התהליך והצורה שבה ההחלטה הסופית בוצעה ונתפסה גם כאן וגם בצד השני, יצרה, ולא בלי סיבה, תדמית של מדינה שהובסה והסיקה את המסקנה מהתבוסה על ידי מנוסה מבוהלת ולא מסודרת, תוך תשלום מחירים מדיניים או פסיכולוגיים גבוהים.

מה קרה בדרום לבנון? היתה בעיה של התמודדות עם יוזמה מקומית של כוח משתפר, די מתוחכם, אמנם לא כל כך מתוחכם כמו שהעיתונים הציגו אותו, אבל לא הייתי מזלזל בו. נגררנו לכל מיני פעולות מקומיות טקטיות ובסדרי גודל קטנים, ולא עשינו את מה שההגיון חייב: פעולת הסלמה, שתאותת למי ששלח את האנשים האלה ואיפשר להם להתאמן ולהצטייד, להימלט, להתכונן ולהשתופף, כי אלה כללי משחק שאנחנו לא מקבלים, ואם כך יימשכו הדברים, אנחנו ניזום אחרת, כך שלא תוכלו להתמודד. כאשר לא עשינו זאת וקיבלנו את כללי המשחק של הצד השני, הפסדנו במלחמה. ואכן, הפסדנו בה, כי ההתשה גרמה לשחיקה בסדרי גודל, שהמנהיגות שלנו חשבה שלא נוכל לסבול. התוצאה היתה שקמנו ויצאנו. הלקח הזה חשוב מאוד ליוזמי מלחמת ההתשה עכשיו. בכלל, השפעת החיזבללה על מה שקורה עכשיו היא מרכזית וחשובה: מאוניית הנשק "קארין A" ועד לתפיסות האסטרטגיות, שמשחקות בראשה של המנהיגות הפלסטינית היום.

היכן אנחנו עומדים היום? זוהי מלחמת התשה מוזרה, שאפשר להציג אותה כמלחמת התשה מדגם חדש, בה מדינה דמוקרטית עומדת, לכאורה, מול האתגר של מלחמת התשה, המתנהלת באופן משמעותי רק מזה שנה ורבע. אני מעדיף שלא להסתכל על זה כעל רצף של מאה שנה. אני חושב, שהשלב שבו אנחנו נמצאים הוא מיוחד למדי. סדרי הגודל של האלימות, דחיפות הפיגועים ומידת ההשפעה שלהם על הציבור הישראלי מצדיקים לומר, שאנחנו נמצאים בשלב, שבו בעצם נפתחה מלחמה מסוימת בסדרי גודל ממשיים, בספטמבר 2000.

כל זה מעמיד אותנו בסיטואציה בה לא מצויה בידינו אף אחת מהאופציות הקלאסיות של העבר.

ראשית, אין לנו אופציה לומר שאנחנו מסלימים את המלחמה בקנה מידה מלא. אין מדינה מסודרת, כמו ירדן או מצרים. יש לנו רשות שהיא ספק מדינה, ספק שולטת בשטח, ספק רלוונטית ובכל מקרה, בשטחים שניתן לכבוש כבר היינו. ישנם שטחים, אותם פנינו פחות או יותר מרצון, כי גם אז היינו במצב של התשה, שהמנהיגים שלנו חשבו, שאיננו יכולים להרשות לעצמנו להחזיקם, מפאת רמת השחיקה. ספק רב, אם האופציה לכבוש מחדש את השטח, תוך כדי הסלמה, היא אופציה ממשית.

שנית, יש לנו בעיות בינלאומיות של ממש. אנו עושים מאמץ עצום לכרוך את עצמנו עם האמריקאים במאבק נגד הטרור. האמריקאים אינם מעוניינים בזה, כי זה לא טוב לעולם המערבי וגם לנו. אני לא מאמין, שבתנאים האלה, פעולה מאסיבית, בסדרי גודל של המרה ממלחמת התשה למלחמה קונבנציונלית, היא אופציה בת ביצוע, למרות שבדברים אחרים, ברמה הטקטית, ידינו חופשיות, לדעתי, כפי שלא היו מעולם.

שלישית, אין לנו אופציה מדינית. אין לנו מה לשלם, שחשוב להם ואנחנו יכולים להרשות לעצמנו. הכל כבר נוסה, הכל הונח על השולחן, ומאז "קמפ דייויד 2" ברור לחלוטין, שהאופציה הזאת לא קיימת. זהו מצב מביך. גם לא ברור מאין

תבוא הרעה העתידה לבוא במלחמה הזאת? חלק ממנה יבוא מהשטחים שבשליטת הרשות, אך לא הכל. לא מעט מן הצרות יוצאות משטחי B ו-C. ואז מה? כיצד תעזור, במקרה זה, מלחמה קונבנציונלית? הרי יש כאן עסק עם העם הפלסטיני, שלא כולו טרוריסטי, תומך בטרור, חלילה, אך הוא בעצם האויב למאבק על אדמת ארץ ישראל. מתוכו יוצאת המערכת הזאת של שחיקה, טרור והתשה נגדנו. העם הזה כל כך מפוצל לפלגים ולמסגרות מדיניות, שלא ניתן להנחית עליו מכה אחת כדי לחסלו. אין מרכז כובד אחד, שעל ידי הריסתו נוכל להסיר, באופן מכריע, את הסכנה המאיימת במלחמת התשה. זה משאיר אותנו במצב שבו מלחמת התשה היא כורח, ולא ניתן להתנער ממנה. מתחייבים מכך הדברים הבאים:

- יש להפסיק להתלונן שכפו עלינו מלחמת התשה, וזה לא מתאים לנו. ככל שנגיד זאת יותר, האויב יתחזק. עלינו להצהיר, שמדינה דמוקרטית יכולה לעמוד במלחמת התשה ולנצח בה, מבלי לבגוד בדמוקרטיה, מבלי לבגוד בערכים האנושיים, מבלי להביך את חברינו, בני בריתנו ברחבי העולם. זאת חייבת להיות רוח הדברים.

- אנחנו חייבים לקחת בחשבון את האילוצים של הדמוקרטיה, אך אין צורך להגזים. הדמוקרטיה אינה מפריעה ב- 90% מהפעולות שיש לעשותן. זאת בתנאי, שנעשית עבודה שמדינות דמוקרטיות תחת לחץ יודעות לעשות. היא מורכבת מן הדברים הבאים: מחקרים, שחלקם הוצגו בכנס הרצליה, מראים, כי כ- 80% מהציבור היהודי בישראל חרד מן הטרור, לא ברמה של איום אסטרטגי, אלא ברמה של פגיעה בו ובמשפחתו, 70% מהציבור הישראלי שינה את הרגלי הקניה, הבילוי, התחבורה והעבודה שלו כתוצאה מן החרדה מהטרור. 82% מהציבור חושב, שמצב הביטחון הלאומי השנה יותר גרוע משהיה לפני שנה. למעלה מ- 80% מהציבור היהודי בארץ חושב, שיש מקום לאופטימיות, והמדינה תתגבר גם על האתגר ההיסטורי הזה, כפי שהתגברה על כל אתגר בטחוני עד כה. ניכר פסימיזם רב בהקשר של המתרחש בשטח ואופטימיזם רב לגבי סיכויים ואמונות לעתיד. אלו מהווים, אגב, יסודות

חשובים בבטחון הלאומי - האמונה בעתיד. יש כאן ציבור פגוע, שמוכן להתגייס, אם יידע עבור מה.

- צריך להגדיר את מטרות המאבק העכשווי. בשביל מה לשלם מחירים, וכיצד רואה המנהיגות את העתיד בטווחי זמן מתקבלים על הדעת? מה יהיה הסדר איתו נחיה? מה יהיו האמצעים בהם נשתמש, ומה המטרה הטובה ביותר שאפשר להשיג תחת האילוצים בהם אנחנו פועלים? סביב זה צריך לבנות זרם מרכזי של הציבור היהודי הציוני בארץ, שהוא גדול מאד, וסביב זה יש לגלות מידה מסוימת של עקביות. אי אפשר להגיד לציבור, שהיום הסכם אוסלו יציל אותנו ומחר לא, שהיום ערפאת פרטנר ומחר הוא לא, שיש תהליך מדיני ושאינן תהליך מדיני, שעל זה אפשר לוותר, ושעל זה אי אפשר לוותר. אפשר להכניס דרגות של גמישות, וצריך להיות קו אסטרטגי-מדיני בביטחון הלאומי, שיש בו תקווה לעתיד, שיש בו התאמה לחזון ההיסטורי הציוני, שיש בו התאמה לרוב המכריע של הציבור. יש לערב בו את הזרם המרכזי של המפלגות הגדולות וליצור סביבו את העקביות המינימלית של העם, מתוך ידיעה, שהוא הולך לקראת תכלית מתקבלת על הדעת ובת השגה.

זהו דבר שמדינה דמוקרטית יכולה להשיג. הבג"ץ לא יפריע לזה, התקשורת לא תפריע לזה, הבחירות לא יפריעו לזה, והמפלגות לא יפריעו לזה. צריכים את המנהיגות היצירתית הזאת.

אני סבור, שעלולה להיות כאן אי הבנה, כאשר מנהיגות תיצור חשיבה, דעת קהל וזרם מרכזי משותף. אינני מתכוון למנהיגים שיושבים בכנסת או בממשלה דווקא. אני מתכוון למנהיגות במובן הרחב של המילה: אינטלקטואלים, סופרים ומשוררים, אמנים, פרופסורים, אנשי רוח, ואנשי תקשורת. צריך לדעת, שיש חילוקי דעות, מותר וצריך למתוח ביקורת. הדבר בנפשנו כמדינה דמוקרטית. יש דברים חשובים שעליהם אנחנו מסכימים לעמוד, שעליהם כדאי לעמוד ובשבילם ראוי לשלם מחיר. העובדה, שבצד השני יש ערבים, יש אנשים שביתר קלות

מוכנים להרוג ולהיהרג, אין פירושה שאנחנו צריכים למתוח קוים אדומים, שמעבר להם גם אנחנו נהיה מוכנים להרוג ולהיהרג, וסביבם ננסה ליצור תמיכה ציבורית רחבה. כך היה תמיד במדינת ישראל. משום כך, הצלחנו להתמודד עם אתגרי העבר וכך צריך להיות בעתיד. אם לא נתכנס סביב המרכז, נפסיד את מלחמת ההתשה. אם ניטיב להתכנס, ננצח במלחמת ההתשה, על אף היותנו פגיעים, על אף היותנו מדינה דמוקרטית קטנה, אמנם מפותחת טכנולוגית ומדעית, אך עם לא מעט עקבי אכילס.

לסיכום, אין לנו תורה מגובשת דיה בעניין זה. החשיבה הבטחונית ההיסטורית שלנו לא חזתה מצבים, בהם יכפו עלינו מלחמת התשה ממושכת, שלא נוכל להימלט ממנה, לא באמצעות כלים מדיניים ולא באמצעות כלים צבאיים של המרה והסלמה. אל לנו להיות תוכים, שמצטטים משפטים מלפני 30 שנה. הגדולה של האבות המייסדים היתה, לא רק בכך שהם יצרו תורת ביטחון, אלא שיצרו מסורת, שעל פיה ניתן ליצור תורת ביטחון באמצעות חשיבה יצירתית, דו-שיח, התעמקות בלקחי ההיסטוריה וניהול דיאלוגים בתוך העלית הפוליטית, הבטחונית והאינטלקטואלית.

אני חושב שאנו עומדים בפני מציאות חדשה, ולמציאות זו אין תשובה בקלאסיקה. לפיכך, אחזור על שהקלאסיקנים אמרו: אל תחזרו לקרוא את הספרים שלנו, תכתבו את הספרים שלכם. אני חושב שזהו האתגר של הדור שלנו. רב השיח הציבורי צריך להיות מאוד כן, גם אם הוא כואב. יש להגדיר, על מה מותר להרוג ולהיהרג, על מה כדאי ועל מה חייבים. את זה כדאי לשדר לעצמנו ולאויב. עשינו זאת בהצלחה בעבר, וניצחנו. 80% מהציבור מאמין שניתן לעשות זאת היום, ואני חלק מציבור זה.

מושב שני: פתיחה לדברי השר דן מרידור אל"ם (מיל') יוסף בן ארי, המכללה לביטחון לאומי

נוכחותו של השר, דן מרידור, כאן אתנו היא זכות גדולה ותעודת כבוד עבורנו, הממחישה, אולי יותר מכל, את הרצון הטוב, הנובע - הרשה לי, כבוד השר, לחשוד - מהפינה החמה שיש בלבך כלפי מערכת הביטחון. במערכת זו השקעת אנרגיות רבות במהלך חיך, החל מהיותך איש צוות, מפקד טנק, מפקד מחלקה וסגן מפקד פלוגת טנקים, ועד עשייתך הפורמלית בתפקידים כמו יושב ראש ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, והלא-פורמלית, במשימות התנדבותיות של סיוע וייעוץ רעיוני ומחשבותי, לבעלי תפקידים בכירים בצה"ל ובמשרד הביטחון. נכבדי, בין לבין, הספיק עורך דין מרידור לשמש גם כמזכיר הממשלה; חבר כנסת מטעם הליכוד, ואחר כך, מטעם מפלגת המרכז. מאז 1984, שימש אורחנו כשר משפטים, כשר אוצר, וכיום, הוא מכהן כשר בלי תיק במשרד ראש הממשלה.

ביקשנו מהשר מרידור להאיר את הקשר בין המעשה הצבאי הנוגע להתמודדות מאז סוף אוקטובר 2000, והמעשה או אולי אי-המעשה, המדיני. באיזו מידה עומדת מערכת הביטחון של ישראל, בציפיות ובהגדרת המטרה של הדרג המדיני לסיום התמודדות זו? כיצד ישפיעו תסריטים עיקריים של סיום התשה מתמשכת זו על המחשבה המדינית באשר לעתיד יחסינו עם הפלסטינים בפרט, והעולם הערבי בכלל?

כבוד השר, הבמה שלך.

הקשר בין המעשה הצבאי לתכלית המדינית

השר דן מרידור

לפני שאגע בשאלה בה התבקשתי לעסוק, אני רוצה להעיר משהו על ההתשה בעולם שלנו ובעתיד. אעסוק לא רק בנושא הפלסטיני לבדו. מה שהודגם ב- 11 בספטמבר 2001, בארצות הברית, בושינגטון ובניו יורק, הוא מהפכני מאוד. ארצות הברית התכוננה במשך שנים רבות נגד אויביה. היא השקיעה מאות מיליארדים של דולרים בבניית נשק גרעיני וטילים, מטוסים וצוללות, כנגד הגרמנים, הרוסים והסינים. מדינה מול מדינה.

ב- 11 בספטמבר התברר, שכל הכוח הזה לא רלוונטי לנזק הנורא, שיכולים עשרים אנשים נחושים ומתוחכמים לחולל למעצמה הגדולה. זאת היתה דוגמה אחת שראינו, אבל, פוטנציאל הנזק האפשרי בעולם הפתוח הוא עצום. נזק שיכול להיגרם על ידי בודדים או קבוצות קטנות, המשוכנעות בכל ליבן שהן מייצגות את הצדק המוחלט, ושמותר להן לגרמו. מה שאנו ראינו, ראו בכל העולם, ולא מדובר דווקא במוסלמים. מדובר באנשים, שבטוחים שהם צודקים במאה אחוז.

האם העולם מוכן למלחמה מול התשה וטרור כזה? האוגדות, הטנקים והגרעין לא תמיד עוזרים. לפי דעתי, הסיכון היום הוא באמת גלובלי, כמו שהעולם הוא גלובלי. אנו נהנים מאוד מפתחות הגבולות, מהנמכת הגדרות ומהנגישות חסרת התקדים לאינפורמציה ולממון. הטכנולוגיה עוברת דרך האינטרנט, ובין הגבולות המעבר הוא קל. אנחנו צריכים להבין גם את הסכנות. אדם יכול לשבת בניו ג'רסי ולפגע בניו יורק. אפשר גם מאפגניסטן לפגוע בניו יורק. זה עולם שבו הטרור הרבה יותר זמין ונגיש. כיצד מתמודדים מול התשה כזאת? זוהי שאלה מרתקת, אינטלקטואלית וקצת מפחידה. אני מניח, שהטרור ילווה את העולם עוד זמן רב. זהו טרור מכל מיני סוגים, שמבוצע על ידי מדינות או קבוצות שאינן מדינות. את החזון הזה, לפיו, ארגון מתקיף מדינה, הכרנו לא פעם. היה לנו פתרון לכך. אתם מכירים את האדם שעשה את זה? קוראים לו ארנס טוסטבלו בלופט. אתם

זוכרים אותו מסרטי גיימס בונד (זה שמלטף את החתול). בסרטים הללו רואים ארגון שתוקף מדינה. מדינות לא התכוונו, וחשבו שזה ענין למדע בדיוני. לבריטניה היתה לכך תשובה טובה: שון קונרי, סוכן מספר 007. אבל, הוא הזדקן כבר ואינו יכול לפתור את זה...

השאלה הזאת של מלחמת התשה, מלחמה שאיננה בין שני צבאות גדולים, מלחמה בה מישוהו גורם נזק עצום, ואינך יודע בדיוק כיצד להתמודד איתו, מחייבת חשיבה רבה.

אגיע לנושא בו אנו עוסקים עכשיו - הקשר בין המעשה הצבאי לתכלית המדינית בזירה שלנו, בעת הזאת. זאת אינה שאלה תיאורטית, והיא איננה קשורה בזמן אחר, אלא כאן ואצלנו. אני חושב, שאנחנו נמצאים, היום, בשלב של התפכחות מחלומות. אם היו לישראל שני חלומות גדולים בעולם הציבורי הפוליטי - בזרמי הימין או השמאל, הרי שנדמה, ששניהם עברו את התהליך הכואב והקשה של התפכחות מחלומות.

הגוש הימני, הגיע אל ההתפכחות אחרי הסכמי אוסלו. כמעט כל הגוש הזה, שנקרא ימין, קיבל, בדיעבד, את הסכם אוסלו, שפירושו חלוקת הארץ. הרעיון, שאי אפשר יהיה לקיים את כל ארץ ישראל בידינו, כתכלית מדינית, ולהישאר מדינה יהודית ודמוקרטית, שזאת היא הנחה בסיסית, הלך וחלחל עד כדי כך, שהפך להיות נציגות פוליטית מובהקת. זהו תהליך, שאני יכול להעיד עליו מניסיוני. תהליך קשה מאד. יש כאלה שלא מקבלים אותו ונשארים בספירות משיחיות או לא רציונליות אחרות או בפתרונות אחרים, אבל לא בעולם הרציונלי.

היה, אם כך, תהליך התפכחות מחלום. השאלה היא: מהי התכלית המדינית האלטרנטיבית? היא נשארה לא מובדלת. הראשונה היתה ברורה - חלום יפה ומסודר, וכנראה, לא ריאלי.

תהליך דומה עבר גם מחנה השמאל. מי שעשה את הבדיקה באופן מובהק והוריד

את התיאוריה למרתפי המעבדה, היה רב אלוף במילואים, אהוד ברק, בהיותו ראש הממשלה. הוא עשה ניסוי מענין, והתוצאה היא קשה, כואבת, אבל מאוד ברורה. התיאוריה של המחנה הזה נוסתה, והתוצאה היתה בעייתית. אי אפשר, כנראה, להגיע לשלום בהסתברות גבוהה ובתנאים המינימליים שהמחנה ההוא הציג. אנו, עכשיו, בשלב של התעוררות מהחלום השני, שהיה יפה גם הוא. אפשר לוותר הרבה מאד, אבל, לא על ירושלים ולא על זכות שיבה. לבסוף, נגיע עם שינויי גבול כאלה או אחרים להסכם שלום, שיביא סוף לסכסוך. לכן, השאלה היא: האם יש למחנה הזה בעיקרו - ואני מפריד את השמאל הקיצוני והימין הקיצוני - האם יש תכלית מדינית חלופית?

הנושא שלנו הוא הקשר בין המעשה הצבאי לבין התכלית המדינית. לא בכדי, אני מבקש לגעת בתכנית המדינית לפני המעשה הצבאי.

השאלות של המעשה הצבאי במלחמת התשה הן: איך אפשר לעמוד מולה? האם יש לנו כוח עמידה? וכדומה. השאלה, שאני שואל, היא כוללת. אתה מנצח במלחמה - בשביל מה? מהי התכלית המדינית של המהלך הצבאי? יש תכלית מדינית אחת אלמנטרית: אדם יורה עליך, אתה מתגונן ומנהל מערכת הגנה. זו תכלית צבאית: להציל את חייך ולהציל את המדינה. המהלכים האלה, בין אם הם חד-פעמיים, שישה ימים לכיבוש השטח או מהלכים ארוכי טווח כמו מלחמת התשה בגבולות או דפוס ההתשה, שנמשך עכשיו. מה רוצים להוביל? לאן רוצים להוביל? מה התכלית המדינית במהלך? בין אם יש כוח או אין כוח. נניח, שיש כוח לעם ישראל לעמוד. הם יפגעו בנו, אנו נפגע בהם ומכאן - מה התכלית המדינית?

יש לי רושם, מתוך התבוננות חיצונית, שרבים מאיתנו נשאבים לתוך המהלך הצבאי. אנו מרוצים מאוד כמצליחים. למשל, תפיסת הספינה "קארין A", שהיה מהלך יפה ומוצלח. אנו מאוד כואבים, כאשר יש כשל גדול, כשנהרגים לנו חיילים. אבל אנו לא שואלים את השאלה: נניח שהצלחנו, לאן זה מוביל? מה

התכלית המדינית של המהלך הזה? יכול אדם לומר: אני רוצה להתקיים, ואין לי דרך להתקיים אלא בהתגוננות, ואין לי תכלית מדינית פרט לקיום שלי. נשאלת השאלה, שאותה אני רוצה להציג פה: נניח שהצלחנו. נניח, שמחר הפלסטינים, בהנחה שהם הבעיה שלנו, מרימים ידיים או שערפאת באמת מפסיק את האש לחלוטין, אבל, במקביל, הוא אומר שאין שום הסכם. מה אז? כדי לענות עליה אני רוצה להפריד בין הענין הביטחוני לענין המדיני.

אשר לענין הביטחוני: אם נשקפת סכנה לחיי, אז נניח שהבעיה נפתרה בכוח ההצלחה הצבאית שלנו או בכוחו של מהלך מדיני או לחץ אחר או חוכמתו או טיפשותו של ערפאת.

כעת נשאלת השאלה: הצלחנו בזה, אבל ערפאת אומר שלא יהיה הסכם אם לא נכיר בזכות השיבה שלהם. אני לא מכיר אנשים רציונלים שיסכימו לזה, אם ברצונם לקיים מדינה יהודית. נוח להשאיר את המצב הנוכחי: אנחנו נשאבים לתוך העניין הצבאי, וחושבים, שבכך הושגה התוכנית המדינית, ולא היא. במילים אחרות, מציאות חיינו מוכיחה, שהכוח והשימוש בכוח הוא תנאי הכרחי לקיומנו. אין זה תנאי מספיק כדי להגיע לפתרון מדיני. הרי, בשנת 1967 כבשנו את כל השטח וניצחנו במלחמה. אנחנו כבר אחרי הכיבוש הזה. מה התכלית המדינית? ב- 11 ביוני 1967 הארץ נחלקה לשני מחנות. מחנה אחד, בראשו עמד מנחם בגין, אמר, שהוא רוצה לספח את כל ארץ ישראל. המחנה האחר, בראשו מאיר יערי, אמר, שהוא רוצה לסגת. בפועל, הימין לא סיפח והשמאל לא נסוג. כולם נשארו בברירת המחדל, כי ההחלטה המתבקשת לא היתה אפשרית מבחינתם. התכלית המדינית שהציגו לא היתה מעולם המציאות.

מחנה הימין, הלאומי או הליכוד לא סיפח מילימטר אחד. מדוע? האם מהטעם הדמוגרפי, שאי אפשר לספח בלי לתת זכויות אזרח, ואז אולי לא יהיה רוב, או אולי מהטעם המדיני שהעולם כועס? בפועל, לא סיפחו. מחנה השמאל, פרט לאנשים בודדים, כמו ישעיהו ליבוביץ', אמר: לא ניסוג אם לא יהיה שלום. לכן

לא נסוגו.

ברירת המחדל היא היעדר תכלית מדינית. לא תכלית מסוימת, מכיוון שאת התכלית שלי אני לא מיישם, ואת התכלית שלך אתה לא מיישם. אנחנו מתכוונים להסכים, ואנו מבצעים מהלכים צבאיים, שתכליתם המיידית הצבאית היא למנוע הרג של האנשים שלנו, למנוע התקפה, אבל תוכנית מדינית לא היתה להם. על ציר הזמן, תוכנית אחת היתה: נמתין, ואז בעתיד הרחוק נוכל להגשים את המדיניות. אמר האחד: בעתיד, המצב המדיני-הבינלאומי או הדמוגרפי יהיה כזה, שנוכל להחיל את הריבונות על כל ארץ ישראל, ובא לציון גואל. אמר האחר: נחכה עוד מעט, והערבי הפלסטיני יבין, שאין לו ברירה, ויגיע להסכם שלום, שבו אנו נחיה בשלום, והוא יחיה בשלום, ולא נצטרך לוותר על הדברים היסודיים בחיינו. ולכן, אני רוצה להגיע אל התכלית המדינית.

אנסה להגדיר **אדבע** אופציות אפשריות, שבהן אפשר להציע תוכנית מדינית. מן הטוב ביותר ועד הרע ביותר:

האופציה הראשונה, הטובה ביותר, לדעתי, אולי לדעת כולם, לסיים את הסכסוך בהסכם שלום, שיגבר על הסכסוך. בהנחה שאפשר להגיע להסכם כזה, אין ספק שזה הטוב ביותר.

אני חושב, שאנשים רציונליים, שקוראים את המציאות, צריכים לומר לעצמם שהסבירות לתרחיש הזה מאוד נמוכה לטווח הקרוב. מה יהיה בעוד עשרים שנה? אינני יודע. ניסינו עם קמפ דייויד, עם טאבה ועם תוכנית קלינטון. התשובה היתה שלילית: לא ולא, לא מוכנים לגמור את הסכסוך. זוהי האלטרנטיבה הטובה ביותר, וכנראה הפחות אפשרית או, לפחות, זו שלא נראית אפשרית בטווח הקרוב, הנראה לעין, עם ההנהגה הנוכחית.

כשאני אומר שהיא לא נראית אפשרית, אני לא מוכן להגיד שהיא לא קיימת. אולי אני טועה, אולי ההערכה שלי לא נכונה, אולי הכל רק תרגיל, ומחר, ערפאת

יגיד: "לא התכוונתי. אני לא רוצה את זכות השיבה, ירושלים זה בסדר, קחו את גוש עציון ונסתדר". אני לא אומר שזה לא קיים. הסבירות לזה היא מאוד נמוכה. ממשלה רצינית צריכה לשאול שאלות על בסיס רציונלי. על ההנחות של סבירות גבוהה, ולא על מקרה שלא מתוכנן. זהו הדבר הראשון, ולפי דעתי, האפשרות של הסכם שלום פחות ריאלית.

האופציה השנייה היא הגרועה ביותר: השארת המצב הקיים. אני מבקש להסביר זאת היטב, כפי כשאני מסביר בממשלה. לא רבים מסכימים איתי ובביטוי עדין. אני יכול לומר זאת בצורה חמורה יותר.

יש אלמנטים רבים במשחק הזה, שחקנים רבים ושיקולים רבים: המצב הבטחוני, יכולתנו להגן על עצמנו, המערכת החברתית, התרבותית והמוסרית שמתפתחת פה, היחסים הבינלאומיים, הכלכלה, וכדומה. קורה, לפעמים, ששיקול אחד הופך להיות כל כך מכריע, שאפשר לקרוא לו שיקול דומיננטי, שמאפיל על האחרים. אדגים זאת בדרך הבאה, שהיא, אולי, מעט קיצונית. השיקול, עליו אני מדבר, הוא שיקול מספרי, דמוגרפי. הציונות אמרה: ארץ ישראל אינה מספיקה, נשלוט בה על ידי רוב. אף פעם לא נאמר: נשלוט בה כמו ששולטים בשחורים בדרום אפריקה. לכן, הדרישה להגיע לרוב יהודי. מצב זה מעלה את השאלה: למה צריך רוב אם רק היהודים מצביעים? מכיוון שהציונות היא תנועה דמוקרטית, שמעלה אנשים לארץ כדי להפוך להיות רוב בתוכה, זה עניין מהותי.

עכשיו, מצבנו הדמוגרפי הוא כזה, שתוך שנים ספורות, לא יהיה רוב יהודי בשטח שמן הירדן ועד הים. המספרים אומרים את זה, המגמות אומרות את זה, וכל זה אחרי כמיליון איש, שעלו במעשה אדיר של הצלחה יוצאת דופן שלנו, בשתיים עשרה השנים האחרונות, מברית המועצות לשעבר וממדינות אחרות. אדגים זאת, בצורה קיצונית, בדרך הבאה: אם ערפאת חושב כמוני, בעוד שלוש או ארבע שנים, כשהמצב יתאזן, יהיה עליו לשנות את דרישתו שינוי רדיקלי. הוא לא ידרוש מדינה פלסטינית, ולא את ירושלים ולא את זכות השיבה. הוא ייקח

סיסמה ממקום אחר ויגיד : אדם אחד סירה אחת. אם אתם רוצים חלוקה של כל הארץ, אתם רוצים לשלוט במי שמצביע.

זו הדגמה קיצונית של מצב, שמתחברת לשאלה הראשונה שלנו. נניח, שאנו מגלים כושר עמידה, אבל קורה בינתיים משהו על ציר הזמן, שהוא הציר המרכזי לשיקולים של מדיניות. נכון יותר, זהו המבחן העיקרי לשאלה : אם המדיניות שהוצעה טובה או לא. אתה שואל : מה יקרה אם לא אעשה זאת? ציר הזמן הוא ציר קריטי בכל הבנת היחסים בין מדינות. תמיד, נעשים דברים בהנחה, שאם לא, יקרה כך וכך. בסך הכל, הצלחנו בציר הזה להכות את הערבים. הם האמינו שניכחד פה, שהם חזקים, עצומים וגדולים בטריטוריה ובמספרים, ממרוקו ועד עיראק. התוצאה היא הפוכה. אנחנו הלכנו והתחזקנו, והערבים התפוררו בכל המובנים : כלכלית, צבאית וביטחונית. אנחנו באמת הצלחה גדולה. אבל, בהיבט הדמוגרפי, בעובדה שאנחנו שולטים מהירדן ועד הים, וחלק מצביע וחלק לא מצביע, זה מצב שאף אחד לא חשב שאפשר להשאיר אותו, אבל ככה הוא נשאר. יכול להיות, שאת ההתנגדות של ערפאת להסכמים אפשר להבין על רקע מה שאני אומר עכשיו : זה שיקול מאוד רציונאלי. על כל הסכם ריאלי יכול ערפאת לומר : אני מעדיף להגיע למצב של איזון דמוגרפי. מה שמכונה על ידם : "הרחם הפלסטינית". זהו ביטוי שהם המציאו.

הקשר בין המהלך הצבאי לבין המהלך המדיני צריך להיבחן בשאלה הזאת : הצלחנו צבאית, אבל אין הסכם מדיני : האם אנחנו מנצחים במערכה או מפסידים אותה? לכן, האופציה הזאת, בה אנו נוקטים כבר שלושים וארבע שנים, של השארת המצב כמות שהוא - היא האופציה המסוכנת ביותר.

נשאר עוד שתי אופציות :

האופציה השלישית, הגרועה מן השתיים הנותרות היא מהלך חד צדדי, שבו אתה קובע להציב גבול לישראל. אין לי הסכמה על גבול, ואני מעדיף לעשות זאת באופן חד צדדי.

זה מהלך קשה ומסובך, אבל, זו מלחמה שאפשר לנצח בה. כשהוא נעשה חד-צדדית הוא לא פשוט, ויוצר דימוי של נסיגה.

האופציה הרביעית היא הסדר ביניים. כשמוכנים לקבוע גבול ביניים, בידיעה שהוא לא סופי, ולהקים פה מדינה פלסטינית, כפי שאריאל שרון, ראש הממשלה, הצהיר כמה פעמים, שזהו דבר חדשני. אף ראש ממשלה לפניו לא אמר: "מדינה פלסטינית", בקשר להסדר ביניים. תמיד עשו זאת בהסדר קבע, על גבול כזה או אחר, ואחר כך, דנו בשאלות אחרות של פליטים, ירושלים, גבולות סופיים, שטח מדויק.

לכן, לפי דעתי, אנחנו במצב מסובך, בו מתנהלת ישראל זמן רב עם מהלכים צבאיים מוצלחים, עם הגנת הקיום, אבל, גם עם סיכון שהולך ומתברר, שאי אפשר להחזיק את כל השטח. בהחזקת כל השטח בלי חציצה אמיתית, בלי יצירת רשות שעומדת בזכות עצמה שלא כלולה בתוכנו, אנחנו מסתכנים. בין אם מדובר בהסכם קבע, מה שנראה פחות אפשרי, בין אם מדובר בהסכם ביניים, דבר שנראה יותר אפשרי, בין אם במהלך חד צדדי. צריך תכלית מדינית שבשמה ולמענה אפשר לנהל את כל המהלכים הצבאיים או הפוליטיים הנדרשים.

פתיחה לדברי ד"ר יורם מיטל

אל"ם (מיל') יוסף בן ארי, המכללה לביטחון לאומי

אורחנו הבא הוא ד"ר יורם מיטל, ראש החוג ללימודי המזרח התיכון

באוניברסיטת בן-גוריון, מאז 1998. יורם הרצה בעבר באוניברסיטת חיפה ובאוניברסיטה הפתוחה, והיה חבר בוועדות שונות של משרד החינוך, אשר עסקו בלימוד ההיסטוריה, ההיסטוריה הערבית והחינוך והתרבות הערביים. הוא עוסק בחקר החברה, התרבות והשלטון במדינות ערב. מצרים הינה תחום מומחיותו העיקרי; תחום בו גם כתב את עבודת הדוקטורט שלו - התפתחות המדינות המצרית כלפי העימות עם ישראל, בעשור 1967-1977.

ברשותך, יורם, אקדים ואומר כמה דברים.

מאז תחילת התהליך המדיני, היו שלושה זרמים מרכזיים בהתייחסות הערבית לגבי דיאלוג והליכה להסדרים עם ישראל: האחד, הזרם הרדיקלי, ששלל זאת מן היסוד. בצד השני של הקשת התייצב הזרם המתון, שצידד בהליכה לדיון מדיני עם ישראל, ואין ספק, כי בשנות התשעים, מועידת מדריד ואילך, הוא שהכתיב את האג'נדה בהתייחסות הערבית כלפי ישראל. אך, באמצע, ניצב כתמיד זרם הביניים, שסבר ותמך בקיום אופציה ודיאלוג מדיני, אך גישתו לוותה, לפחות מהצד, באלימות טרוריסטית, כגורם מדרבן להשגת מטרות בדיאלוג. בזרם זה בלטו הסורים, שהפעילו את חיזבאללה לקידום הדיון על הנסיגה הישראלית מרמת הגולן על פי תנאיהם, ואף הפלסטינים, לעתים, אולי לא מתוך בחירה, אך תמיד בניסיון לנצל אירועים כאלה לקידום אינטרסים מדיניים.

דומה, כי המאבק הפלסטיני המזוין, מאז סוף ספטמבר 2000, הפך את הגישה של הזרם המרכזי ל"תפיסת עולם" רווחת במחנה הערבי. מצרים, חלוצת ההליכה לשלום עם ישראל, לא רואה פסול בשימוש באלימות ותופסת אותה כלגיטימית, כל עוד היא מצויה בתווך של הדיאלוג והמעשה המדיני. ניכרת יותר הסכמה לאי-יציבות ולאלימות מאשר בעבר, מתוך הבנה למצוקה הפלסטינית. נכון להיום, ניתן גם לומר, כי גם אירועי ה-11 בספטמבר 2001 לא שינו את הגישה הערבית, וככלל, רווחת הדעה, כי אין זה נכון לקשר בין בן-לאדן לערפאת. האונס, בראייה הערבית, היה ונותר על ישראל.

ד"ר מיטל התבקש לנסות לאבחן, באיזו מידה העימות הנוכחי הוא "בחירה או כורח" בתפיסה הערבית. גם אם יפרש את העמדה הערבית, אם יש בכלל מושג כזה, ככזו שרואה את האירועים ככורח, נותרת בעינה השאלה: עד כמה האחיזה בעמדת זרם הביניים, אותו זרם הדוגל בדיאלוג מלווה באלימות, משקפת בעצם ויתור על האסטרטגיה המדינית. בנוסף, מן הראוי גם לשאול, האם ברור לתומכים בגישה זו במחנה הערבי, כי הימשכות של המציאות הנוכחית עלולה להביא את הדברים לשלב של אל-חזור. זאת, לאו דווקא בהקשר של הסיכוי להגיע להסדר עם הממשלה הנוכחית בישראל, אלא מתוך ראייה, ארוכת טווח, של השפעת המדיניות הערבית על חידוד מוקצן של מגמות אנטי-ישראליות ואנטישמיות ברחוב הערבי. ומול זה - גם הסיכון בגידול מתמשך של חלק מהציבור הישראלי, חבר "מחנה השלום" עד לא מכבר, השולל כיום אפשרות להגיע להסדר עם הפלסטינים. וכמובן - השלכות עמדות ציבוריות כאלה בישראל, על הגישות הפוליטיות של ממשלות עתידיות בישראל, גם בטווחי זמן ממושכים ביותר.

נקודות מבט ערביות

ד"ר יורם מיטל, ראש החוג ללימודי המזרח התיכון, אוניברסיטת בן-גוריון

כותרת הרצאתי, "נקודות מבט ערביות ביחס לעימות הישראלי-פלסטיני", משקפת הנחה מרכזית שתלווה את דברי: כמו בנושאים רבים אחרים, גם בנושא הנדון במושב זה אין עמדה ערבית אחת. ההתייחסות השכיחה של דוברים שונים על "העמדה הערבית" ו"הערבים", הינה, לדידי, לא רק מוטעית, אלא גם מקור המוביל למסקנות נמהרות ולראייה פשטנית של נושאים מורכבים. בחינת עמדות של צד ערבי כזה ואחר ראוי שתעשה על בסיס היסטורי של מקום, זמן והתרחקות מהכללות (על בסיס דתי, תרבותי, אידיאולוגי או פוליטי). בחינת המידע הרב בו אנו מוצפים מדי יום, מחוץ לקונטקסט ההיסטורי, מעקרת ברוב המקרים את המידע ועלולה להסתיים בהצגה פשטנית ובמסקנות נמהרות. המפתח להבנה משמעותית יותר של הנושאים הנדונים כאן הינו בהכרה בכך, שחברות ערביות אינן פחות מורכבות ומגוונות מחברות מערביות, ובהן החברה הישראלית, ובצורך לבחון מידע שוטף בקונטקסט המתאים. כלומר, שבחינה של התפתחויות משמעותיות (כגון המשבר הישראלי-פלסטיני הנוכחי) ראוי לבחון בהקשר של תהליכים ארוכי טווח שמאפיינים את העימות הערבי-ציוני ומשפיעים על ההתפתחויות בו.

לנוכח מגבלות זמן, אמקד את דברי במה שנראה לי כעמדה הערבית הדומיננטית ביחס לישראל. ניצניה ניכרו תחילה במצרים של מחצית שנות השבעים, ובמהלך עשרים וחמש השנים האחרונות אומצה עמדה זאת בהדרגה על ידי הנהגות ואליטות שליטות במדינות ערביות נוספות (ירדן, ערב הסעודית, חלק ממדינות המפרץ וצפון אפריקה). אינטרסים ואילוצים מגוונים, מקומיים, אזוריים ובינלאומיים, עמדו ברקע להתבססותה של מגמה זאת. בנוסף, לאורך כל שלבי התפתחותה נחשפו המצדדים בה לביקורות נוקבות מבית, וכן למגוון אתגרים

ומבחינים אזוריים ובינלאומיים. יותר מכל מבוססת מגמה זאת, לדעתי, על "סדר הפתיחות" (אל-אנפתאח). מינוח זה שאול, כמובן, מהתמורה המקיפה שניכרה במדיניות מצרים לאחר מלחמת אוקטובר 1973, ובבסיסה ההנחה, שהתמודדות עם אתגרי פנים מחייבת שינוי כולל באסטרטגיה הכוללת של המדינה המצרית. כך נכרכו הגידול הדמוגרפי המואץ במצרים ותחלואי המשק שמדיניות "הסוציאליזם הערבי" עשתה בו שמות, עם מדיניות החוץ והביטחון. המשוואה "חמאה - תותחים", הנלמדת בכל מבוא לכלכלה, עמדה ברקע לתמורה משמעותית ביותר במדיניות הפנים והחוץ המצרית. חשוב להדגיש, שיקולים כלכליים הינם מרכזיים ביותר ב"סדר האנפתאח", אך טעות שכיחה הינה להניח שאלה הינם הגורם הבלעדי המזין שינוי זה. מדובר בתפיסה כוללת, כזאת הרואה בהשגת יציבות מקומית ואזורית תנאי להתמודדות עם אתגרים כלכליים-חברתיים. השגת יציבות לאורך זמן באמצעות הסדרים מדיניים ושותף פעולה מקיף עם המערב בכלל, וארצות הברית בפרט, היו עתה ליעד אסטרטגי בעיני מקבלי ההחלטות המצריים. האחרונים לא הסתירו את היתרונות הרבים שהפיקו מאימוצה של תפיסה וזאת, ובראשם קבלת סיוע ניכר אזרחי וצבאי, העברת טכנולוגיות וסחר בתוצרים מוגמרים.

"הסדר" החדש של האנפתאח שורטט בקווים כלליים, ומאפיינים רבים שלו (ובכלל זאת אתגרים ובעיות מורכבים שהונחו לפתחה של ההנהגה והחברה) ניכרו רק במרוצת הזמן. בד בבד, כבר מהשלב הראשוני של יישומו, ברור היה, שסדר מותנה בהתקדמות מהירה בשני תחומים עיקריים. האחד, הסדר מדיני של הסכסוך עם ישראל, וזאת כחלק אינטגרלי מכינון מערכת של קשרים מגוונים עם מדינות המערב בכלל, וארצות הברית בפרט. השני, "פתיחות" בתחומי הכלכלה, הפוליטיקה, המפלגתיות, המדיה וחירויות הפרט. בשני העשורים הראשונים לאימוץ הסדר של האנפתאח ניכרו היטב התמורות בתחום הראשון, וזאת לעומת הצעדים ההססניים והחלקיים שננקטו ביחס לתחום השני. לאוריינטציה החדשה

שאומצה על ידי ההנהגה המצרית נודעו השלכות במגוון תחומים, ובראש ובראשונה במדיניות החוץ והביטחון. ביטוייה של המדיניות החדשה ניכרו מעל לכל במערכת היחסים עם ארצות הברית וישראל, ובהמשך אף בקשרים עם מדינות ערביות ואחרות. מיותר לציין, שתהליכים גלובליים, ובראשם קץ המלחמה הקרה והתפרקותה של ברית המועצות, התרחבות פעילות הסקטור הפרטי והמאמץ להשתלב בכלכלה העולמית ובגלובליזציה, עלו בקנה אחד עם "סדר האנפתאח".

המשא ומתן בקמפ דיוויד, הסכמי המסגרת שהושגו בו (ספטמבר 1978) וחתימת חוזה השלום המצרי-ישראלי (שכלל, לצד חתימותיהם של הנשיא סאדאת וראש הממשלה מנחם בגין, גם את חתימתו של נשיא ארצות הברית ג'ימי קרטר - במעמד של עד) - כל אלה היו אבני היסוד שעליהן עתיד היה להמשך התהליך המדיני במטרה להשיג הסכם כולל לסיום הסכסוך, ועמו תנאים שיאפשרו חיים בביטחון ובשגשוג לכל עמי האזור. קמפ דיוויד היתה, במובנים רבים, לניסיון המשמעותי ביותר לעצב את התנאים שיהוו את תחילת הסוף של העימות הערבי-ישראלי. לא רבים נותנים את הדעת ביחס למגמה שעיקרה "הסדר אחר הסדר", שיוצרים יחדיו דינמיקה הרוותמת את הצדדים להסכמים המבוססים על פשרות קשות ואף לנטילת סיכונים (שאותם ביקשו לצמצם באמצעות ערבויות מהקהילה הבינלאומית ובעיקר מארצות הברית). מגמה זאת נועדה להוות את השינוי הדרמטי והמשמעותי ביחס לעימות האין-סופי והבלתי מתפשר שנמשך עשרות שנים.

"מגמת קמפ דיוויד" יצאה לדרך פתלתלה, שבמקרים לא מעטים דמתה להליכה במנהרה חשוכה, שבה בשלבים ארוכים של המסע השותפים בו לא האמינו בכנות הכוונות של חבריהם לדרך. עשרות שנות העימות המזוין, כמו גם הצהרות ומעשים שנקטו הצדדים במהלך המשא ומתן, ואף לאחר חתימת ההסכמים ביניהם, כל אלה ליוו כצל כבד את תנועתם המשותפת של הצדדים. על רקע זה טפחו לממדים חסרי תקדים הציפיות מארצות הברית, שקברניטיה הוצגו כמי

שמחזיקים באופן בלעדי במפה ובמצפן העשויים לחלץ את הצדדים היריבים מהעימות הקשה בו הם נתונים זמן כה רב. ציפיות אלה, חשוב לציין, לא עלו תמיד בקנה אחד עם האינטרסים הלאומיים של מעצמות העל וסדר היום הפוליטי שלה מביט. להשענות-היתר של הצדדים על ארצות הברית נודעו השלכות, ולא כולן חיוביות, ביחס להמשך התהליך המדיני ולשורה ארוכה של נושאים מקומיים ואזוריים.

בראיתם של תומכי "סדר האנפתאח", ההסדרים המדיניים עם ישראל היו לא רק תנאי, אלא גם מחיר כבד וקשה שעליהם לשלם. אינטרסים לאומיים, ולא שינויים תפיסתיים, עמדו ברקע לשינוי הכולל. מקום בלעדי במרכזיותו נשמר לארצות הברית, שמעורבותה נתפסה כחיונית בתיווך וניהול התהליך המדיני, וכחסרת תחליף באשר לסיפוק הערבויות להסכמים קיימים, להמשך התהליך המדיני ולשיתוף פעולה והעברת סיוע בתחומים חיוניים. קיומם של תנאים אלה, ומעורבותה האינטנסיבית של ארצות הברית, היו, אם כן, למטרה לאומית עליונה, שרק היא עשויה להבטיח את התבססות "סדר האנפתאח".

מיותר לציין, שלא כל ההנחות והרעיונות שהעלו בהסכמי קמפ דייויד הצדדים הישראלי, המצרי והאמריקני הבשילו וזכו למימוש מדיני. בעיקר, נכונים דברים אלה באשר לסוגיית יישובו של העימות הישראלי-פלסטיני. אכן, במשא ומתן ובהסכמים, שנחתמו בספטמבר 1978, נדון הנושא באינטנסיביות, ובמובנים רבים, כללו ההבנות וההסכמים שהושגו שינוי משמעותי בעמדות הנושאים ונותנים, אך מסיבות שאין זה המקום לפרטן, לא הבשילו אלה לכלל הסדר. כחמש עשרה שנים יחלפו בין הסכמי קמפ דייויד לבין פריצת הדרך שהושגה בערוץ אוסלו ובהסכמים הישראליים-פלסטיניים שהושגו (ובראשם "הצהרת העקרונות" שנחתמה בושינגטון בספטמבר 1993). בתווך, ידע המזרח התיכון משברים קשים ובהם מלחמת לבנון, האנפתאח הראשונה והמלחמה לשחרור

כווית מהכיבוש העיראקי.

בעייה קריטית, שממנה התעלמו כל השותפים לתהליך המדיני בשלביו השונים, היתה העדר חזון מפורט באשר לסיום הסכסוך. פרט למחויבות כללית לשלום ולביטחון, שיאפשרו תנאים של יציבות ושגשוג, מיעטו מקבלי החלטות לדון בסוגיות המכריעות, ובהן פתרון מוסכם לבעיית הפליטים הפלסטינים, הריבונות והשליטה במקומות הקדושים בירושלים, מאפייניה של המדינה הפלסטינית העתידה לקום, ישראל ומעמדה בהסדרים אזוריים בעידן של שלום וכיוצא באלה סוגיות כבדות משקל. אפשר, שמשיקולים פוליטיים ולאומיים, מקבלי ההחלטות, שפרצו את הדרך מאז הסכמי קמפ דייוויד, העדיפו שלא לבחון את הנושאים הטעונים של "סוף המשחק". הגישה שאומצה היתה, למעשה, אזכור בלתי מפורט של הסוגיות הקשות והסכמה לדחות את הדיון בפרטיהן לשלב הסופי של התהליך המדיני. איש מקרב מנהיגי הצדדים לא מוכן היה להציג בפרוט את נוסחת הפתרון הכולל על כלל מרכיביה, ובכלל זאת, להצביע על הפשרות והתביעות ההדדיות. כך נחשפו יתרונות וחסרונות אימוצה של דרך ה"הסדר אחר הסדר". השותפים לתפיסה זאת הניחו, שהדינמיקה שתושג בעקבות ההסכמים היא תמצית ההישג, מכיוון שבסופו של דבר ידמו ההסכמים הנפרדים לחרוזים, שחוט שני מחברם למחרוזת אחת, שעשויה להפוך על פניה את המציאות במזרח התיכון.

לשינויים המשמעותיים שניכרו ממחצית שנות השבעים במדיניותה של מצרים, מדינה כה דומיננטית במערכת המזרח תיכונית, נודעו השפעות אזוריות ובהן על מגמות הסכסוך הערבי-ישראלי. בקצב כזה או אחר, הפך הסדר החדש ("סדר האנפתאח") לאופציה שאומצה על ידי מקבלי החלטות ואליטות ערביות נוספות במזרח התיכון. אופציה זאת ידעה וריאנטים מקומיים מגוונים, וככל שהתפשטה כן ניכרו ביטויים של התנגדות לאימוצה - ובעיקר על ידי אישים וקבוצות בעלי סדר יום דתי ולאומני כזה או אחר. למאבק שניהלו מפלגות וקבוצות אופוזיציוניות שונות כנגד מגמת ההסדרים עם ישראל היה, אם כן, גם קונטקסט

פוליטי ואידיאולוגי מקומי. סוגיית ההסדרים והסדר של האגפמאח עומדים למעלה משני עשורי שנים במוקדן של אי-הסכמה ושיח פוליטי בין משטרים ערביים וחוגי אופוזיציה (חלקם פועל בתוך הממסד וחלקם מחוצה לו). למאבק פנימי זה השלכות משמעותיות על תפיסתם של ציבורים רחבים את ישראל, ההסדרים והאפשרות לנרמול היחסים עמה. ככל שנפוצה בשנים האחרונות "תופעת אל-ג'זירה", ועמה דמוקרטיזציה של השיח הציבורי, כך התלהט פולמוס זה.

המשטרים הערביים והאליטות שאימצו את הדרך, שתוארה עד כה, נדרשו לסוגיה משמעותית נוספת: ישראל, דימוייה השלילי השכיח בציבורים ערביים רחבים, וקבלתה של מדינת ישראל במרחב המזרח תיכוני. נשאלה השאלה, מה עושים עם ישראל, מדינה יהודית, שמרבית הציבור החי בה מחזיק באג'נדה ציונית. התמודדות עם דימויים סטריאוטיפיים אפיינה גם ציבורים ישראלים רחבים. ביטויים שכיחים לכך ניכרו בתפיסה הרווחת, שהשותפים הערביים לתהליך המדיני ממשכיכים, בתוך תוכם, לזמום את חיסולה של מדינת ישראל, ושהתהליך המדיני מושתת על "שיטת הסלאמי" ועל הסכמים שמלכתחילה נתפסים בעיני הערבים כזמניים. התייחסות ראשונית, ציורית אם כי די פשטנית, לסוגיית הדימויים והחששות ההדדיים, סיפק הנשיא סאדאת ערב ביקורו ההיסטורי בישראל וכמובן בעקבותיו. נשיא מצרים הרבה להתייחס אז לאפשרות שביקור זה והמגע הבלתי אמצעי עם החברה הישראלית ימוטט את החששות ההדדיים. כיום, ברור, שהיתה זאת הנחה נאיבית. עם זאת, לדעתי, יש במטאפורת "החומה הפסיכולוגית", שבה הרבה סאדאת להשתמש, כדי להאיר סוגיה בעלת ערך רב לדיוננו. בעשרות רבות של שנות סכסוך (ובכלל זאת המשך הסכסוך גם בשלב שבו הושגו הסכמים מדיניים) בנו הצדדים קיר של איבה, שמאפייניו הבולטים הם: דמוניזציה של הצד האחר, הסתה וזריעת שנאה ואי-אמון עמוקים. בבנייתו של קיר זה לא השתתפו בנאים מצד אחד כזה או אחר.

היה זה פרויקט משותף ליהודים ולערבים; פרויקט שנמשך זמן רב, ושבנו עשו הבנאים שימוש בחומרים עמידים לפרק זמן ארוך: תוצרים שמונחלים לציבורים רחבים באמצעות מערכות חינוך, תקשורת ושיח ציבורי. היו בשני הצדדים כאלו שסברו, שהשגת הסכמים יש בה כדי למוטט את אותה חומה. גם זאת היתה הנחה נאיבית, שבמהרה התבררה כמוטעית. שיטת ה'זבנג וגמרנו' (חתימת הסכמים בתחומי נורמליזציה ושתוף פעולה במגוון תחומים, המתעלמים מההשפעות של הימשכות העימות בחזיתות אחרות) התבררה כשגויה.

סוגיה מרכזית נוספת העשויה להאיר את עמדות הצדדים הערביים המצדדים בתהליך מדיני ליישוב העימות עם ישראל, ראויה לדעתי להיקרא **מיסודה של תבוסה**. מנקודת מבטם של מקבלי החלטות והצבורים הערביים שתמכו בדרך "הסדר אחר הסדר", בראייה היסטורית ואידיאולוגית, מחרוזת ההסכמים עם ישראל מצביעה, יותר מכל, על מיסודה של תבוסה. מעבר למחלוקות ביחס לתנאי ההסכמים (היקף הנסיגה, סידורי בטחון, נרמול יחסים וכדומה) משקפים הסכמים אלה, לדעתם, סוגייה משמעותית הנוגעת לעצם מהותו של העימות הערבי-ישראלי (שמדויק יותר להגדירו כסכסוך ערבי-ציוני): קיומה של ישראל במזרח התיכון כמדינה יהודית, שמצעה העיקרי מתבסס על עיקרי החזון הציוני. בהקשר זה, טענתי המרכזית הינה, שלקבלת ישראל, מצרים, ירדן ובהמשך, צדדים ערביים נוספים (ובהם אש"ף) את החלטת מועצת הביטחון 242 כבסיס ליישוב העימות, ובהמשך ניהול המשא ומתן וחתימת ההסכמים - נודעה השפעה מכרעת על מגמות הסכסוך הערבי-ציוני. במובן ההיסטורי של מגמות הסכסוך, ניתן לראות בתהליך זה נקודת מפנה, שבה הופך העימות הערבי-ציוני מסכסוך על עצם קיומה של מדינת ישראל למאבק מדיני על התנאים המוסכמים של קיום המדינה היהודית, בטחונה ויחסיה עם מדינות ערב. אסאמה אל-באז, יועצו המדיני של הנשיא חסני מבארך, הגדיר מגמה זאת כמעבר מסכסוך על קיום ("וגוד") לסכסוך על גבולות ("חזוד"). מנקודת מבטם של מצדדי ההסדר הערביים, המאמץ הישראלי (ששיאיו ניכרו בדיוני ובאירועי המחצית השניה של שנת 2000) לכפות על הפלסטינים ויתורים מרחיקי לכת והכרזה על סיום

תביעותיהם, הופכים את מיסוד התבוסה בחזית הפלסטינית לכוזה, שהצד הערבי בכלל, והפלסטיני בפרט, אינו מסוגל לקבל. לנוכח מגבלות של זמן לא אתעכב כאן על האופן בו תופסים גם ציבורים ישראלים שונים את התהליך המדיני וההסכמים עם צדדים ערביים בכלל, ופלסטינים בפרט, כתבוסה. בעיניהם, תהליכים מדיניים אלה (שלובר מכונים על ידם כ"מלכודת" ו"סכנה") אינם אלא "ויתורים" בלתי הגיוניים, המבוססים על פשרה טריטוריאלית שבסיסה גבולות ה- 4 ביוני 1967, ואשר משמעותם העיקרית הינה וויתור על נכסי צאן ברזל של האומה ובטחונה.

דומני שהקונטקסט שהוצג לעיל עשוי לספק מספר תשובות לשאלה העומדת במוקדו של הדיון במושג זה "ההתשה - בחירה או כורח". לדעתי, ההתשה הינה בו זמנית כורח ובחירה; ולא כורח אף בחירה. כל אחד מהצדדים היריבים (לסכסוך ולדרך ההסדרים) חש, שההתשה הינה שורה ארוכה של מצבים ותנאים שנכפו עליו. המציאות הנוכחית של עימות דמים קשה מלווה בתחושתם של רבים, שהתהליך המדיני התמוטט באופן חסר תקנה. בנוסף, העימות הנוכחי הינו "שעתם היפה" של בנאי האיבה. אלה המוסיפים בהצהרותיהם ובמעשיהם לבנים חדשות לחומת האיבה. לבנים, שהסרתן תצריך זמן רב ומאמצים ניכרים. סוגיה נכבדה בפני עצמה הינה מיהם אותם בנאים, מהן המוטיבציות המניעות אותם, ומה הזיקה בינם לבין ההנהגות, שעד לא מכבר עיצבו את התהליכים המדיניים וההסכמים. שאלות נכבדות, שמפאת מגבלות זמן לא אתייחס להן במסגרת זאת. לדינמיקה של "הסדר אחר הסדר" ומחויבות צדדים אזוריים ובינלאומיים להנחות המלוות את התהליכים המדיניים מזה למעלה מעשרים שנים - לכל אלה השפעה מתמשכת. להערכתי, הדינמיקה בתהליך המדיני התבססה למדי וכבר ייצרה תהליכים וכוחות שקשה להציב להם חלופה ממשית, שתזכה לתמיכה ציבורית ובינלאומית רחבה. מגמת ההמשכיות והמחויבות לתהליך המדיני (ובכלל זאת לפתרון המבוסס על הקמת שתי מדינות ופשרה במגוון נושאים)

מוצאת ביטוי בהצהרות של דוברים מדיניים וציבוריים מרכזיים באזור ובעולם. דווקא בשלב קריטי זה, העיסוק בבעיות היסוד של העימות הינו כורח, שגם אם ניתן, לא ראוי לברוח ממנו. אולם, מעבר לברור מאליו - כלומר, שכל אחד מהצדדים חייב יהיה לאמץ פשרות כואבות - הניסיון לכפות על הצד הישראלי או הערבי (בעיקר הפלסטיני) תנאי הסכם, שאותם רוב הציבור אינו מוכן לאמץ, עלול להסתיים בהתמוטטות כוללת.

לאירועי ה-11 בספטמבר 2001 והמלחמה בטרור, שעליה הכריזה ארצות הברית, עשויות להיות השפעות משמעותיות על התנהלות העימות הערבי-ישראלית. בעיני צבורים ערביים רבים ומגוונים, מי שיותר מכל הרוויח מהפיגועים שביצעו אנשי אל-קאעדה בארצות הברית ב-11 בספטמבר, היו ממשלת ישראל והמתנגדים לתהליך המדיני לסוגיהם. בין השורות ומגוון ההצהרות, המתפרסמות על ידי דוברים ערבים, ניתן למצוא גם יותר משמץ של ביקורת ביחס לאופן בו ניהלה ההנהגה הפלסטינית את דרכה. עם זאת, מרבית הדוברים הערבים סבורים, שהפיגועים בארצות הברית והשינוי הדרמטי במדיניות ארצות הברית שיחקו, יותר מכל, לידיה של ממשלת שרון, שמרבית שריה ראו במתווה המדיני שהתבסס על תהליך אוסלו כשגוי ושאפו לעקרו בכל דרך. מכאן, שבעימות הנוכחי (ב"התשה") מעונינת בעיקר ממשלת ישראל. פעולות הטרור של אנשי בן לאדן והמלחמה בטרור אותה מקדשת ארצות הברית בנחישות רבה, היוו תפאורה מושלמת לאותו חלק בציבור ובהנהגה הישראלית שביקש להיפרע מההנהגה הפלסטינית, להרוס את התשתית השלטונית והאזרחית שזו הקימה ולהיאבק בחורמה במחוללי האלימות והטרור שמקורם בשטחים הפלסטיניים. מנקודת מבטן של הנהגות ערביות (ובראשן מנהיגי מצרים, ירדן וערב הסעודית) לצד ההכרה בכך שפעולות אל-קאעדה ומלחמת החורמה שעליה הכריזה ארצות הברית היוו חלון הזדמנויות יוצא דופן לממשלת שרון לחרוש תלמים, שאינם ניתנים לתיקון, במתווה אוסלו. צורך דחוף יותר היה (ועודנו) לבלום ככל שניתן את המשכה של מגמה זאת. בד בבד, ככל שהולכת ומתבררת נחישות ארצות הברית לפעול בעוצמה ולאורך זמן כנגד גורמים שונים, המהווים, להערכתה, את

תשתית הטרור והאיומים, כן הופכת משימתם של המנהיגים הערבים הללו לקשה ולמורכבת. בהקשר זה, העימות הישראלי-פלסטיני מאבד את הבכורה כסוגיה האזורית האקוטית ביותר, ואת מקומו תופסים בהדרגה משברים אחרים, ובהם אפשרות למתקפה צבאית כנגד עיראק ונחישות הממשל האמריקני לפעול נגד ארגונים ובהם חמאס וחזבאללה (שהוכרזו על ידו כארגוני טרור). כל אלה יעמידו את העימות הפלסטיני-ישראלי במבחנים מורכבים, שלא ניתן לצפות את אחריתם.

פתיחה לדברי פרופסור חיים באר **אל"ם (מיל') יוסף בן ארי, המכללה לביטחון לאומי**

אני שמח להזמין את הסופר, פרופסור חיים באר. התואר ניתן לאורחנו על ידי אוניברסיטת הנגב, בה הוא מלמד ספרות. חיים התפרסם בכתובת הספרים "נוצות"; "עת הזמיר"; "גם אהבתם גם שנאתם", אך, כנראה שהתקבע בתודעה הציבורית, במיוחד לאחר ספרו האחרון "חבלים", שהתפרסם ב-1998. באוטוביוגרפיה אישית זאת, מתאר חיים את סיפור הוריו, משפחתו, ואת סיפורו האישי, על רקע בירתנו - ירושלים, עיר ילדותו, נעוריו, וחייו.

ככל הידוע לי, אורחנו חבש בעבר כיפה, אך בעקבות תהליך אישי מסוים החליט להסירה. לנו לא חשובה השקפת עולמו הפוליטית, שכן, ברור, כי לנגד עינינו עומדת, בראש וראשונה, טובת החברה הישראלית כולה, והרצון לסייע באיחוי שבריה ושסעיה.

מתוך כך, ביקשנו מחיים לומר היום דברים אודות כוח העמידה של החברה הישראלית וכיצד, מזווית ראייתו, הוא עומד במבחן ההתשה של העימות המזוין, איתו מתמודדים אזרחי ישראל מזה כחמישה עשר חודשים.

לפני שאעביר לך את זכות הדיבור, אני מבקש לקרוא קטע קצר מספרך האחרון, המתאר את אסון רעידת האדמה בצפת, בשנת 1837, וכיצד השפיע זה על תולדות משפחתך. ובכן, כך מספר אורחנו¹:

¹ באר חיים (1998), **חבלים**, תל אביב, עם עובד, ע' 49

ביום הנורא ההוא, כשהשמיעו התהומות קול, והאדמה, פעורת הפה, התנוודדה כשיכור, היה ר' ישראל (אם הבנתי נכון - הסבא של הסבתא של הסבתא שלך - שישה דורות אחורה בשושלת המשפחתית...) בשליחות עדתו בירושלים, ובתו שיינדל, בעלה וילדיהם הגדולים, נסעו לטבריה להתחמם מעט מן הקור שבצפת... בצפת, נותרה רק התינוקת, שאמה ביקשה לחסוך ממנה את טלטולי הדרך, שהרי, ממילא, לא תטבול אותה במי המעיינות החמים של טבריה. הכל היו בטוחים, כי הילדה הקטנה נספתה ברעש, עם אלפי יהודי צפת, "אבל סבתא שלי (מספרת הסבתא של חיים), הבובע חנה, ניצלה בנס, והיושב במרומים, העושה את שליחותו על ידי דבורה ועכביש, עשה הפעם שליחות על ידי הקעסלע" אמרה סבתא, וגררה והוציאה מתחת למיטה גיגית כביסה עמוקה, עשויה נחושת, שסדק ארוך קרוע בה לכל אורך תחתיתה המקומטת והחבוטה. הגיגית נפלה על התינוקת וסוככה עליה, ודרך הסדק, שקרעה אחת האבנים, הגיע אליה אוויר והיא יכלה לנשום. 'כי יצפנני בסוכה ביום רעה, יסתירני בסתר אוהלו, בצור ירוממני', הרימה סבתא ידיה בתודה ליושב במרומים, ואמרה, כי כעבור שתי יממות - שני "מעט לעת" בלשונה - כשהגיעו המחלצים אל ביתו של הרב, מצאו את בת השכנים, שהשיחה על התינוקת, שרועה ללא רוח חיים מתחת לקורות העץ ולסלעים, ומתחת לגיגית ההפוכה על פיה שכבה הבובע חנה, חלושה ומייבבת, אבל שלמה ובריאה, מחותלת ביריעת צמר כחולה-ירוקה, שגוננה על הגוף הרך מפני הצינה העזה...

הרשה נא לי, חיים, לשאול אותך - האם קיימות לה, לחברה הישראלית, גיגית סדוקה ויריעת צמר, המגוננת עליה מול אימי ואתגרי העימות הקשה עם הפלסטינים, ואם אין הן בנמצא - היכן ניתן לאתרם?

הבמה שלך, בבקשה.

החברה הישראלית – כוח העמידה

פרופסור חיים באר

הקשבתי לדברים שנאמרו. מדובר, אכן, בסכסוך של 120 שנה. אני חושב, שאחד הדברים המרתקים ביותר למי שמשפחתו חיה בארץ ישראל ברציפות מ-1812, זו, בעצם, הסבלנות, ולסבלנות הזאת צריך גם שולי ביטחון. אם אני צריך לענות לשאלה, מהי הגיגית הזאת, אני אומר, שיש שאלות דחופות, ויש שאלות חשובות. הבוקר, עסקנו בשאלות הכי דחופות. במושב הזה התחלנו לעסוק בשאלות החשובות.

השאלה המרכזית היא, בשביל מה כל העסק הזה? בשביל מה להרוג ובשביל מה להיהרג? למה צריך את כל הסיפור הזה, סיפור שהוא קשה מכל בחינה שהיא? אני חושב, שהתשובה היא, בסופו של דבר, תשובה ציונית. התשובה הציונית מביאה אותנו למקומות, שאנחנו לא רוצים לחזור אליהם, גם לגבי השאלה של מי שקבע מיהו יהודי. במאה העשרים, מי שקבע מיהו יהודי היה לא הרבנות הראשית, ולא ממשלת ישראל, ולא החכמים שבן גוריון פנה אליהם. מי שקבע זאת במאה ה-20 היה היטלר. אל לנו לשכוח, שהיה עלינו לבנות בית לעם היהודי, אבל, גם פה התרחשה טרגדיה.

אני יכול לספר לכם שקולגות שלי מאוניברסיטת באר שבע נסעו לכנס תרבותי בניו יורק, שעסק בספרות של העם היהודי. התברר, שהחבורה הניו-יורקית האמריקאית רצתה שני עניינים, בשעה שהחברה שלנו רצתה שני עניינים אחרים: הם רצו לעסוק בידיש ובשואה, ואנחנו רצינו לעסוק בעברית ובארץ ישראל. אני חושש, שבתוך העם היהודי מתחילים להיווצר בקעים ושסעים. השר, דן מרידור, דיבר בצורה מרגשת על העליה הגדולה של מליון היהודים, שהיתה עליית הצלה מבחינתנו. אין היום כמעט מאגרים נוספים מחוץ לנו, והיהודים האמריקאים

מביאים אותנו למצב או לעמידה, שהאחווה הולכת ונחלשת. אני שואל את עצמי, מהם הערכים שאנחנו רוצים להגן עליהם? מהם הערכים שלמענם אנחנו עושים את הכל, מחזיקים צבא וכוחות ביטחון כל כך גדולים ומתוחכמים?

יש לכך תשובות אחדות: בית צודק ליהודים, שביתות הנכים, ההתפוררות החברתית. אני מלמד בנגב, ואני רואה את תלמידיי, שחיים במושבים וחיים ביישובים הקטנים, על מצוקותיהם. זה לא דבר פשוט. כשאני רואה מכללה לביטחון לאומי, זה לא רק מה יש לנו במרתפים, ומה יש לנו בהאנגרים, ומה שיש לנו בשדות התעופה. חלק גדול מהביטחון הלאומי, זה ענין הצדק.

אני רוצה לדבר על ענין, שהוא יקר וחשוב, וזו אחת הסיבות שאנו מקיימים כאן חברה ורוצים להגן עליה. רצוננו שזו תהיה חברה בעלת תרבות יהודית. תרבות יהודית אינה קשורה לעניינים דתיים. אברהם אבן עזרא אמר: "ותיישרנו החוכמה בלא עיצבון והתשת הכוח". אני חושב, שעצם היכולת, על פיה מישוהו יושב ומחבר בין אברהם אבן עזרא של ספרד, לפני מאות שנים, לבין הווייתנו כאן, היום, יוצר רצף של ביטחון. אנו צריכים לעמוד לא מעט, משום שהרצף יוצר את הענין הזה, שעכשיו יש בו חולשת דעת איומה. תסלחו לי, למרות שאני הייתי, לא מעט, קשור ל"שלום עכשיו", כמו של"משיח עכשיו", מה שיוצר סבלנות זה היכולת לראות רצף מתמשך. זה מאפשר לך להיות חלק מחוליה מתוך הענין הגדול, וזאת שמירתה, יצירתה ופיתוחה של תרבות עברית יהודית. אני, בכוונה, מדגיש עברית בארץ ישראל. ואני לא אומר מדינת ישראל. מדינה היא כלי וארץ היא מרחב ומקום. יותר מכך, כשדן מרידור דיבר על מקומות ביהודה ושומרון, אני חושב, שצריך להגיע להסכמים ולתת ולוותר, אבל זה חלק מהווייתנו, זה חלק מתרבות. מי שלא מוכן לקרוא לנחלת הארץ הזאת, שכל כך הרבה געגועים יש לנו אליה, ארץ ישראל, עושה עוול לענין הרצף והרציפות. אני רוצה להדגים את הדברים הללו בשיר שכתב חיים גורי, בספרו "תנועה

למגע", שם נפלא. אתם מכירים את המשמעות החדשה שלו, ששייכת להיתקלות עם אויב, אבל, מצד שני, תראו כמה רכות יש כאן: תנועה לקראת איזשהו מגע, נגיעה. המשורר מפקיע מושג מתחום אחד ומחזיר לו, או מעניק לו איכות שירית. בקובץ הזה כותב גורי:

..."

אש ועצים ואבנים מפויחות כאלה
מי ינוע בשדות האומללים האלה

מי יאמר רקפת
אני אומר שנית רקפת ויבקש נחושת

לא הרבה חמש דקות נחושת בדרכו אל גבריאלה
בדרכו אל גבריאלה הנשרפת

מי ינוח על הדרך
מי ינוע כצללית על קו הרכס

כמלאך לא פגיע כמלאך ממשיך ללכת
המבקש זהב לשארית הדרך

תוך זמן מה הרחק מכאן יתחיל הבכי."

כאן, באולם הזה, גורי היה מובן, לפחות בחלק שקשור לנחושת, זהב, רקפת, גבריאלה, כאשר הוא כותב "אש ועצים ואבנים שרופות כאלה" כל קורא עברי, עד לפני דור או שניים, ידע, שאש ועצים מביאים אותנו לסיפור העקדה. כאשר יצחק קולט, ברגע מסוים, כשנפל לו האסימון. כשאני אמרתי לבן שלי ש"נפל לי האסימון", הוא אמר לי שאין היום אסימונים, ושאל על מה אני מדבר. מטאפורות נעלמות. יש מטאפורות שלא נעלמות לעולם - האש והעצים. כאשר יצחק הולך בדרך, והוא רואה את האש והעצים, הוא קולט שהוא השה לעולה. וכשגורי כותב "מי ינוח על קו הרכס?" או "מי ינוע בשדות האומללים האלה?" הוא יוצא מתוך הנחה, שיש תשתית משותפת לכל הקוראים העבריים, ושכולם קראו את הסיפור המופלא על יום הכיפורים ועל ראש השנה, ששם נאמר "מי ינוח ומי ינוע? מי ישלב ומי יתייסר? מי קצו מי לא בקצו?" מי ינוע כנראה בחיוב ומי ינוח הוא לשלילה. אבל, כאן הקונטקסט הוא תמיד לשלילה, כי מי ינוח על אם הדרך? אנחנו יודעים. כי מי במלחמה נח על אם הדרך? ואנחנו יודעים מי נע כצללית על קו הרכס. אני חושב, שבשיעור הראשון בשדאות מדברים על לא לנוע על קו הרכס.

גורי אומר לקורא העברי, באופן סמוי, יש קו רציף שנמתח מהעקדה, דרך הגורל היהודי באירופה, והוא נמשך אל המלחמות שלנו כאן. זה מלמד אותך סוג מסוים של סבלנות. זה מעניק לך סוג מסוים של אורך רוח. כשגורי ישב במשפט אייכמן, והוא ישב יום יום והקשיב למשפט אייכמן, לעדויות המצמררות. במשפט, כאשר היה איש צעיר, בן 33 בערך, אישה אחת העידה על אבא, שמייך בגדים ומצא בתוך ערמת הבגדים מעיל של בתו שהוצאה להשמדה, וכך, גילה שבתו נהרגה. גורי שמע את זה בעשר בבוקר באולם של בית העם בירושלים, ובאותו ערב, כאשר ישב בביתו, שברחוב פינסקר בירושלים, כתב: "הוא מצא את כתונת בתו" וכשהוא כותב "כתונת בתו הטבולה בדם" זה מתחבר לקורא העברי עם כתונת הפסים של יוסף.

חלק מהמרכיב היסודי בביטחון הלאומי, ולא רק בביטחון האישי, מתבטא בכך, שנשמור על הווייתנו הלאומית. משמעות הדבר היא, לא להיקלע לאמריקניזציה. אני חושב, שכאן אנחנו כולנו מעריצים את אמריקה, כמו שדן שיפטן אמר: אמריקה היא העיקר, והשאר זה כלום. דווקא משום כך, אנחנו צריכים לעצב את הווייתנו הלאומית, אני לא מתכוון דתית או לאומנית, אלא משהו הרבה יותר רחב, שנותן משמעות של תרבות לקיום שלנו.

נשאלתי מהי הגיגית - אנו מדברים על תקופת משבר. בגיגית, טוב שיש סדק. בתרבות של עם טוב לא נבנית תרבות מושלמת. אין מושלם! המושלם שלו זה לא המושלם שלי.

דיברנו על גיגיות. אלברטו מורביה האיטלקי היה בסין, הוא ראה את חומת סין האדירה. כל אומה מפנטזת שתהיה לה חומה גדולה, כמו הסינית, ומתברר שזה לא עוזר במאומה.

מורביה אומר, שיש שני סוגי עמים: אחד שדומה לסרטן, שהתוך שלהם הוא רך, אין להם, בעצם, שום דבר משל עצמם, והם צריכים שריון נוקשה שיגן עליהם. כשהם חוטפים מכה הכי קלה הם מושמדים. ויש אומות, שהן בעלי חוליות. נופלים, חוטפים מכה, קמים ועומדים על הרגלים. החוכמה היא להפוך תרבות, שהיתה שנים רבות גיגית, מתרבות סרטנית, סגורה ונוקשה, לסוג של בעל חוליות. החוכמה הזאת והמשימה הזאת מוטלות על כל אחד מאיתנו. אני מקווה שיהיו לנו תשובות טובות יותר לילדינו מאלו שיש לנו היום.

מושב שלישי - דברי פתיחה

רות ירון, המדריכה הראשית, המכללה לביטחון לאומי

במושב זה נעסוק בהיבטים המדיניים והבינלאומיים של נושא ההתשה. הזירה היא ייחודית. זוהי זירת המעטפת, בה מתרחשים האירועים שכלפיהם אנו מגיבים. אבן יסוד בתורת הביטחון הישראלית היא, כי על ישראל להשתלב בעולם ובאזור מבחינה מדינית, כלכלית, צבאית ומוסרית, בשאיפה להימנע מבידוד. הגיבוי המדיני לפעולת ישראל, הלגיטימציה וההכרה שבצדקת הדרך הישראלית, השימוש בשיתוף הפעולה הבינלאומי, כל אלו נועדו כדי להרתיע אויבים מלממש את זממם. קיימים עוד אמצעים נוספים, חיוניים עבורנו, כמו המשך אספקת אמצעי לחימה וסיוע כלכלי. במידה רבה, ללא כל אלה, יקשה מאוד על ישראל לשרוד בסכסוך או באזור עם מאפיינים א-סימטריים. ולא סתם להתקיים ולשרוד, אלא להתקיים ולממש את דרכה ואת זהותה. במידה רבה, ניתן למתוח קו או מאפיין מסוים בין מלחמת המפרץ, כפי שהכרנו אותה בשנות התשעים, לבין לוחמת הגרילה והטרור. לשתיהן מטרה משותפת והיא, מיטוט כוח הרצון של האוכלוסיה האזרחית, לשם השגת יעדים בעלי משמעות מדינית או ניסיון לגרור את ישראל לפעולת נגד חריפה או מסלימה, שתגרום במעשיה או בתוצאותיה לאבדן התמיכה הבינלאומית בישראל, ולמעשה, לבידודה. בכך, אנו משלימים את המעגל. כלומר, המטרה או התכלית האסטרטגית, מבחינת אויבינו, היא, להביא לניתוק אותו קו, שמבחינת מדינת ישראל מהווה קשר חיוני להמשך הקיום, והקיום הציוני הייעודי במדינת ישראל.

כשאנחנו מדברים על מאפייני העימות הא-סימטרי, עלינו לזכור, שמבחינת מדינת ישראל, בהיעדר עומק אסטרטגי במונחים הטריטוריאליים והממשיים, ניתן ונכון לחשוב על הזירה הבינלאומית ועל התמיכה הבינלאומית, כמו גם על הגיבוי והתמיכה של העם היהודי היושב בתפוצות, כחלק או כמעין פיצוי לעומק אסטרטגי.

המטרה של האויב בסוג הלחימה הזה, שאנו נתקלים בו, היא לקצר את אורך הנשימה הישראלי על ידי פעולות טרור ועל ידי ייזום וסיכול של מהלכים מדיניים שלנו, במטרה לקעקע את לגיטימיות הפעולה של ישראל. מה הם הכלים, אם כך, איתם אנו יכולים להתמודד, בסוג זה של התשה? בוודאי, שלצורך חיזוק התמיכה בצדקת הדרך, עלינו להמשיך ולפעול. חמישים ושלוש שנים אחרי הקמת מדינת ישראל, עדיין אנחנו מדברים במונחים של לגיטימיות, של הכרה ושל לגיטימציה לפעולה שלנו, של בניית מרחב פעולה שהזירה המדינית יכולה לתת לנו ושל תמיכה בדרך.

כלי מדיני נוסף הוא כלי, שלצורך הגדרתו אשאל את המונח דווקא מהתחום הצבאי. אדבר על כלי מדיני-סיכולי, אבל, בעצם, סיכול קיים גם בזירה המדינית. אנחנו מדברים על מהלכים מתואמים עם בני ברית, במקרה שלנו בעיקר ארצות הברית, כדי למנוע הישגים מדיניים מהיריב בפורומים בינלאומיים. בין אם זה באו"ם ובין אם בפורומים בינלאומיים אחרים, אנו חותרים לקעקוע הלגיטימציה של היריב או, במידה רבה, לדיס-קרדיטציה של חלק מן הפעולות התוקפניות, בהן הוא נוקט.

נושאי האיפוק והמידתיות של התגובה, אף הם כלים, שבחשיבה מדינית חשוב להתמודד איתם, ובאמצעותם להתמודד עם ההתשה, ולזכור, לכל אורך הדרך, שהמאבק הוא תודעתי. לכן, החשיבות הגדולה של הדימוי ושל התקשורת. ההכרעה, במידה רבה, היא הכרעה תודעתית בסוג כזה של מאבק. לפיכך, המודעות של הדברים האלה צריכה להיות, כל הזמן, לנגד עינינו. במושב אחר הצהרים הזה נעסוק בהיבטים הללו, הן מבחינת ההיבט התקשורתי והן מהיבט הבינלאומי בזירה המדינית, ומבחינת התכלית האסטרטגית.

ראשון הדוברים שלנו יהיה מר רון בן-ישי, הפרשן הצבאי של הטלוויזיה

הישראלית. רון סיקר את מלחמות ישראל, נפצע בחלק מהן, וסיקר מלחמות רבות בעולם. אפשר למנות את מלחמת אפגניסטן הראשונה, את מלחמת אפגניסטן השנייה, את מלחמת המפרץ ועוד מלחמות רבות, שידענו סביב הגלובוס, בין אם במרכז אירופה, ובין אם במקומות אחרים בעולם. רון שימש ככתב צבאי של קול ישראל, ומאוחר יותר, כמפקד גלי צה"ל. הוא שימש ככתב וכפרשן גם בידיעות אחרונות, וגם ככותב וכעורך של העיתון 'דבר', שהפך ל'דבר ראשון' עד שנסגר. בפרספקטיבה הייחודית שלו נעסוק בהרצאה זו.

רון בן-ישי, בבקשה.

ההתשה בזירה התקשורתית

אל"ם (מיל') רון בן ישי

התרומה היחודית, אותה אני מביא היום, היא היכולת לראות לאויב את ה"לבן בעיניים".

במלחמה רגילה, מגיעים להכרעה ולניצחון על ידי הישגים פיזיים בשדה הקרב. הישגים צבאיים מביאים להישג תודעתי. כלומר, לשבירת רצון הלחימה של האויב, ומשם, להישגים מדיניים, שהם מטרת הלחימה. במלחמת התשה אין הישג צבאי. יש רק הישג תודעתי. אם מנצלים אותו נכון, ואם, אמנם, יש הישג תודעתי, עשוי לנבוע מכך גם הישג מדיני. זו הסיבה, שמקומה של התקשורת במלחמת התשה - ואני מדגיש: מקומה ולא תפקידה - הוא חשוב פי כמה ממקומה במלחמה רגילה, במלחמה סדורה. זאת מהסיבות שאמנה להלן:

הראשונה, מקורה בעובדה, שמלחמת התשה מורכבת מסדרה של עימותים קטנים ונקודתיים, שאחריהם יש אפשרות לשוב לסדר היום האזרחי, וחוזר חלילה. התקשורת היא, במידה רבה, השופט, שמעניק נקודות זכות ונקודות שלילה לאחד הצדדים. מיד נדבר על איזו תקשורת, אבל, התקשורת במלחמת התשה, כמו זו שהיתה, למשל, בתעלת סואץ, בשנים 1967-1970, וכמו זו שאנחנו נתונים בה כעת או האינתיפאדה הקודמת - אינתיפאדת האבנים, התקשורת המקומית והעולמית הן מעין שופט, שמעניק נקודות זכות או נקודות שלילה, שבהצטברן הן יוצרות את הניצחון או את ההכרעה באותה מלחמה. כלומר, לתקשורת יש תפקיד מאד חשוב.

מלחמת ויטנאם לא היתה בדיוק מלחמת התשה, אבל, במידה רבה, ניצחון הויטנאמים והוייטקונג נבע מכך, שהתקשורת האמריקנית הביאה את מירב הנקודות בכל סיבוב. הנקודות שהצטברו לזכות הויטנאמים והוייטקונג הביאו לכלל הכרעה את מלחמת ויטנאם. בענין הזה אפשר להתווכח ארוכות, אם מלחמת ויטנאם היתה מלחמת התשה. אני טוען, שבמובן מסוים, היתה זו מלחמת התשה, באופן שהתקשורת יכולה היתה להשפיע. זאת, למרות שהיא היתה סדורה ונמשכה על פני זמן רב.

יש לזכור, אנחנו מדברים על תקשורת במלחמת התשה, שהיא מעין שופט, שכל סיבוב מעניק נקודות זכות או נקודות שלילה. כשמדובר בתקשורת, הכוונה היא לעיתונות כתובה, למדיה אלקטרונית, לרדיו, לטלוויזיה ולאינטרנט. כשסיקרתי, למשל, את מלחמת הבוסנים והסרבים בסרייבו, אני זוכר, שבמלון הולידיי אין, שבו התרכזה העיתונות הזרה, היו חמש מאות עיתונאים. כשהייתי בקבול, היו כאלף עיתונאים, לא כולל את צוותי הטלוויזיה ואת צוותי העזר. למשל, תחנת N.B.C, לבדה, הגיעה עם צוות של חמישים איש.

מנקודת הראות של מלחמת ההתשה, התקשורת נחלקת לשלוש קבוצות: התקשורת הביתית, התקשורת הבינלאומית והתקשורת של הצד שכנגד או התקשורת של האויב. יש להבחין במקומה של כל אחת בתהליך צבירת הנקודות - תהליך המלחמה על התודעה. לתקשורת הביתית יש חשיבות ראשונה במעלה, משום שיש לה השפעה על שלושה מרכיבים: כושר עמידה, מוטיבציה של הלוחמים, החלטות המנהיגים והפורומים, בהם מתקבלות ההחלטות. זה נכון כמובן במדינה דמוקרטית.

באשר לכושר העמידה של האוכלוסיה הביתית, האוכלוסיה שלנו, לתקשורת הביתית יש, לטעמי, חשיבות ראשונה במעלה, מפני שהיא משפיעה על כושר העמידה של הציבור בישראל. כשאני מדבר על כושר עמידה, אני מגדיר אותו כך:

נכונות הציבור לשאת בסבל ובנזקים, הכרוכים במצב של לחימה מתמשכת (אני מגדיר כושר עמידה, כדי שלא נסתבך עם מונחים עמומים. אין דבר שנוא עלי יותר מהמונחים העמומים, שמלווים אותנו. במקום להגיד "התשה" אומרים "הוגעה". במקום להגיד "להסב לאויב נזק". אומרים "מחיר ההפסד", ועוד מיני מונחים, שלא מאפשרים חשיבה בהירה וברורה. אשתדל להשתמש במונחים מאד פשוטים). התקשורת, ללא צל של ספק, משפיעה על הנכונות של הציבור לשאת בסבל ובנזקים. סבל זה כרוך גם באובדן דמים.

אתן לכם דוגמה: להערכתי, התקשורת קבעה, במידה רבה, את כושר העמידה של מדינת ישראל במלחמת ההתשה, שכפינו על עצמנו בלבנון. ברחנו מלבנון, במידה רבה, מפני שהתקשורת השפיעה על מקבלי ההחלטות.

ולבסוף, ואולי חשוב לא פחות הוא מעמדה של התקשורת (בעיקר בישראל), והשפעתה העצומה על החלטות המנהיגים. לא רק על החלטות המנהיגים, אלא גם באילו פורומים מתקבלות ההחלטות.

התקשורת של האויב, גם אם איננה תקשורת דמוקרטית, משפיעה על המוטיבציה של הלוחמים, ומשפיעה על יחס האוכלוסיה ועל נכונותה לשאת בסבל. גם לתקשורת במדינה לא דמוקרטית יש השפעה על כושר העמידה ועל המוטיבציה של הלוחמים. לכן, התקשורת של הצד שכנגד היא תקשורת לא פחות חשובה מבחינתנו. אם אין יכולת להשתתף בה, כמו שהפלסטינים משתתפים בתקשורת שלנו, צריך לאגף אותה. היא קובעת את התוצאות המדיניות והתודעתיות ארוכות הטווח.

האופן, שבו מתארת התקשורת את סיום הלחימה ואת תוצאותיה, קובע, במידה רבה, כיצד נתפס הסכסוך. במילים אחרות, האם כדאי להמשיך או לא. הפיאסקו התקשורתי, שקיבל חיזוק ממה שראינו בשטח בלבנון, הביא, במידה רבה, את העימות המזוין הנוכחי, ואפשר לראות דברים רבים נוספים. כלומר, התקשורת יכולה לייצר או למנוע מוטיבציה לחידוש העימות, אחרי שכבר הושג הישג מדיני. חשוב מאד, אם התקשורת מציגה זאת כניצחון, ואם הנרטיב שהתקשורת מציגה

לא נתקל בנרטיב נגדי, כך שאף אחד לא סותר אותו או לא מצליח לסתור אותו בצורה אמינה. במקרה כזה, יש סיכוי טוב מאד, שלצד, שנתפס מנצח בעימות מסוים, יהיה כושר הרתעה גדול יותר.

המסקנות, המתבקשות מאליהן. לכל צד יש ענין להשפיע על הסיקור התקשורתי הביתי, הבינלאומי ושל הצד השני, באופן ששיג אפקט תודעתי מהיר ומאריך ימים ככל האפשר. אנחנו יודעים, שגם אפקט ההרתעה נשחק. כשאני אומר, 'אפקט מאריך ימים', כוונתי לאופן בו מצטייר סיום המאבק בתקשורת. שיהיה לו אפקט הרתעתי לאורך זמן, באופן שישלים את האפקט, המושג על ידי המערכה הצבאית והמדינית.

אני טוען, שהתקשורת לא יכולה להשפיע, במידה מכרעת, על תוצאות מלחמת התשה, כשם שהיא לא יכולה להשפיע על תוצאות מלחמה סדורה או מלחמה כוללת. יחד עם זאת, לתקשורת במלחמת התשה יש השפעה גדולה יותר על תוצאותיה ועל התנהלות המלחמה, מאשר על כל סוג מלחמה אחר. בין השאר, מפני שמלחמת התשה מתנהלת על ידי סדרת אירועים קטנים, בהם, כאמור, זוכים הצדדים בנקודות. התקשורת לא יכולה להכריע את המלחמה. בויטנאם היא לא הכריעה את המלחמה. מה שהכריע בויטנאם היה האספקט הצבאי. לכן, כדאי שנדע, שהתקשורת היא לא אמצעי אולטימטיבי או גורם אולטימטיבי, שיכול לשנות מערכה. היא גורם משפיע מאד, ויש להתייחס אליה בהתאם. כדי להצליח במערכה התקשורתית יש לנהל אותה בדיוק כמו שמנהלים מערכה צבאית. לא כמו שמנהלים מערכה מדינית אצלנו.

כדי להצליח במערכה תקשורתית נחוצים כמה תנאים, שיטות ודרכי פעולה :

תנאי ראשון, יש ליצור מצב, שבו ציבור הבית משוכנע בצדקת הנרטיב שלו.

תנאי שני הוא יצירת נכונות בתקשורת הבינלאומית להאזין ולפרסם את טיעוניך, ולא רק מהאיזון, שמתחייב מהאתיקה העיתונאית. לשם דוגמא, במלחמת אפגניסטן הלכו אמצעי התקשורת לשמוע מה שיש לנציג הטאליבן להגיד. האמריקנים ידעו מראש שהוא משקר, ובכל זאת, הלכו למסיבת העיתונאים. מדוע? גם מפני שהיה חסר להם חומר שידור, וגם בשם האיזון העיתונאי, כדי להראות, שהם לא חד צדדים. למרות שהיו לו, מדי פעם, מסרים רציניים, שאנשי המודיעין טרחו והבינו, אמצעי התקשורת התייחסו אליו בביטול. כאמור, חשוב לשכנע את אמצעי התקשורת הבינלאומיים, שלפחות יש לך צד בענין, ושראוי שיקשיבו לנרטיב שלך. חשוב מאד שיתנו לך שימוע הוגן. יש גם צורך ביכולת להטיל ספק בנרטיב של הצד השני. אפשר לקרוא לזה דה-לגיטימציה של טיעוני הצד השני. היכולת לגרום לאמצעי התקשורת המקומיים והבינלאומיים להטיל ספק במה שאומרים דוברי הצד השני בתיאוריהם את המצב או האירוע. היכולת לכרסם בענייניות של התקשורת של הצד השני, היא מרכיב חשוב מאד.

בנוסף, הכרה של הגורמים המחליטים וקובעי המדיניות, הן במגזר המדיני והן במגזר הצבאי, בחשיבות ניהול מערכה תקשורתית אינטנסיבית והטמעתה עד לאחרון החיילים בשטח. בזה צה"ל נכשל, ורבים מכם נכשלו אישית. יחס החיילים והמפקדים לתקשורת הוא רע. אתם מפגינים דחיה כלפי התקשורת, וזה משפיע לא טוב. במהלך מלחמת לבנון, אישר לי הרמטכ"ל, דאז, אמנון שחק, להצטרף למבצע קשה. באתי שבוע לפני המבצע כדי להתאמן איתם על מודל. חוץ ממפקד היחידה, שקיבל הוראה מפורשת, הם לא דיברו איתי.

כללי עבודה עם התקשורת ועבור התקשורת הם אלה: ראשית, להשקיע הרבה מאד בעבודת תשתית תקשורתית בשכנוע בצדקת טיעוניך. מתקיימת תחרות פנימית בין כלי התקשורת, המצוידים באמצעים טכנולוגיים וטכנולוגיות, שמעולם לא היו לפני כן. זוהי הזדמנות פז למסבירים לעשות מניפולציות בתקשורת. מי שיענה לצורכי התקשורת, ולא ינסה להסביר לתקשורת מה היא

צריכה, יזכה במערכה התקשורתית. ישנה תחרות קשה, תחרות על הישרדות. רוב בתי התקשורת הם מסחריים. לכן, מי שיספק חומר ויזואלי וחומר אינפורמטיבי, במהירות רבה יותר, יזכה, לפחות בקרב התקשורת. אם הוא זכה פעם אחת, הוא יזכה בקרבות נוספים.

זאת ועוד, לעוסקים בניהול המערכה התקשורתית צריכה להיות השפעה רבה, ולעתים, זכות וטו, על הנעשה בשטח. נחוץ מודיעין תקשורת, כלומר: האזנה, קשבות, ומנגנון תגובה מהירה.

יש ליצור אמצעים ושיטות להשפיע על ציבור הבית של האויב, בראש ובראשונה על ידי רכישת אמינות. תוצאות המערכה התקשורתית ייקבעו בנקודות, כמו תוצאות המערכה הצבאית. לכן, יש חשיבות לטיפול נכון, רצוי יזום, בכל אירוע ואירוע, קטן כגדול. לדובר צה"ל יש מנגנון ענק, אבל בלי עזרת החיילים והמפקדים בשטח, שכאמור, מפנים לאמצעי התקשורת המקומיים והבינלאומיים כתף קרה, שום דבר לא יזוז.

דברי פתיחה לדברי זלמן שובל **רות ירון, המדריכה הראשית, המכללה לביטחון לאומי**

אורחנו הבא הוא זלמן שובל. זלמן שובל החל את הקריירה ב-1970, עת הצטרף בפעם הראשונה לכנסת מטעם רפ"י. הוא פעל לצידו של דוד בן גוריון. בהמשך, נבחר שוב לכנסת ה-12, הפעם כחבר כנסת מן הליכוד, ושימש כחבר בוועדת החוץ והביטחון ובוועדת הכלכלה. למר שובל קריירה ארוכה ומגוונת, וחלקים רבים ומעניינים מתוכה במשרד החוץ, לצידו של שר החוץ, דאז, משה דיין. ב-1978, עת היה מופקד על מערך ההסברה של משרד החוץ, תרם בחזית ההסברה, כשהשתתף בוועידת קמפ-דייויד הראשונה. בהמשך, חזר מר זלמן שובל ועבד עם משרד החוץ ובתוככי משרד החוץ, פעמיים, כשגריר בווינגטון. היה לי הכבוד והעונג לעבוד איתו בקדנציה הראשונה שלו בווינגטון, בראשית שנות התשעים. מר זלמן שובל הוא איש עסקים פעיל בענייני בנקאות והשקעה, בהקמת מרכז דיין באוניברסיטת תל אביב ובבית האופרה הישראלית. כיום, משמש מר זלמן שובל כיועץ מדיני לראש הממשלה שרון. בשבילי הוא תמיד יישאר השגריר. אדוני, בבקשה.

חשיבותה של ההסברה במלחמת התשה

מר זלמן שובל

במילון אוקספורד המילה 'Attrition', מוגדרת כך: "מלחמה שבה כל אחד מהצדדים מחכה שהצד השני יהיה מותש". ואילו במילון קולינס, נאמר, ש"התשה היא תהליך, שבו אחד הצדדים מכרסם בצד השני על ידי התקפות בלתי פוסקות". אין זה בדיוק אותו הדבר. אלו שתי הגדרות שונות וסותרות. הייתי אומר, שעל פי ההגדרה הראשונה מחכים, ועל פי ההגדרה השנייה מתקיפים. אני נוטה לחשוב שהפירוש השני, כלומר 'מתקיפים' הוא נכון יותר. זאת, בתנאי שהמילה 'מתקיפים' איננה מתייחסת רק לפעילות צבאית או אלימה, כמו שקרה באזור התעלה או בלבנון. אלה הן גם התקפות בתחום התקשורת והמצור הכלכלי. למשל, במלחמת העולם הראשונה והשנייה, המצור הכלכלי ההדדי, שהטילו גרמניה ואנגליה, הביא להתשת האוכלוסיות בשתי המדינות הללו, וישנן פעולות נוספות. צריך, כמובן, לזכור, שהפעולה, שאמורה להתיש את הצד השני, עלולה לפעמים להפוך לבומרנג, ולהתיש דווקא את המתיש.

אני נזכר בדברים שאמר גנרל, הוגה דעות סיני על אומנות המלחמה. אם אתה יודע גם את האויב וגם את עצמך, אין לך סיבה לחשוש, אף לא מהתוצאות של מאה מערכות. אם את עצמך אתה יודע, אך לא את האויב, על כל ניצחון, שיהיה לך, תשלם בתבוסה. ואם לא תדע לא את האויב ולא את עצמך, מובטחת לך תבוסה בכל מערכה שתצא אליה.

אני מודע לכך שהכותרת של יום העיון הזה מדברת על עימות מוגבל, ואני יודע, שעושים את האבחנות האלה בצבא. גם אצל האמריקנים עשו זאת, אם כי, עימות מוגבל יכול להיחפך, ללא קושי רב, לעימות בלתי מוגבל, אבל אם הבנתי נכון את הכותרת, אולי הכוונה היא, שבעימות מוגבל יש יותר מקום לפעילות התשה מהסוג הבלתי אליים.

ראוי לומר כמה מילים על אסטרטגיית ההתשה המופעלת נגדנו או ליתר דיוק, שהפלסטינים ניסו להפעיל נגדנו. הרי ברור, שאחת המטרות העיקריות של הטרור, ובפרט טרור שמופעל, **במתכוון**, נגד אוכלוסיה אזרחית, לא במקרה ולא כתאונת עבודה, היא להתיש את האוכלוסיה ולפגוע במורל שלה. לפעמים, מתוספת לכך גם התשה עצמית בתוך האוכלוסיה, בין אם בתקשורת או בדרכים אחרות. ראינו את ההתשה גם בחוץ וגם את ההתשה העצמית בענין לבנון. לפעמים, זה שילוב, ולא דווקא במתכוון, בין התשה חיצונית לבין התשה פנימית. לערפאת, לפי הערכתי, היו שתי מטרות עיקריות במישור האסטרטגי, בכל הקשור לאינתיפאדת אל אקצא: להביא ללחץ בינלאומי, בעיקר על ישראל. בין היתר, איום בהידרדרות אזרחית; לשבור את המורל של הציבור הישראלי, להביא לירידת חוסנו ולמחלוקות חריפות בין האגפים השונים בפוליטיקה הישראלית. על פי האסטרטגיה הזאת, ישראל תיאלץ או תאולץ לעשות ויתורים מרחיקי לכת, ללא פשרות, לצד הפלסטיני. העובדה, שהאסטרטגיה הזאת נכשלה כישלון חרוץ, נעוצה בסיבות שונות. די להזכיר שלוש:

- ה- 11 בספטמבר 2001, והתמורות שחלו בעקבות האירוע הזה במישור הבינלאומי, וכתוצאה מכך, המערכה הבינלאומית נגד הטרור העולמי ונגד טרור בכל מקום.
- חוסר רצון המובהק של מדינות ערב להיקלע לעימותים אזוריים.
- ואולי יותר מכל, הכשל המודיעיני הפסיכולוגי של הפלסטינים לגבי הערכת מצבו הנפשי הפנימי של הציבור הישראלי, כולל ההשלכות הפוליטיות שנבעו מכך.

אני חוזר ומדגיש את הדברים, שהבאתי מפי הגנרל הסיני: לא תמיד אני בטוח אם אנחנו בקיאים מספיק במצב הנפשי של האוכלוסיה הפלסטינית, שאותה, בין היתר, אנחנו מבקשים להתיש. אני לא תמיד בטוח אם כל פעולות ההתשה,

הננקטות היום נגדנו, מביאות תמיד לתוצאות המקוות. אין לי ספק, שמגוון הפעולות שלנו בתחומים הביטחוניים, המדיניים, ההסברתיים והמשוב הבינלאומי, שיש לפעולות שלנו, אכן תורמים להתשת הצד הפלסטיני, ולא רק להתשת המנהיגות אלא גם להתשת הרחוב.

נחזור לענין הטרור. ברור שיצחק רבין המנוח לא צדק, לפחות בראיה של היום, כשאמר, שטרור איננו מהווה בעיה אסטרטגית. הטרור בהחלט מהווה בעיה אסטרטגית.

אני רוצה להגיע אל אחד ההיבטים העיקריים כשדנים באסטרטגית ההתשה, ואני מתכוון להסברה. למען האמת, המונח 'הסברה' מטעה במקצת, והוא דינאמי למדי, שכן, המושג טומן בחובו מכלול דברים: אינפורמציה, יחסי ציבור, לוחמה פסיכולוגית, כל אלה שייכים לכותרת הזאת שנקראת הסברה.

הסברה לא יכולה להתקיים בנפרד מדברים אחרים. הסברה נכונה ואפקטיבית חייבת להיות חלק מאסטרטגיה מדינית וביטחונית כוללת, כאשר ההסברה מהווה מרכיב בהצלחה או באי ההצלחה של המערכה המדינית והצבאית גם יחד, כולל התשת היריב. נוסף לכך, שאיננו פועלים בחלל ריק. שום מדינה איננה פועלת בחלל ריק, גם לא ארצות הברית.

האמריקאים השקיעו רבות ביצירת דעת קהל אוהדת למערכה נגד הטאליבן ובן-לאדן. אצלנו, יש לכך חשיבות גדולה פי מאה, מפני שבין אם נודה בכך ובין אם לאו, התמיכה של האמריקנים במישור המדיני והפוליטי תקשורתי היא תנאי לכך, שנוכל למצות את ההשלכות שלנו בתחום הצבאי ולקדם את יעדינו המדיניים.

אם מדובר באמריקה הרי שבשום מדינה, פרט לארצות הברית, אין זיקה כל כך ישירה ובלתי אמצעית בין היכולת להשפיע על דעת הקהל ובאמצעותה על המחוקקים, כלומר על הקונגרס.

על חשיבותה של ההסברה אדגים מהתקופה האחרונה. בשבועות הראשונים, שאחרי ההתקפה על מגדלי התאומים, בניגוד לציפיות של רבים מאיתנו, המניות של ישראל בווינגטון דווקא ירדו. הן לא עלו בקונגרס, בתקשורת או בממשל, ואף לא בדעת הקהל. ניסו לקשר את אסון מגדלי התאומים למה שקורה אצלנו, וליצור הפרדה בין הטרור של בן-לאדן לטרור הפלסטיני. אמרו, שיש הבדל בין טרור פונדמנטליסטי לבין טרור הנובע ממהויות לאומיות. אמרו, שזה שטח אפור. כל זה ארך בערך שבועיים שלושה, ואז החל השינוי. הנשיא בוש וגם קולין פאוול אמרו שאין טרור טוב. הגברת קונדליסה רייס אף אמרה דברים מפורשים יותר בענין הזה. מה היתה הסיבה לשינוי? ברור, שלא כל הקרדיט מגיע לנו. ערפאת תרם לכך תרומה נכבדת, וכמובן, ההתקדמות המהירה של המערכה באפגניסטן, כשלא כל כך החשיבו במיוחד את הקואליציה עם המדינות הערביות, וכן הלאה. כל אלה תרמו. גם המנטליות הבסיסית של הנשיא בוש ושל חבר מרעיו שיחקה תפקיד חיובי לטובתנו. יחד עם זאת, היתה כאן גם תרומה רבה של הצלחת מאמצי ההסברה הישראליים, שהחלו להתרכז בחודש אוקטובר. אלה תרמו, ללא ספק, למהפך הזה, גם בתודעה האמריקאית, וגם בגישה המעשית של הממשל לגבי המתרחש אצלנו, בהשוואה למתרחש בטרור העולמי.

אני מבקש לסיים באניית הנשק "קארין A", שקודמיי הזכירו. אני לא רוצה להרבות במילים בנושא. כבר עשו זאת בתקשורת, כולל אני עצמי, וגם אין צורך להגזים. אין זה כישלון הסברתי טוטלי, כפי שהוזכר בתקשורת. הראיון עם רב החובל באמת היה בגדר הצלחה יוצאת מן הכלל במובן ההסברתי. יחד עם זאת, היה כאן אי ניצול מספיק או אי מיצוי מספיק של מצב, שלכאורה, על פני השטח, היה יוצא מן הכלל מבחינתנו. יכולנו, ללא ספק, לנצל זאת טוב יותר מבחינה

מדינית ומבחינה הסברתית: היה זה מבצע צבאי מוצלח מאוד, עם הרבה השלכות אחרות. לא אדבר על המעידות הטכניות והארגוניות, שלדעתי כדאי לשאול: למה לא היה, למשל, סרט וידאו מהפעולה עצמה? אילו היה, היה מביא אותנו, ללא ספק, לראש הכותרות בעולם כולו. לסרט של התחמושת ושל הכלים, שהוצג באילת, לא היתה שום השפעה. מדוע לא נעשה תדרוך מוסמך של המסבירים הישראליים?

כל אחד דיבר בלשונו, כל אחד דיבר בסגנונו, לא היה תדרוך מרוכז. מדוע הממונה המיניסטרילי על הסברת החוץ לא יידע את אנשיו, ואלה שמעו על המבצע מפיו של יוני בן מנחם? מדוע נציגויות ישראל בעולם לא כינסו מיד מסיבות עיתונאים? מדוע היה הבלבול המיותר בקשר למעורבות של החיזבאללה? הרי היינו צריכים להדגיש את המעורבות של החיזבאללה ולא לטשטש אותה. דווקא כדי לעמוד על שיתוף הפעולה בין הרשות הפלסטינית, החיזבאללה ואיראן. הרי האמריקנים שמים דגש על הדברים האלה, כשמדברים על הסכנה של טרור גלובלי.

בניגוד למה שאמרו כאן הדוברים הישראליים, אין לחכות כמה ימים. למהירות יש חשיבות עצומה בדברים האלה. ראשית, מפני שחדשות ישנות, לפי ההגדרה, אינן חדשות, ושנית, כל המקדים קובע את האג'נדה התקשורתית. אם היינו עושים זאת מיד, ממש בזמן אמיתי, המצב היה שונה. אז במי האשם? במקרה הזה, באמת, כולם אשמים, ואף אחד לא אשם, כי אין בעל בית להסברה הישראלית. באין אחראי אחד, איש אינו אחראי. צריך להיות מובן, שהסברה היא אכן חלק בלתי נפרד ממאמץ מדיני לקדם יעדים מדיניים ביטחוניים, וכפי שלא יוצאים למערכה צבאית עם שלושה רמטכ"לים אי אפשר לצאת למערכה הסברתית עם שלוש סמכויות, שלא תמיד מתואמות ביניהן. אם המצב ימשך כך, אני חושש, שלא נוכל להשיג את היעדים המדיניים והאחרים, שהצבנו לעצמנו.

דברי פתיחה לדברי אלוף עוזי דיין

רות ירון, המדריכה הראשית, המכללה לביטחון לאומי

סבלנות היא רצף בין אמצעים, משאבים ומטרה. לצורך הבנת המטרה והתכלית האסטרטגית, האלוף עוזי דיין נמצא כאן אתנו. ראש אגף תכנון בעבר, אלוף פיקוד המרכז, סגן הרמטכ"ל וראש אגף מבצעים - אלה הם רק חלק מהתפקידים הצבאיים הרבים שמילא. מאז ספטמבר 2000 - ראש המועצה לביטחון לאומי והיועץ לביטחון לאומי.

אני מזמינה אותנו לסגור את כל קצוות יום העיון הזה, ולדון בתכלית האסטרטגית.

התכלית האסטרטגית

אלוף עוזי דיין, ראש המועצה לביטחון לאומי

הנוער היום עוסק בשאלה: "מה זה עושה לנו?" אנו עוסקים כל הזמן בפירוש המציאות. אנחנו כל כך מתעסקים בפירוש המציאות, שלרוב אין לנו זמן להגיד, מה אנחנו עושים עם המציאות הזאת. אנסה לדבר על מה אנחנו עושים עם זה במקום על השאלה: "מה זה עושה לנו?".

איני מתכוון לעסוק בענייני סמנטיקה: האם יש 'עימות מוגבלי' או האם יש 'עימות בעצימות נמוכה' או האם אין דבר כזה. אפילו המילה 'התשה' היא מילה חדשה, ויש עוד המון המצאות כמו 'בטחון שוטף', 'מלחמת בלימה', ומי שרוצה ללמוד עוד שילך למילון צה"ל ויעיין בערך 'טרור'. למילים ולצורה בה אנו מפרשים אותן יש חשיבות. לטעמי, אנו סובלים מעודף סמנטיקה. אבל מי שחושב, שהבשורה טמונה דווקא בזה, בשינוי המילים, לא ימצא את הפתרון, כי בסופו של דבר זהו ביטוי תרבותי.

אנחנו נמצאים, היום, במצב שבו יש שתי מערכות מעצבות. האחת היא שלנו - מלחמה הנמשכת יותר משנה. אני קורא לה 'מערכה', מפני שיש בה חזיתות שונות - יש חזית פלסטינית; יש זירה צפונית, שעלולה להפוך לעימות מוגבל או למלחמה מוגבלת; יש חזית טרור כבר הרבה מאוד זמן, לא רק החיזבאללה והפלסטינים; וישנן איראן ועיראק, שעוסקות בשני דברים: יצוא של טרור לאזור ותמיכה בו; יש גם פיתוח של נשק השמדה המונית, שהוא עוד איום, שצריך לחשוב עליו בטווח הזמן הרחוק; ובסופו של ענין, קיימת גם הזירה הפנימית, בעיקר היחסים בין ערבים ליהודים במדינת ישראל, וגם יחסים בין יהודים ליהודים במדינת ישראל.

למלחמה זו, שעד היום לא נמצא לה שם, נוספה מערכה עולמית ב- 11 בספטמבר 2001. היא לא היוותה חידוש, אלא חשפה מציאות מכוערת, שבה אנו חיים זמן רב. כאשר האמריקאים נפגעו, הם החליטו להגיב בצורה בה הגיבו. הדבר הפך אבן דרך לשינוי עתידי.

ראשית, אני טוען, ששינוי זה במערכה העולמית הפוטנציאלית הוא הזדמנות ופתח לתקוה למציאות טובה יותר מבחינתנו. שנית, ישנה הכרה, שהטרור הוא איום גלובלי. המסר של הטרור הוא גלובלי, ובסופו של דבר, המסר הבסיסי הוא המטרה מקדשת את האמצעים. דהיינו, כשאני עושה מה שאני עושה, איני מתכוון להתפשר או להשפיל את עצמי, לערוך משא ומתן ולהגיע להסדרים או לדו קיום. אני מפעיל את הכוח שיש לי, והטרור נתפס כ"נשק של העניים". בסופו של דבר, אקבל את כל מה שאני רוצה, ויש לי זמן.

הטרור הוא איום גלובלי, מפני שהוא לא ישות בפני עצמה. הוא לא רק דוקטרינה או תפיסה ואידיאולוגיה. הוא אימונים, נשק, כסף, דרכונים מזויפים וקשרים. צריך לחיות בתוך זה כדי להפיץ אותו, ולא חשוב אם הנסיבות הן אידיאולוגיות או פוליטיות או אחרות. להשתלבות אפשרית של המערכה שלנו עם המערכה העולמית יש פוטנציאל ליצור מצב טוב.

קיים עיסוק מתמיד בהתפלפלות: איך מגדירים טרור? אסתפק ואומר, שתחום זה סובל מהתפלפלות יתר. מה שעלינו להגדיר הוא, שכל ארגון, מדינה, גוף, מנהיג שפוגע, כשיטה, באזרחים הוא האויב, ויש לפעול נגדו.

עלינו להדגיש שני דברים: לטרור קשר הדוק לנשק השמדה המונית. לא מפני שארגוני הטרור יכולים להשתמש בנשק השמדה המונית, אלא משתי סיבות: מי שמתמש בטרור או מי שמייצא טרור ותומך בטרור, ישתמש גם בנשק השמדה המונית או ייצא נשק השמדה המונית, יפיץ אותו וכדומה, משום שהמטרה

מקדשת את האמצעים. אנחנו צריכים להתעסק עם טרור ועם מדינות שתומכות בטרור, משום שקבענו, שהאיום הזה הוא גלובלי. משעה שהאיום הוא גלובלי, גם המענה שלו צריך להיות בינלאומי וגלובלי.

אם ההבנות האלה קיימות, אפשר לראות, שהמערכה שלנו והמערכה העולמית נגד הטרור הן לא אותה מערכה, אבל יש מידה רבה של שילוב, שקשור לארצות הברית. היא לא צריכה להילחם בשבילנו. האתוס הישראלי הבסיסי צריך להיות שאנחנו נלחמים. דיבורים על ברית הגנה עם ארצות הברית אינם נכונים מבחינה ערכית, אבל טוב שתתנהל המערכה העולמית הזאת, ובמקביל המערכה שלנו, ויהיו ביניהן קשרי גומלין.

על שתי המערכות הללו להתקיים בחמישה מאמצים, בשלושה מעגלים ובשלוש רמות: **המאמץ הוא מדיני, צבאי בטחוני, כלכלי, משפטי ומאמץ חינוכי הסברתי - זעת הקהל.** בניגוד למלחמות הקלאסיות, בהן מדובר בתפיסת שטח ובהשמדת האויב, אפשר להוסיף לזה אויב ומשאבים. אם מצליחים בשני אלה, מגיעים להכרעה ולניצחון. מלחמות אלה נועדו לנצח בהן. צריך להרכיב חמישה מאמצים, שתפיסת שטח או השמדת אויב יכולים להיות חלק מהם, לפעמים חלק חשוב, אבל הם לא העניין כולו.

לכן, השאלה איננה על בחירה, ולא על כורח, אלא על המהות של צורת הלחימה. אינני יודע אם המילה "התשה" היא המתאימה ביותר. התשה היא משום שלא נלחמים, ולא מסוגלים להגיע להכרעה חדה, מהירה וברורה. נותרה השאלה - מה המשמעות של להתחזק? לחזק צריך להיות יתרון צבאי, כלכלי וכדומה.

המערכה העולמית צריכה להתנהל בשלושה מעגלים :

המעגל הראשון: התקיפו אותך - תכה חזרה, ובו בזמן תתגונן. אם לא תתגונן כראוי, אם לא תגן על אזרחיך כראוי, דעת הקהל לא תגדיר זאת כניצחון.

המעגל השני צריך לטפל בתשתיות הטרור, במדינות תומכות טרור, במערכה העולמית ובכללי המשחק. ארצות הברית, בניגוד למדינת ישראל, יכולה לקבוע כללי משחק אחרים בזירה הבינלאומית. אם, בסופו של דבר, היא תקבע כלל, שהטרור הוא אמצעי לא לגיטימי, ובמקביל, ההפצה של נשק השמדה המונית לא תהיה לגיטימית, ניתן לקבוע את כלל המשחק הזה. אם עיראק או סוריה יתנהגו בצורה אחרת בעקבות זה, יש לנו סיכוי גדול להצליח, לאורך זמן, בשינוי כללי המשחק האלה.

במעגל השלישי צריך לטפל בשורשים של הטרור, מהבחינות של חינוך, מניעת הסתה, שיפור הכלכלה ופיתוח התרבות. במילים ציוריות יותר: צריך להרוג את ה"יתושים". צריך להרוג את הטרוריסטים שהם היתושים ולייבש, לבסוף, את כל הביצות. מי שלא עוסק בשלושת המעגלים הללו, אמנם לא ביחד, לא באותה עוצמה, סופו שיגיע לסכסוכים מאוד ארוכים.

צריך לעסוק בכך בשלוש רמות: ראשית, ברמה העצמית: תקפו אותך, תשמיד כל מי שהולך נגדך, וכדומה. אחר כך, צריך לעסוק ברמה החשובה יותר, הבילטרלית, ובסוף, צריך גם לעסוק ברמה המולטילטרלית. רק תיאום מסודר של כל הדברים הללו בשלושה מעגלים ובשלוש רמות, יכול להביא לניצחון. הניצחון לא יכול להיות מושג בדרך של הכרעה. אפשר להחליף מנהיגים, אפשר לסלק את ראש הרשות הפלסטינית, זה לא יפתור עדין את כל הדברים. יש לעשות זאת בתיאום של כל המאמצים, עליהם דיברתי. בסוף, הניצחון יושג לא בדרך

של הכרעה, אלא בדרך של הצלחה.

הצלחה פירושה - להגן על האנשים, לשמור על האינטרסים החיוניים ולחיות על פי הערכים. זה הדבר שמטריד את האמריקאים. לאורך זמן, יש לשנות את כללי המשחק.

המשמעות העיקרית ברמה הפילוסופית היא, שמדובר במלחמה על ערכים, ולא רק במלחמה על אינטרסים. זאת אומרת, לחיות על פי ערכים. שינוי כללי המשחק הוא שאלה של ערכים. מה שעומד במהות הבעיה, ובמהות המלחמה הזאת. הוא הרעיון, שהמלחמה מבוססת על ערכים. בחלוקת הכוחות הבינלאומית אנחנו נמצאים במצב טוב, אם מדובר במלחמה על ערכים, על דמוקרטיה, על חופש וזכויות פרט.

אם המלחמה מבוססת רק על אינטרסים, אז גם בארצות הברית יש אנשים שאומרים: "אתם נורא נחמדים, אנחנו אוהבים אתכם, אבל אתם לא האינטרס שלנו". אינני אומר שהאינטרס הוא חסר חשיבות. אני אומר, שבסופו של דבר, בסוג כזה של מלחמות, לאורך זמן, נמצאים בצד המנצח אם יש לא רק זהות אינטרסים, אלא גם זהות ערכים.

אם מקבלים, שהמלחמה היא, בסופו של דבר, מלחמה ערכית, עלינו לכבד את העובדה, שגם המטרות שלנו לא מקדשות את כל האמצעים. יש לזכור, שהמסר של הטרור הוא מסר אישי. לכן, צריך להעמיד מולו מסר מהצד הערכי, ששווה לכל צד. זאת אומרת, שניתן לבחור. העובדה שנולדת מוסלמי לא בהכרח מעידה על הצד אותו בחרת. אתה יכול להיות מוסלמי הגון, ואתה יכול להיות נוצרי טרוריסט.

יש לבסס מלחמה זאת על מסר חוצה ארגונים, חוצה דתות, חוצה מדינות. לכן, האויב הוא מי שאצלו המטרה מקדשת את האמצעים.

צריך להיזהר שהמלחמה הזאת, למרות שיש בה מרכיב דתי, אסלאמי, לא תוגדר כמלחמת דת. מעורבים בה הרבה מאד ערבים, אבל אסור שהיא תהיה מלחמה נגד העולם הערבי או נגד מדינות ערב.

מהדברים שאמרתי מובן, מדוע איני מוטרד מהשאלה, האם זו בחירה או כורח. אין לנו, לכאורה, בעיה להתמודד עם איומים אלה. לא עם ערפאת ולא עם מי שיחליף את ערפאת. השאלה אינה 'מה אנחנו יכולים', אלא 'מה אנחנו רוצים'. הדבר החשוב ביותר, לדעתי, הוא היכולת ליצור לכידות חברתית. היכולת ליצור אחדות. אם הללו מתקיימים, אין בעיה לטווח הארוך. זה צריך להיות היעד העיקרי של מנהיגות בכל רמה.

עלינו להתמקד בצדקת הדרך. לפני שנים רבות, לא התעוררו שאלות לגבי היעד המדיני-אסטרטגי של מדינת ישראל, כי היעד היה פשוט מאוד. אנחנו צריכים להתקיים פה, להרחיב את אחיזתנו, להתיישב, ליצור תעשייה וכדומה. זה היה מאוד פשוט - אנו צריכים להתקיים בארץ ישראל ולבנות בית לאומי. היעד הזה לא השתנה, אבל הוא לא מספיק. האיומים אינם קיומיים, ואין לנו הסכמה לגבי דרך הקיום המשותפת שלנו.

הנקודה העיקרית היא כיצד לייצר את האחדות שלנו: שותפות או הרכב של שותפות גורל. כולנו בסירה אחת, אבל לאן הסירה הזאת שטה? כיצד מסכימים על העקרונות? ברמה שיטתית, על ידי כך, שמדברים על השאלות שאין עליהן הסכמה, מתוך רצון למצוא את המשותף, את ליבת ההסכמה. ואז, מגלים, שהמכנה המשותף הוא רחב. משמעות הדבר היא לתרגם זאת למשימות וליעדים לאומיים ברורים. אז, אפשר יהיה לדבר על צדקת הדרך. אוסף הנתבים של היעדים האלה היא הדרך, שעליה יהיו ויכוחים קונקרטיים: מה עושים ומה לא עושים.

אפשר להגיע להסכמה הזאת. אם מגיעים אליה, ניתן לתרגם אותה לדברים קונקרטיים, ליעדים מדיניים ברורים, שכל כך חסרים לנו.

חלק גדול מהשאלות שעולות יפנה את מקומו לשאלות אחרות. איך ממשיכים

הלאה? אם נמצא את הדרך, להמשיך בדרך הזאת, במיוחד אם תהיה בהבנה ובהסכמה, רוב השאלות שעלו כאן, ימצאו את המענה הנכון.

דברי סיכום: על מה אנו נלחמים ואיך נכון לעשות זאת

אלוף יעקוב עמידרור, מפקד המכללות

אין בכוונתי לעסוק הפעם בתהליך המדיני. עם זאת, חשוב לציין, כי מאז הסכם אוסלו, בספטמבר 1993, ועד פריצת המאורעות, בספטמבר 2000, התקדמנו עם הפלסטינים כברת דרך ארוכה. על כן, רבים התפלאו כשפרצו המאורעות והחלה הלחימה.

המאפיין העיקרי של כברת דרך זאת היה שינוי רצוף של עמדות ישראל בכיוון עמדות הפלסטינים, בעוד שהפלסטינים לא וויתרו כמעט על שום דבר, יחסית לעמדותיהם בתחילת המשא ומתן, החל מועידת מדריד ואילך. מלבד הכרה של ערפאת בעובדת קומה של מדינת-ישראל בהסכם אוסלו עצמו, והבטחתו להילחם נגד הטרור, תרמו הפלסטינים אך מעט לשם קיומו של התהליך. לעומת זאת, הם שימרו את יכולת הטרור והשתמשו בה מעת לעת, המשיכו בהסתה ובנו צבא של ממש מבחינת גודלו וחימושו, בניגוד להסכם. היותם הצד המקבל הינה טבעית, ונובעת ממצב העניינים בשטח. לעומת זאת, העובדה שלא הסכימו לוותר על שום עמדת מוצא, והחליטו להמשיך ולראות במאבק המזוין חלק אינטגרלי במשא ומתן (גם בתקופת ראשי הממשלות שהלכו לקראתם כיצחק רבין ז"ל ושמעון פרס יבדל"א) הינה פרי החלטה מודעת בעלת משמעות מדינית. לאחר שבע שנים, בקיץ 2000, הגיעו הדברים לידי מבחן בקמפ-דיוויד. המשא ומתן בארצות-הברית "נתקע", ככל שניתן לשפוט על-פי הזיכרונות שפורסמו וההסברים ששמעתי, לא צלח משלוש סיבות:

הראשונה, מדינת-ישראל ביקשה שיירשם בהסכם, שיש ליהודים זכות בהר הבית, אם כי הריבונות בהר תימסר במלואה לפלסטינים. ל"זכות היהודים" לא היה שום היבט מעשי, מלבד הבטחת הפלסטינים לא לחפור בהר. הפלסטינים לא היו מוכנים להכיר בזכות זאת. הם הסכימו לאפשר ליהודים להתפלל תחת ריבונותם

בכותל המערבי, "לערך טקסים דתיים", כמו שקרא לזה אבו מאזן. רבים יאמרו, כי עניין זה אינו החשוב מבין שלוש המחלוקות, שכן, המדובר בנושא בעל משמעות דתית, שאלה של זכות תיאורטית ולא בעניין קיומי. אך לאמיתו של דבר, יורד הויכוח לעומק שאלת השייכות שלנו לארץ ישראל והלגיטימיות של מדינה יהודית דווקא כאן. לכן, לעניות דעתי, אין מדובר במחלוקת של מה בכך, ולא בכדי, לא היו הפלסטינים מוכנים להכניס להסכם סעיף, שיש בו משום הסכמה עם זכות זאת.

אנשים בעלי השקפת עולם ריאלית יותר יטענו, כי הפערים החשובים היו דווקא בשני התחומים הבאים, בגלל היותם בעלי משמעות מעשית:

זכות השיבה, שמעוגנת בהחלטת האו"ם 194. נציגי ישראל הבהירו, שלא יסכימו להכיר בזכות השיבה, שכן, זכות השיבה פירושה אובדן זהותה של מדינת-ישראל כמדינה יהודית. הפלסטינים מדברים על חזרתם, הכמעט מיידית, של כל פליטי לבנון (בערך שלוש מאות וחמישים אלף), קרי, להגדיל בשליש את מספר הפלסטינים אזרחי ישראל, והם היו מוכנים לדון על גודל התוספת כל שנה מעבר לכמות זאת. הפלסטינים לא הסכימו לוותר על הדרישה מישראל להכיר בזכות השיבה מבחינה מוסרית, והיו נכונים לדון רק על כמות הפליטים שיחזרו, ועל האופן שבו יתבצע תהליך השיבה.

לטענתו של מר יוסי ביילין, שהיה אחראי למשא-ומתן בנושא הפליטים וזכות השיבה בטאבה, ניתן היה לסגור את הפערים. ככל שניתן לשפוט, הדבר נכון, ובלבד שישראל היתה מקבלת את הדרישה הפלסטינית העקרונית (הכרה מוסרית), ומוכנה גם לזכות שיבה מעשית לא מבוטלת. משתתפי טאבה האחרים מנתחים את המשא ומתן בעניין הפליטים בפחות אופטימיות.

הפער השני נובע מכך, שמדינת-ישראל ביקשה, שבתום המשא ומתן, לכשיושג הסכם ויוותר רק טכס החתימה, הפלסטינים יצהירו ויודיעו פורמלית, ש"ההסכם מהווה את סוף הסכסוך", וכי אין להם, מעבר למוסכם, שום תביעות מישראל. ערפאת לא היה מוכן להתחייב על כך, ונשאלת השאלה מדוע. קיימת אפשרות, לא בלתי סבירה, על-פי פרסומים גלויים, כי ערפאת לא היה מוכן להתייחסות בעלת אופי שכזה, משום שחזר לפעול על-פי תורת השלבים. עיקרה של תורת השלבים: הפלסטינים יקבלו כל מה שמדינת-ישראל תוותר עליו, על-מנת להמשיך את המלחמה ממצב נוח יותר, עד שתוקם מדינת פלסטינית מן הים ועד לירדן (לפחות). פייסל חוסייני בזמנו אמר זאת, ואנשים סביב ערפאת אומרים זאת. פייסל חוסייני, בראיון לעיתון מצרי, לפני מותו, השתמש בביטוי בעל קונוטציה ברורה: "הסכמי אוסלו היו סוס טרויאני". לפי הסבר זה, אין פלא שערפאת לא היה מוכן לחתום על מסמך, שבו הוא עצמו מודה בזכות קיומה של מדינת-ישראל, מסמך בו יוסכם, כפי שדרשה ישראל, כי לפלסטינים אין יותר דרישות ממדינת-ישראל. את זה לא נדרשו לעשות לא המצרים ולא הירדנים, וערפאת לא רוצה להיות מי שנותן לכך את הגושפנקא. בשולי הדברים אעיר, שגם נושאי ביטחון שונים לא נסגרו, אך לא הם היו בלב ליבו של המשבר בקמפ-דיוויד, בספטמבר 2000.

מכאן גם עולה התשובה הברורה לשאלה **על מה המלחמה**. רוב הישראלים תופסים את המדינה היהודית כאינטרס קיומי של מדינת-ישראל. עבורם, המלחמה היא על כך, שלא תהיה זכות שיבה, וההסכם יהיה סופו של הסכסוך. למאמינים, שיהודים צריכים להיות הריבון בירושלים, המלחמה היא גם כדי להישאר בירושלים, ולמנוע "ציונות ללא ציון". עבור מי שחושב, שישראל חייבת לשלוט ביהודה ושומרון, משום ששם ערש תרבותנו והמולדת הלאומית שלנו, המלחמה היא גם כדי להישאר ביהודה ושומרון. הממשלה הנבחרת של מדינת-ישראל היא שתחליט היכן יעבור קו הוויתורים, ועל מה בדיוק נלחמים. אך ברור, שכל עוד נכללת במאבק ההכרעה על זכות השיבה וסוף הסכסוך, החשיבות של

תוצאות הלחימה הזאת הינה קריטית למדינת-ישראל.

איני רוצה להיכנס לשאלה, מדוע פרצה הלחימה הזאת דווקא בראש השנה התשס"ב. לדעתי, הדבר פחות חשוב, כי כל הערכה שהיא מובילה בסוף למסקנה, שתוצאות מלחמה זו ישפיעו מאד על עתידנו כאן, ולא בכדי, קוראים לה הפלסטינים "מערכת ירושלים והשיבה".

אני מבקש להקדיש כמה מילים ללחימה עצמה. יש טענה, שהסכסוך ייגמר רק בתהליך מדיני. נדמה לי, שאומנם אין דבר ברור יותר מכך, שבסופו של דבר יהיה תהליך מדיני, אך אין איש יודע, אם הוא יסיים את הסכסוך. אפילו מלחמת העולם השניה נגמרה בתהליך מדיני. בגרמניה, הגיעו בנות הברית עד הבונקר של היטלר. בטוקיו, נכנע הקיסר, אחרי שהטילו על יפן שתי פצצות גרעיניות, ואז התחיל תהליך מדיני. מה היה התהליך המדיני? מדינות המערב, כמנצחות, כפו דמוקרטיה על גרמניה ועל יפן. דרך אגב, האגדה שאי אפשר לשנות עם ואידיאולוגיה בכוח אינה נכונה לחלוטין. אצל שתי אומות איתנות אלה, הגרמנים והיפנים, שונתה התרבות הפוליטית לחלוטין באמצעות הכוח. כך, למשל, כותב החוקה היפנית היה הגנרל האמריקאי דגלאס מקארתיור, וחוקה זו מחייבת ביפן עד היום. לכן, נכון יותר לומר, שסכסוך אומנם מסתיים, בדרך-כלל, בתהליך מדיני, אבל במקרים רבים מאוד אין פותחים בתהליך מדיני, לפני שהצד השני משוכנע בכוח הכוח, שאין לו אלטרנטיבה, אלא התהליך המדיני. לכן, גם המלחמה הזאת, קרוב לוודאי, תוכרע קודם כל בכוח, ולא יהיה תהליך מדיני, אם לא יהיה ברור לצד השני, שבטרור הוא לא ישיג דבר, אלא רק יפסיד. את זה ניתן להוכיח לו, קודם כל, בשדה הקרב. המאמצים האחרים: הדיפלומטי, הכלכלי, ההסברתי וכדומה, צריכים לתמוך את המאמץ הצבאי, והם חשובים מאוד, אך אין הם מנצחים במקומו.

שתי שאלות ניתן לשאול לגבי מלחמה זאת:

- מהי המטרה של ישראל בלחימה, מעבר לשלילת ההישג שרוצים הפלסטינים להשיג?

- האם המלחמה מוסרית?

התשובה לשאלה הראשונה נעוצה בפתיח שלי. היעד למלחמה מצוי במרחב הדעות המקובלות במדינת-ישראל, בין הבטחת שליטתה של ישראל ביהודה ושומרון, לבין מאמץ להגיע להסכם עם הפלסטינים, שבבסיסו עומדים קווי 1967 משופרים. בכל מקרה, יידרשו הפלסטינים להכריז ולהסכים פורמלית על כך, שהם מוותרים על זכות השיבה, ושהסכם זה הוא סוף הסכסוך, ואין לפלסטינים תביעות נוספות מישראל. מדינת-ישראל תנצח, כאשר הפלסטינים יבינו, כי אין תוחלת בשימוש בכוח אלא רק במשא ומתן, שבו גם נותנים ולא רק מקבלים, ובמהלכו אין לגיטימיות להשתמש בטרור.

ובאשר למוסריותה של המלחמה, אפתח בהערה כללית. לא אבסס את טיעוני על כך שזו מדינה דמוקרטית, ושזכותה של הממשלה להחליט ושעל הצבא לבצע. לשמחתי, מוטיב חשוב זה כה ברור במדינת-ישראל, עד שאין טעם להאריך בו. ברצוני להדגיש את מה שמעבר לחשיבה הליגליסטית.

לאחרונה, ראיתי שלט על מכונית שאומר "אין מלחמה טובה ואין שלום רע". לדעתי זאת טעות בסיסית. מלחמת העולם השנייה היתה מלחמה, שמהצד הבריטי ומהצד האמריקאי היתה מלחמה טובה, ומהצד הגרמני היתה רעה, כי המטרות של היטלר היו רעות, והמטרות של בריטניה וארצות-הברית היו מטרות טובות. היה כבוד להילחם בה בצד הנכון (אבי היה לוחם בצבא הבריטי), וכבוד היה להיהרג במלחמה נגד כוחות השחור, ואומנם, נהרגו מיליוני אנשים. מי שאומר ש"אין שלום רע", אומר שההסכם שהביא אתו צ'מברליין ממינכן, בו הוא הסכים עם היטלר על אבדן צ'כוסלובקיה הוא שלום טוב. והרי ברור שהיה זה שלום רע.

כשמשותמשים בדוגמאות אלה נשמעת הטענה, כי היטלר הוא מקרה מיוחד. אני מסכים, שזה מקרה מיוחד של רע אין סופי, אך, לדעתי, הדוגמאות רלוונטיות. עם זאת, אזכיר מלחמה נוספת, מלחמת האזרחים האמריקאית, הנחשבת מלחמה אכזרית במיוחד. גם היא היתה מלחמה טובה מנקודת המבט של הצפון, אף על-פי שהצפון לא הותקף כלל, ולא נלחם כדי להגן על חייו. כולם יסכימו, וודאי, שמלחמה נגד העבדות היא מלחמה ראויה וצודקת, ולכן היא "מלחמה טובה". הדוגמאות מהעבר הינן ללא ניואנס פוליטי הקשור להווה ישראל, אם כי, רק מעטים יטענו, שמלחמת העצמאות שלנו היתה מלחמה רעה מנקודת מבטנו. מפקדים ולוחמים בצה"ל חייבים לדעת, כי יש מלחמות טובות, נכונות וראויות. תלוי למען מה נלחמים.

לכן, פתחתי והסברתי על מה המלחמה. כדי שנבין, שאנחנו נלחמים פה מלחמה, שהיא נכונה מאוד, כי היא מגינה על העיקרון הבסיסי של קיומה של מדינת-ישראל כמדינה יהודית (וגם דמוקרטית, כי אם לא תהיה זאת מדינה יהודית סביר שלא תהיה גם דמוקרטית, כנהוג במזרח-התיכון), וכאמור, על מה לוותר ועל מה לא, תחליט הממשלה ותאשר הכנסת. הבסיס הזה צריך להיות נהיר עד תום.

ברור, עם זאת, שהניתוח שלי בדבר מוסריותה של המלחמה, על אף שנעשה בכלים מקצועיים, אין הוא נטרלי. הוא נתן עדיפות לאינטרסים מסוימים, מנקודת מבטי כיהודי-ישראלי, שבוחן את מדינת-ישראל מתוכה. אדם זר יכול להגיע למסקנה, שלא למד מדבריי, שהמלחמה מוצדקת, שהרי לא נורא, הוא יטען, אם היהודים יחיו בניו-יורק. הם חיים שם חיים טובים מאוד. לכן, הדיון והנימוק שלי אינם נייטרליים. בהקשר זה ברור, כי חיבור עמוק עם שורשינו ההיסטוריים והתרבותיים, עם היהדות על כל רבדיה, הוא בעל ערך רב באשר להצדקת קיומו כאן, כמו גם באשר לסיכויינו לעמוד בלחץ.

אני מבקש לחזור, כדי לסגור מעגל, להבנה, שאם לא ננצח במלחמה לא יהיה תהליך מדיני, ולחבר טיעון זה לשאלת המוסר בלחימה. השאלה בלחימה מעין זאת היא כיצד להגדיר ניצחון. לא במובן המדיני, אלא במובן המעשי, ברמת הלוחמים. לדעתי, הדבר ברור מאוד, ומדגיש זאת הרמטכ"ל, רב-אלוף שאול מופז, בכל עת. בכל מפגש של אש וכוח בין צה"ל לבין הפלסטינים, צריך שייראה לעיני כל, כי המפגש הוכרע, באופן שאינו מותיר ספקות אצל אף אחד, יהודי, ערבי או אירופי. מנקודת מבטו של הלוחם ושל כל קצין בשטח, התשובה חייבת להיות מאוד ברורה: אם המשימה היא לתפוס מחבל - הוא נתפס; אם המשימה היא לחסל חוליה - היא מחוסלת; אם המשימה היא לתפוס מבוקשים - הם בידינו; ואם המשימה הינה למנוע ממבוקש להגיע ממקום א' למקום ב' - הוא אינו מגיע למקום ב'. השיפוט של התוצאה חייב להיות ברור. לפעמים, עדיף, אולי, לא להיכנס לפעולות כוחניות, אם זה לא הזמן המתאים או אם זה לא נוח מסיבה אחרת. אולם, ברגע שנכנסנו לפעולה, התוצאה צריכה להיות ברורה לחלוטין, ללא תירוצים, ללא הסברים. התחקיר צריך לעסוק בלקחים, ובאיך עושים את זה טוב יותר, ולא בסיבות לאי השגת המשימה. רק אם יהיה הצבר גדול של ניצחונות כאלה, יש סיכוי, אולי, שנגיע גם למשא ומתן המדיני. ללא הצבר שכזה, לא נגיע אליו. אין זה אומר, שאם יתחיל משא ומתן יהיה הסכם. זהו כבר סיפור אחר. תלוי מה רוצים בצד השני, מה אנחנו מוכנים לתת, ומה הפלסטינים מוכנים לתרום. אך, התנאי המוקדם ליכולת להתחיל משא ומתן הן ההכרעות ברמה הטקטית.

חיפשתי, בעברנו ההיסטורי, תשובה לשאלה, כיצד להתכונן למלחמה, וכיצד נכון להילחם כדי לנצח. מצאתי אותה בפרשת "לך לך" בספר בראשית. כתוב שם כך: "וישמע אברהם, כי נשבה אחיו (הכוונה ללוט, בן אחיו), וירק את חניכיו ילידי ביתו, שמונה עשר ושלוש מאות, וירדוף עד דן ויחלק עליהם לילה, הוא ועבדיו, ויכם וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק, וישב את כל הרכוש, וגם את לוט אחיו ורכושו השיב, וגם את הנשים ואת העם". ננסה לעקוב, כיצד הגיב אברהם

אבינו מעת שהסתבר לו, שאחיו הלך בשבי, נראה שדרכו ברורה. הוא בנה, במשך שנים רבות, קבוצה של שלוש מאות ושמונה עשרה איש. הם "חניכיו" בלשון הכתוב. הוא יודע את ערכם, והם מכירים אותו. יש ביניהם אמון הדדי. הם סומכים עליו, והוא סומך עליהם. ניתן ללמוד מכאן, כי הכלל הראשון ללוחמה בכלל ושל סוג הלחימה הזאת בפרט הוא, שעלינו לבנות כוחות מעולים. איכותם נובעת, בין השאר, מכך, שכולם מכירים היטב האחד את השני. מבחינת המפקד, כל אחד הוא בבחינת "חניך", הוא מכיר אותם, הוא יכול לסמוך עליהם, והם עליו. עיון מדוקדק בלשון הסיפור מבהיר, כי כל הפרשה כתובה בלשון יחיד. זאת משום, שהמהלך של אברהם בנוי כולו על דוגמא אישית. בכל מקום מודגש באופן הכתוב, כי המפקד הוא המוביל: "וירק" "וירדוף" "ויחלק", כי אין לכך תחליף. אברהם מתחיל בבנייה של החניכים וממשיך בדוגמא אישית. אז מציין הכתוב "ויחלק עליהם לילה". בלילה יש לו יתרון. הוא מחלק את הכוח ותוקף את אויביו, לפחות, בשני מאמצים. זה הלקח השלישי: אחרי שיש לנו הכנה טובה ופיקוד מוביל, יש לאתר את חולשות האויב ויתרון כוחותינו, ואסור לוותר על התחבולה, כי אין ניצחון ללא תחבולה. בכל מקום שיש בעיה מבצעית, על כל מפקד ולוחם לשאול את עצמו: לקראת מה האויב לא מוכן, איך אפתיע אותו, כיצד אמצא מהלך, שהאויב לא ימצא לו מענה. לאברהם היתה דרך: "ויחלק עליהם לילה", אך על כל אחד להחליט, בכל נקודה, בכל מבצע או מהלך קרבי, מהי התחבולה המתאימה.

ולבסוף כתוב: "וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק". אם יש לחימה, אז עד הסוף. אין ויתורים באמצע. זאת המשימה, והולכים לקראת השגתה עד תום. אם צריך ללכת מסדום עד דמשק ברגל, על-מנת להחזיר את לוט ואת כל הרכוש, אברהם עושה זאת. הוא לא מוותר לאויב ומחזיר את הכל, אנשים נשים וטף, וכל השלל שנלקח.

אני מדגיש דברים אלה משום שבלחימה, כל לחימה, אך בוודאי בעימות המזוין המתמשך, בו אנו מצויים, חשוב לזכור את חמשת המרכיבים הבאים: **הכנה, דוגמא אישית, ניצול היתרון היחסי, תחבולה ולבסוף - נחישות:** החובה "ללכת עד הסוף". לא מרפים באמצע.

אלה הם חמשת המרכיבים האמיתיים של הניצחון. הכל כבר נוסה, לפני כמעט 4000 שנה. אברהם אבינו, היהודי הראשון, הוא גם מפקד כוח הפשיטה הראשון של העם היהודי. כדאי לזכור את המרחק שהוא הלך. לא בין קצה אחד של רמאללה לקצה השני, אלא מסדום ועד דמשק. הגיאוגרפיה לא השתנתה.

הטיעון הראשון שלי היה, שהמלחמה ראויה ונכונה. הטיעון השני היה, שללא ניצחון צבאי לא יהיה משא ומתן מדיני. האמירה האחרונה עסקה בשאלה, כיצד להשיג את הניצחון. הדבר האחרון, שאני מבקש להדגיש הוא, שמוסר בלחימה הינו תנאי להצלחה. אין זה אילוץ. זהו תנאי להצלחה. לשם כך, עלינו להיות ממוקדים. אסור, שהסביבה האזרחית תיפגע, כשאנחנו נלחמים בטרור ובמבצעי. אין שום הצדקה לכך, שאזרחים ייפגעו, משום שלידם ובתוכם חיים מתבלים, גם אם הם תומכים בהם. מדוע התנהגות מוסרית היא תנאי להצלחה, במיוחד בעימות מתמשך מסוג זה?

הסיבה הראשונה היא הדאגה לעצמנו וליכולתנו לתפקד. אם לא נשמור על עצמנו מפני סטיות במוסר, נשחית את עצמנו, ומערכת מושחתת לא יכולה להתקיים. על-מנת לשמור על עצמנו כצבא לוחם, אסור לנו לטעות ברמה המוסרית. מערכת לא מוסרית משחיתה את עצמה, מבלי משים, ולבסוף, מפסיקה לתפקד. עלינו לשמור על המוסר, ככל שרק אפשר, ולו מסיבות אגואיסטיות. לכן, יש להעניש את מי שפוגע במחויבות המוסרית במלוא הכוח. אם מתגלה כזה בקרבנו, יש לבערו מקרבנו ולהתייחס להענשתו כהליך הבראה ולא כהלשנה. אם לא נדאג להפסקתה של התנהגות לא מוסרית, היא תחלחל, ואין לדעת היכן תיעצר. לעתים, אין היא נעצרת. לכן, כשמאתרים אותה, יש לשרשה. באקדמיה הצבאית

"ווסט פוינט" מדיחים צוערים שמשקרים, אך מדיחים גם צוערים שלא מדווחים על אלה ששיקרו, כי חובתו של כל צוער לכלות את הרע מקרב המחנה.

הסיבה השנייה נוגעת ליחסנו עם הפלסטינים. אנחנו נלחמים מלחמה קשה, ארוכה, שתימשך אולי שנים, אך יש לנו אינטרס לצמצם את מספרם של אלה הנוקטים צעדים אקטיביים נגדנו. אף אחד שם לא אוהב אותנו במיוחד, ואנחנו רחוקים שנות דור מפיוס. אולם, צריך לצמצם את מספרם של אלה שמוכנים ליטול נשק כדי להילחם בנו או להתאבד. פגיעות בלתי הכרחיות באזרחים גורמות לכך, שהמעגל האקטיבי של השונאים גדל. בסדרת הטלוויזיה "טירונות" מובא קטע חשוב, שלפי דעתי, כל חייל צריך לראות. מוצגים בו שני אירועים שונים, שניהם במחסום: באירוע הראשון מגיע רכב מסחרי עמוס באבטיחים, ומאחר שחיילי הפלוגה שבמחסום איבדו חבר בקרב, 24 שעות קודם לכן, הם משמידים את האבטיחים תוך כדי חיפוש נשק, לכאורה. זה מעשה לא מוסרי, מזיק ובאופן ברור גם בלתי חוקי. כדי להבין זאת אין צורך בשום הסבר אינטליגנטי. השמדת רכוש, תוך התעללות בבעל הרכוש, הוא מעשה בלתי חוקי בעליל, ואין שום סיבה או הצדקה בעולם לבצע זאת כך.

האירוע השני מציג בעיה סבוכה יותר. למחסום מגיעים אב ובתו הקטנה. הסמל, המפקד על המחסום, אומר להם בנימוס: "אני רוצה לתת לכם לעבור, אבל האישור שלכם כבר לא תקף. סעו לממשל והביאו אישור". האב עונה: "אם ניסע לממשל זה ייקח זמן, ובתי צריכה בדחיפות טיפול רפואי", החייל משיב, שהוא מצטער, אך אינו יכול לתת להם לעבור, משום שפג תוקפו של האישור. זהו מצב קשה יותר, כי פורמלית החייל צודק. ודאי שאין מדובר בפקודה בלתי חוקית. אך זאת בדיוק הנקודה, שבה אנו נבחנים. זה המצב המצריך "ראש גדול" ותפיסה מוסרית של ממש. "שולחן ערוך" נחלק לארבעה חלקים ("אורח חיים", "יורה דעה", "אבן העזר" ו"חושן משפט"). יהודים חכמים אומרים, שבשולחן ערוך יש

חמישה חלקים. החלק החמישי נקרא "שכל ישר". הוא לא כתוב, אבל הוא מכוון את אופן השימוש בארבעת החלקים הכתובים.

במחסום, במקום בו יש אזרחים, כשיש בעיה רפואית או בעיה הומנית, כשנכנסים לבית או עורכים חיפוש ליד ילדים קטנים, בכל המקרים הללו ודומיהם צריך להפעיל את השכל הישר ואת החוש המוסרי, הנטוע, כך אני מקווה, בכל איש מישראל. לעניות דעתי, מוטב שיעברו מאה ילדים לטיפול רפואי, ותוך כדי מעברם יעבור גם מחבל אחד, כי לא זוהה, מאשר שיימנע מעבר המחבל, אך מאה ילדים יחזרו הביתה ללא טיפול, ואולי חלקם ימות, כי לא קיבלו את הטיפול בזמן. היכן עובר הקו? קשה להגדיר במדויק, וכנראה אין דרך לשרטטו במנותק מהשטח. יעמוד כל אחד בינו לבין מצפונו בשעה שהוא נכנס לבית, עומד במחסום או מתייצב לפני בעיה שכאן ועכשיו לא ניתן לעלות על הדעת. אין פתרון או מרשם מה לעשות, אך מצופה בצה"ל, שכל אחד ישתמש בשכל הישר וינהג באופן הראוי. אם לא ינהג כך, לאחר שיקול דעת, יידע לנמק מדוע נהג כך, ומפקדיו יתנו לו גיבוי, גם אם טעה.

אסור ליפול לתהום שבה, תחת מעטה של הוראות, פוגעים באנשים חפים מפשע. אני יודע, שזה קשה ומסובך. קל לדבר על כך בתיאוריה, אך קשה מאד לנהוג בהתאם בשטח, במיוחד שלפעמים עומדות לרשותך שניות כדי להחליט. בסופו של דבר, עומדים הלוחמים בפני החלטה, כל אחד במקום שיתקל בבעיה, כשבראשם חייבת להדהד הקביעה, שיש קווים, שלנו, חיילי צה"ל, אסור לעבור. יש לכך מחיר, שאיני יודע להעריכו מראש, והוא יתברר רק בדיעבד, בחוכמה שלאחר מעשה.

הסיבה השלישית, המחייבת אותנו לשמור על מוסר הלחימה היא תדמיתנו בעולם. אנחנו נלחמים בעולם שאיננו מתעלם או ניטרלי, ואנחנו חייבים להיות זהירים, כדי שתישמר לנו הלגיטימיות הבינלאומית. רק אם מדינת-ישראל תשכיל להילחם כך שהעולם יאמר: "הישראלים עושים את זה יפה", הם אינם

פוגעים באזרחים", "הם פוגעים רק במחבלים", "אנחנו לא נתערב, כי הישראלים רק מגינים על עצמם", "הם לא פוגעים בפלסטינים סתם" וכיוצא בזאת, ישנו הסיכוי שיעמוד לרשותנו חופש הפעולה להמשיך ולפעול. מאמץ הלחימה נמשך ויימשך זמן רב. כדי שיהיה לנו את הזמן הנדרש, אנחנו מוכרחים, שהעולם ייתן לנו את הזמן הזה, והעולם ייתן לנו את הזמן הזה אם נהיה ממוקדים, ולא נפגע בסביבה, כאשר אנחנו נלחמים במחבלים. אסור, שכוחות חיצוניים יפריעו לנו, כל עוד לא מיגרנו את הטרור הפלסטיני, כל עוד לא ברור לערפאת ולאנשים שמסביבו, שבכוח לא ישיגו מאומה. לכן, חשוב להיות ממוקדים לא רק בהיבט המוסרי, אלא גם בהיבט הענייני.

אם אנחנו רוצים להמשיך לזכות באהדת העולם, אותה קנינו בדם יהודי רב, אסור שתופענה תמונות ממחסום, שלא נותן לרופאים להיכנס או לזקנים, לילודות ולחולים לצאת או תמונות מבית, שאליו נכנסנו למטרה מסוימת, וכאשר יצאנו הוא נותר הרוס. אני יודע, שהמציאות אינה שחור או לבן, אך כל אחד צריך לעצור ולחשוב, אחרי שהוא ייצא מדירה השייכת למשפחה פלסטינית, שם תפס או הרג מחבל: מה הוא עשה לעצמו, מה הוא עשה לפלסטיני, שמתגורר בדירה, ומה הוא עשה לעולם כולו, שמסתכל על התמונות האלה.

לסיכום, המלחמה שאנו ניצבים בפניה אינה קלה. היא על קיום הבית היהודי בארץ ישראל, על גבולותיו ומהותו. ניצחון בה הוא תנאי הכרחי לתחילתו של משא-ומתן ארוך ומפרך, שכן, הוא יעסוק בשורשי הסכסוך ובבסיס קיומנו בארץ. הניצחון יושג במהלך אין סופי של מפגשים בשטח, אשר בכל אחד מהם, התוצאה חייבת להיות ברורה לנו ולאויבינו.

כדי לנצח יש לדעת על מה נלחמים, להכין את הכוח, לנצל את יתרונותינו, להפעיל את השכל ולמצוא תחבולות חדשות בכל עת. את הלחימה עצמה יש לנהל כך, שהמשתמשים בטרור ייעצרו או ייהרגו מבלי שאזרחים ייפגעו בחייהם, בגופם,

ברכושם ובכבודם, ככל שהדבר ניתן. הכל מבלי לפגוע בביצוע המשימה, ובהשגת היעד: **מדינה יהודית, פורחת בשלום בארץ-ישראל**. מדינת-ישראל היא התגשמות מופלאה, אולי המופלאה ביותר במאה העשרים, של חלום לאומי. אין שום סיבה שלא נצליח באופן דומה, ואף טוב מכך, במאה השנים הבאות.

לאחר מכן נחליט מה הלאה.

חלקים מהדיון פתוח

אל"ם זאב שרוני, המכללה לביטחון לאומי:

לגבי כושר העמידה, אני חושב שאנחנו לא לומדים מההיסטוריה, ואם ננצח במלחמת ההתשה הזו, אין זה אומר שננצח במערכה. במחקר שעשו באוניברסיטת חיפה, לגבי כושר העמידה של הציבור הישראלי, לא עשו את המבחן הזה על הילד שלי, שהוא בן חמש, ואני לא יודע איך הוא יגיב כשהוא יהיה בן 18. ולכן, הענין פה הוא, לא לנצח במלחמת ההתשה, אלא לנצח את המערכה, והמערכה היא ארוכה. ובהקשר של ללמוד מההיסטוריה, לא הייתי רוצה, שפלסטינים כדוגמת מרואן ברגותי יטענו, שבשנת 2005, אנחנו נצטרך לבקש מדינה מהפלסטינים. אנחנו צריכים לחשוב, מי ינצח במערכה, ומה אנחנו עושים בשביל זה. כושר עמידה אין משמעותו נצחון. יש לנו ילדים, וצריך לחשוב, כיצד הם יגיבו ואיך הם יתנהגו. בהקשר לאמירה, שאנו תמיד מנצחים בהתשה, אני לא יודע מי ניצח את מי במלחמה בלבנון. אני חושב שהפסדנו ובגדול.

פרופסור גבריאל בן-דור, אוניברסיטת חיפה:

על פי הבנתי, אל"ם שרוני אמר שני דברים. האחד, שצריך להבדיל בין המלחמה הזאת לכלל המערכה. השני, שיש ספקות מסוימים לגבי כושר העמידה, כי לא ברור, איך דור העתיד, שמיוצג על ידי בנו בן החמש של אל"ם שרוני, יתנהג כשיגיע לגיל 18. אני רוצה לומר את זה בצורה בוטה ופרובוקטיבית. אני חושב, שבאופן גס, ניתן לומר, שכושר העמידה של החברה הישראלית עולה לאין ארוך ממה שאנו חושבים. בשיח היומיומי יש לזה הוכחות רבות, וכושר העמידה של ברגותי וחבריו נמוך בהרבה ממה שהוא מציג כלפי חוץ. יש הרבה מרכיבים

לכושר העמידה העתידי, וכיצד הילדים יראו זאת בעתיד. יש שאלה של צדק חברתי - עד כמה המאמץ מחולק נכון. יש שאלה של עד כמה יש מערכת ערכים מוסכמת, שאנחנו דבקים בה גם תוך כדי מלחמה, וישנה השאלה, עד כמה אנו מצליחים לשמור על המשטר ועל החברה שלנו דמוקרטית, ציונית ואנושית. אנחנו, אכן, מתלבטים בזה עשרות בשנים, והייתי אומר, שאחרי 53 שנים של אתגר קיומי (ומדינת ישראל אכן עומדת יפה באתגר הזה), או אולי מאה שנות אתגר קיומי, אנחנו גדולים וחזקים מאי פעם, ולא פחות דמוקרטיים. אין דמוקרטיה אחרות, שעמדו במבחנים כאלה, בלי לבגוד בערכים הדמוקרטיים. אנחנו עשינו את זה עם סטיות קטנות. מהו כושר העמידה של מדינת ישראל היום? אנו מדינה שהאוכלוסיה היא כמו פינלנד, שוויץ, ניו-זילנד, אירלנד - מדינות לא לגמרי מבוטלות בעולם. אנחנו נמצאים, מבחינת התוצר הלאומי לנפש במקום ה-16 בעולם. בסטטיסטיקה האחרונה של האו"ם, אנחנו ממוקמים לא מאוד רחוק מבריטניה, איטליה ומדינות מאד מפותחות באירופה. מבחינת יכולות צבאיות, לא ארחיב היכן אנחנו עומדים, כמו גם מבחינה טכנולוגית ומדעית. אנחנו התפתחנו בצורה אדירה, למרות האתגרים. במובן הכמותי, במובן הערכי הדמוקרטי, אני חושב ששמרנו על המסגרות בלי לבגוד בהם. ישנן, עדיין, שאלות ביחס לחברה שלנו, בקשר לאמונה הציונית, מה עתידה של המדינה הזאת, מהם גבולותיה, ועל מה היא צריכה להילחם. בעניין הזה, צריך לנהל רב שיח הרבה יותר מעמיק, ולגבש אותו. כללית, כמעט כל החוקרים שהתעמקו בזה מסכימים, מעבר לרמה של כותרות מילוליות, שגם בסיטואציה הקשה עכשיו, כושר העמידה של ישראל גבוה בהרבה ממה שכותבים בעיתונים, וכושר העמידה של הצד השני נמוך בהרבה ממה שהוא מציג כלפי חוץ.

דן שיפטן

אין תשובה לגבי מה שיהיה בעתיד. בעובדה, מדינת ישראל עומדת בזה תקופה ממושכת, וצריך לזכור את ההקשרים הרחבים יותר. למשל, דוגמא סמלית: באותו עיתון של הלונדון טיימס, בשנת 1917, התפרסמו שתי ידיעות. האחת, על המהפכה הבולשביקית, והשניה, על הצהרת בלפור. שמונים שנה מאוחר יותר, מקהלת הצבא האדום באה לירושלים לשיר פרסומת ללוטו. זה הסיפור של מדינת ישראל. למרות הבעיות שיש לנו, אני מציע לראות גם את הדברים האלה. טוב שאנו עוסקים בפער בין מה שהשגנו לבין מה שהיינו יכולים להשיג, אילו היינו חכמים יותר. יום העיון הזה הוא אחד הכלים לדאוג, שההישג הזה יתמשך. הנכונות שלנו ללמוד מהשגיאות שלנו, היא החשובה. תראו איך המטה הכללי, הנוכחי, מנהל את המלחמה, במהלך השנה וחצי האחרונה, עם כל כך הרבה רגישות לגבולות של מה לא כדאי לנו לעשות, ואיזה דברים אפשריים מבחינה צבאית. ככל שאני יודע, המטה הכללי לא הציע לדרג המדיני פתרונות בעייתיים. כלומר, הכשרנו את עצמנו להבין את המגבלות של מה שאנחנו יכולים לעשות. עצם העובדה, שבפורום צבאי, השאלה הראשונה היא לא למה אנחנו לא הורגים את כולם, אלה למה אנחנו לא מספיק זהירים, איך אנחנו דואגים גם לחברה, מה יקרה לילדים שלנו - אלה בדיוק השאלות הנכונות עכשיו. האם זה מבטיח שגם בעתיד נצליח? לא. האם זאת הדרך הטובה ביותר כדי שנוכל לקיים סיכוי גבוה להצליח בעתיד? לדעתי, כן.

אל"ם משה קרביץ, ראש מחלקת תורת לחימה (תו"ל) ומפקדות, אמ"ץ-תוה"ד :

בהמשך לדברים שעלו כאן, בהקשר לעבודה שעשיתי במכללה לביטחון לאומי על עימות מוגבל כהתשה, אני רוצה לומר שלושה דברים :

האחד, אני חושב, שאנחנו צריכים להסתכל, קודם כל, בהקשר המרכזי, של קשר בין התוכנית המדינית לבין המעשה הצבאי. זו השאלה המרכזית שצריכה להישאל, בדרך שבה אנו מנהלים את ההתשה.

השני, כדאי שלא ניצור לעצמנו בלבול של מושגים. גם כאן, מעל הבמה, השתמשו במונחים של צד חזק וצד חלש. העימות הוא א-סימטרי. יש דברים, שבהם באופן נחרץ וברור אנו יותר חזקים, כמו הכלכלה או יכולת ההרס הצבאית, ויש דברים שבהם אנו נחותים יותר, כמו ביכולת לגייס את דעת הקהל ובמה שאנחנו קוראים לו "עוצמתו של החלש". ביכולת של התגייסות מדינות אחרות למען הפלסטינים, ובעוצמה שבה הן מוכנות להתגייס למענם בחזית המדינית. כשמסתכלים על העימות, בראייה ובכלים כפי שהוצגו כאן, בראייה של אסטרטגיה רבתי, בכל המישורים של הביטחון הלאומי, התמונה היא א-סימטרית, והחוכמה היא, כיצד לצמצם את היתרונות של הצד השני ולחזק את היתרונות שלך. אני חושב, שהבלבול במושגים של חזק וחלש הוא קריטי, וככל שנדע לנו לשים את הדברים ברזולוציה נכונה יותר, יהיה פשוט להתמודד. צריך גם לשאול, איזה כלים עומדים לרשותנו למצות את ההטיה הזאת בין האסימטריות.

אל"ם גיורא סגל, מדריך בפו"ם ברק

אם הבנתי נכון את מה שאתה אומר, אני חושב, שלעתים אנחנו מעבירים את שדה הקרב מן התחום שלא נוח לנו לתחום שנוח לנו. אני אתן דוגמה דווקא בתחום שבו נכשלנו: ברגע שאתה ממקד את תשומת הלב של מדינת ישראל מבחינת המשאבים שלה, לדרום לבנון, ואתה רץ אחרי כל לוחם חיזבאללה, אזי, באופן אוטומטי, ולא משנה כמה תצליח לקצץ את זנבה של הלטאה, היא תגדל זנב חדש. אבל, אם אתה אומר לעצמך: מי שקובע בלבנון זה סוריה. מה כואב לסוריה? בלי שאתה רוצה לדרדר את האזור למלחמה כוללת, למשל, סוריה חיה מבחינה כלכלית מלבנון. תפגע ביכולת הכלכלית של לבנון פגיעה קשה, תפגע בתשתיות של לבנון פגיעה קשה, תפגע בכוחות הסורים בלבנון פגיעה קשה, אם יש צורך פגיעה מאד סלקטיבית וזעירה ומבוקרת בכוחות סוריים בסוריה, במתארים מסוימים, כי אתה הרי צריך לחשוב לא רק מהלך אחד של שחמט, אלא מספר מהלכים קדימה. מה תעשה סוריה? איך אנו נגיב על מה שתעשה סוריה? וכדומה. למשל, אם אתה מתמרן את המצב לכך, שזה יגיע עוד פעם לעימות עם חיל האוויר הסורי, כמו ב-1982, זה לא קל, אבל אפשר לנסות, משום שאתה מתמרן את זה לתוך התחום, שבו יש לך יתרון יחסי. העובדה, שבמצב "ענבי זעם", שהיה, בעיניי, כישלון מונומנטלי של מדינת ישראל, יצאנו למרדף אחרי החיזבאללה, ובסופו של דבר, דווקא החיזבאללה הרתיע אותנו, ולא אנחנו אותו. זה מצב של כישלון בתמרון המערכה לשדה שנוח לנו. מה שהיינו יכולים לעשות, ונדמה לי, שאת זה אנחנו עושים בשנה וחצי האחרונות, זה קודם כל מודיעין מאד טוב, הבנת המודיעין, התמקדות במה שהפלטטינים רגישים לו, ובעיקר, זהירות לא ללכת רחוק מדי. זה חלק מהתמרון. לא להגיד: בואו נמצא את העוצמה שלנו, אלא להגיד: בואו נשתמש בעוצמה שלנו באופן חכם. היו לנו בזה כישלונות, והיו לנו בזה הצלחות. באופן כללי, אני חושב, שהתמונה היא תמונה של הצלחות.

אני רוצה לומר דבר נוסף. אותי זה מאד מרגיע, שקשה לי לישון בלילה. מדינת ישראל היא כל כך חזקה, שהיא מתאוששת אפילו משטויות, והערבים נמצאים במצב כל כך גרוע, שהם לא מסוגלים, אפילו, לנצל הזדמנויות. לפני 25 שנים העולם הערבי זכה לתרומה כלכלית אדירה מונומנטלית חסרת תקדים בהיסטוריה של המין האנושי, בדמות אוצרות הנפט שנמצאו שם. אם בוחנים את זה דור יותר מאוחר, אנו מוצאים בזבוז של כל המשאבים האלה, שיכלו להזניק אותם בתחומים אחרים. אנחנו חטפנו מכה קשה במלחמת יום הכיפורים, אבל התאוששנו. המכה לא שברה אותנו, והם לא הצליחו, אפילו, לנצל את ההזדמנויות שנוצרו. ההבדל הוא ביכולתה של החברה להתמודד עם הבעיות האלה. האם מדינת ישראל פיתחה את היכולת גם ללמוד מן השגיאות שלה? במקרים רבים בשנה וחצי האחרונות, השכלנו לעשות את הדבר הנכון, לדעתי, בגדול. האם עדיין אפשר לשפר? בוודאי.

בשולי יום העיון: ההוגעה ומבחן ההסתגלות

אל"ם (מיל') שמואל ניר (סמו)

הקדמה

במציאות של מעטים מול רבים, רבים, שלהם תקווה לעקור אותנו ממולדתנו, היה על האבות המייסדים להבטיח את הישרדותנו הפיזית. הכלי העיקרי, המאפשר את הקיום הפיזי, הוא הכוח הצבאי.

"העוצמה הצבאית של ישראל, על-פי תורת הביטחון, היא להרתיע את הערבים מלצאת נגדה למלחמה ולהכריעם במלחמות שיפרצו כאשר ההרתעה תתגלה כבלתי מספקת"².

תורת הביטחון, שגובשה לאור המציאות הביטחונית של מעטים מול רבים, נשענת על שלושה מושגי יסוד: הרתעה והכרעה כביטוי לעוצמה, והרתעה, שנועדה להצביע על התמוססותה של ההרתעה, ולהתריע על מועד פגיעתה, מוקדם ככל האפשר.

ההרתעה של מדינת ישראל נשענת על האלמנטים הבאים:

- הפער באיכות הכוחות הקונבנציונליים והיכולת הבלתי-קונבנציונלית.
- הערביות הביטחונית שארצות הברית מעניקה למדינת ישראל.
- היכולת לתת הרתעה בזמן ולסכל הפתעה.
- כושר הכרעה.
- קונצנזוס בעם למידת חיוניותו של הביטחון, והנכונות לשלם את מחיר הביטחון.

² ישראל טל, 'ביטחון לאומי' - מעטים מול רבים, תל אביב, דביר, עמ' 61.

כל אלה אמורים לשכנע את המדינות העוינות אותנו, כי מלחמה רבתי איננה עומדת במבחן הכדאיות, ותוצאותיה הצבאיות ידועות מראש. חלקו של הצבא באבטחת קיומינו הוא חד משמעי ומכריע מול איום קיומי. עליו להתמודד עם מי שמנסה לכלותנו בכוח הזרוע, ולמנוע זאת ממנו, אם בזכות יכולת ההרתעה ואם בזכות יכולת ההכרעה.

מכאן, שצה"ל הוא "צבא ההגנה לישראל" על פי ייעודו, ו"צבא התקפה" על פי מהותו³. כלומר, האסטרטגיה הנקוטה היא אסטרטגיה של הכרעה - שבירת רצון הלחימה של האויב, ואיבוד יכולתו לפעול ביעילות. התנאים הצבאיים, שצריכים להיווצר בסיום המלחמה, ישמשו בסיס להשגת התכלית המדינית. בנוסף, אסטרטגיית ההכרעה הנקוטה, נועדה להעתיק את המלחמה לשטח האויב ולקצר את משכה ככל הניתן. כך נבנה צה"ל ועל זה התחנכו ומתחנכים דורות של מפקדים ולוחמים.

והנה, ניצב בפנינו סוג של עימות, העימות המוגבל, שיודע להתחכם לעוצמה ולהרתעה הנובעת ממנה, והאסטרטגיה שלו **הפוכה** מאסטרטגיית ההכרעה - זוהי אסטרטגיה של הוגעה.

טענתי היא, כי אסטרטגיית ההוגעה מקנה לבעל העוצמה יתרונות רבים מספור. כאשר קיימת א-סימטריה משמעותית בין יריבים, העימות, עבור הצד החזק, כמוהו כמלחמה דה לוקס. אבל, היכולת לממש את יתרונותיו של בעל העוצמה היא פונקציה של כושר ההסתגלות לטבע העימות המוגבל. לצורך כך, נדרש, בראש וראשונה, להיחלץ מהמסגרת, עליה חונכנו, שבבסיסה רעיון ההרתעה,

³ ישראל טל, שם, עמ' 52.

ההכרעה וההתרעה, ולפתח כושר הסתגלות, שיאפשר התמודדות עם הרעיון המסדר של העימות המוגבל ואסטרטגיית ההוגעה הנקטת בו.

אני מבקש להתייחס לשלוש שאלות, ובאמצעותן להדגיש את המבחן בפניו אנחנו ניצבים - מבחן ההסתגלות:

1. האם אסטרטגיית ההוגעה הינה נכס או נטל? האם נגזר עלינו לנקוט באסטרטגיית של הוגעה או שמא ניתן להמירה באסטרטגיית של הכרעה?
2. מהי הרתעה בעימות המוגבל?
3. האם באמת היתרון בעימות המוגבל נתון ליריב או, שמא, טרם השכלנו למצות את עוצמתנו ולהטות את הכף לצידנו?

האם אסטרטגיית ההוגעה הינה נכס או נטל? האם נגזר עלינו לנקוט באסטרטגיית של הוגעה או שמא ניתן להמירה באסטרטגיית של הכרעה?

טבע העימות המוגבל, כנובע ממצב היסוד של א-סימטריה בוטה בין היריבים, יודע לענות על מגבלות העוצמה של היריב הנחות, ונותן תשובה ליסודותיה של תורת הביטחון ומענה צבאי להגשמתה:

- בתחום יחסי הכוחות - היריב הנחות פועל באופן שאיננו מאפשר ליריב העדיף להביא לידי ביטוי את עוצמתו. כך שאין משמעות להתרעה.
- בתחום ההתרעה - היריב הנחות פועל באופן המזכה אותו ביתרון מודיעיני ומקשה על מתן התרעה.
- בתחום ההכרעה - היריב הנחות מכיר בעוצמה היתרה שיש ליריב העדיף, ובהיותו נחות בכוחו, הוא בוחר להכריע את המערכה, לא בשדה הקרב אלא על ידי שינוי תודעתה של החברה.

כלומר, העימות המוגבל יודע להתחכם ליסודותיה של תפיסת הביטחון, לעוצמה ולהרתעה הנובעת ממנה ולכושר ההכרעה וההרתעה במובנו האסטרטגי.

למרות היכולת להתחכם לעוצמתנו, מצב היסוד של א-סימטריה בוטה מותר בידי היריב הנחות רק אסטרטגיה אחת והיא ההוגעה. לנו, לעומת זאת, נתונה האפשרות לבחור באחת משתיים, הכרעה צבאית או הוגעה. לדרג המדיני נתונה האופציה להורות על השגת הכרעה צבאית במובנה המקובל - שבירת רצון הלחימה של האויב, ואיבוד יכולתו לפעול ביעילות. אך בעימות בינינו לבין הפלסטינים, אסטרטגיית ההוגעה עונה טוב יותר לתנאים המיוחדים המאפיינים את העימות.

עלינו להפנים, כי העימות איננו התנגשות בין צבאות בשדה הקרב, אלא התנגשות הרצונות הלאומיים. רצון לאומי לא ניתן לבטל באבחת חרב. מכאן, שעלינו לנקוט באסטרטגיה, שההכרעה בה היא שבירת רצון הלחימה של החברה, ואיבוד יכולתה לפעול ביעילות. זאת, באמצעות מהפך תודעתי בחברה, המסתייע במהלכים צבאיים. אין הכוח הצבאי מכריע את העימות.

כעת עומד למבחן כושר הסתגלותו של הצבא. מידת יכולתו לענות לטבע העימות המוגבל, ולהיערך נכונה לממש את אסטרטגיית ההוגעה בנדבך הצבאי-ביטחוני שלה, באופן שיתמכו את השגת מטרות העימות המדיניות. חלקו של הצבא בעימות לא נגרע. הצלחתו בלחימה תקבע, במידה מכרעת, את משך העימות ומחירו, ואף תשפיע על תוצאותיו המדיניות.

עלינו להזכיר לעצמנו תמיד - ההוגעה ליריב הנחות היא אילוץ. כל עוד מטרת העימות, לנו וליריבנו, הינה ברמה זהה, הא-סימטריה הבוטה מעמידה למבחן את כישורינו למצוא את הדרך הנכונה למצות את עוצמתנו הצבאית. זה הדבר

שיקבע, האם ההוגעה היא נטל או נכס.

מהי ההרתעה בעימות המוגבל?

הדיון בסוגיית ההרתעה איננו עומד בפני עצמו. הוא קשור בעבותות לתמורות בכלים המשמשים לעיצוב מדיניות. חל פיחות במעמדה של הפעלת הכוח הברוטלית כאמצעי להשגת מטרות מדיניות, לא כל שכן, מלחמה טוטאלית או כוללת. ההסתברות להפעלת מלוא העוצמה הצבאית הולכת ופוחתת, כפועל יוצא מעוצמת ההרס הטמונה בה. דומה הדבר לעוצמה שמכלה את עצמה.

ככל שהעוצמות הולכות וגדלות, ההרתעה מרסנת את הפיתוי לעשות שימוש בעוצמה. לכאורה, מקומה של ההרתעה נותר בעינו. למרות זאת, ההרתעה קרסה פעמים רבות, ואין בה ערובה למניעת מלחמה. כלומר, למי שמצא, כי דרך האלימות היא הדרך, לא חולשתו הצבאית תשנה את החלטתו. לא כל שכן, כאשר המטרה אותה הוא מבקש להשיג היא חיונית עבורו, ההרתעה נמוגה.

ראו כיצד באה לידי ביטוי חיוניות המטרה בתורת הביטחון הלאומי של ישראל: "תורת הביטחון הלאומי של ישראל גרסה, שמידת חיוניות האינטרס הקיומי החיובי שלה, היא מכפיל עוצמה של הכוח הלאומי, ושעוצמת המאבק על עצם הקיום גדולה לאין שיעור מעוצמת האינטרס התוקפני השלילי של מדינות ערב"⁴.

⁴ ישראל טל, 'ביטחון לאומי' - מעטים מול רבים, תל אביב, דביר, עמ' 215.

בבסיס רעיון ההרתעה עומדת הנחת היסוד, כי המרתיע והמורתע פועלים על פי אותו הגיון, כלומר, מבחן הכדאיות זהה לשני היריבים, **ולא היא בעימות המוגבל**. הא-סימטריה הבוטה בין היריבים כמוה כשתי שפות שונות והגיונות שונים. במידה שהיריב הנחות ידבר בשפת יריבו, והגיונו יימצא זהה לזה של יריבו, הוא נידון לכיליון. הקו המנחה אותו בפעולתו הוא לפעול מחוץ לתחום המודעות של יריבו, מחוץ לקווי המתאר של הגיונו. מכאן, שהנחת היסוד לקיומה של הרתעה הינה קיום הגיונות זהים של היריבים. הנחה זו איננה רלוונטית לעימות המוגבל - ההרתעה, שנועדה למנוע מלחמה איננה תופסת, ולראיה, עצם התרחשותו של העימות.

בנוסף, בעימות המוגבל לא יכולה להתקיים הרתעה במובן האסטרטגי. המסה היא תודעתית. מה שעומד למבחן בעימות המוגבל איננו העוצמה אלא תעצומות הנפש. מסה כזו, קשה להרתיעה בכוח הזרוע. אם לא תיווצר אצל היריב מסה קריטית של נכסים, שהפגיעה בהם או שאובדנם אינו כדאי ליריב, לא תתקיים הרתעה. לדוגמא, תהליך אוסלו, אשר נועד, על ציר הזמן, לגרום לישות חתרנית מהפכנית להפוך לישות מדינתית, לא השיג את יעדיו. לא נוצרה ישות, שפועלת על פי הגיון מדינתי, כיוון שלא נוצרה מסה קריטית של נכסים של הרשות, שלא כדאי היה לסכן, במהלך העימות. כלומר, לא היתה מסה להרתעה.

למרות כל זאת, אני מבקש לטעון, כי כל עוד מתקיימת התנגשות רצונות שלא ניתנים להגשמה ללא תשלום מחיר, ההרתעה בעימות המוגבל נותרה ותיוותר רלוונטית, אך היא תלבש מובן אחר - ההרתעה מועתקת מהמובן האסטרטגי לו היא משויכת, מניעת מלחמה, למישור הטקטי - מישור **הלחימה**.

לפיכך, אני מציע, להבחין בין הרתעה, שתכליתה למנוע מלחמה לבין הרתעה בלחימה, תוך כדי עימות. כלומר, **הרתעה בסיסית מול הרתעה מצבית; הרתעה בעלת מובן אסטרטגי מול הרתעה בעלת מובן טקטי ומערכתני.**

מאפייני ההרתעה בעימות המוגבל

בבסיס רעיון ההרתעה הטקטית, בעימות המוגבל, עומדת הנחת היסוד, כי המרתיע והמורתע אינם פועלים על פי אותו הגיון, כלומר, מבחן הכדאיות, אם להיכנס לעימות, איננו זהה לשני היריבים. **ההרתעה בלחימה, בעלת המובן הטקטי, נועדה לנתב את הלחימה באופן הנוח לנו, ולמקומות הנוחים לנו, באמצעות הנחלת תחושה של אי ודאות, שתוצאתה היא רתיעה, הימנעות.**

לדוגמא:

- הימנעות היריב מלעשות שימוש בתאי שטח מסוימים, בשל אי ודאות לגבי נוכחותנו האפשרית בשטח.
- הימנעות היריב מלעשות שימוש בשיטות לחימה מסוימות, בשל אי ודאות לגבי המענה שלנו.
- רתיעה מלעשות שימוש בסוגי אמצעי לחימה (אמל"ח) מסוימים, בשל אי ודאות לגבי אופן התגובה.

כפי שאתם נוכחים לדעת, תחומי ההרתעה הם צרים, ויש לקחת בחשבון, שמשכם מוגבל בזמן, עד אשר אי הודאות מוסרת. הסיבות לכך נטועות, ביסודו של דבר, במצב היסוד של א-סימטריה בוטה בין היריבים, המאלצת את היריב החלש למצוא דרך לחימה, המבטלת את הפוטנציאל הגלום ביכולת הצבאית של היריב החזק. הדרך לעשות זאת היא באמצעות:

- שיטות לחימה, הממירות את יחסי הכוחות ביתרון מודיעיני.
- כושר הסתגלות והתחדשות.
- המרת הזמן הקצוב לזמן בלתי מוגבל. זמן בלתי מוגבל כמוהו כהמחאה פתוחה. הוא מאפשר את חופש ההחלטה, לבחור את המועד הנכון לפעול בו.

המשמעות הנגזרת מכך היא, כי על מנת להרתיע בלחימה, עלינו להבטיח:

- א. ליצור הרתעה מתמשכת - עלינו לתכנן מראש, ולאורך זמן, מצב של אי ודאות רציפה.
- ב. בבואנו לבצע מהלך, שנועד להרתיע, עלינו להביא בחשבון, שכלל שהמטרה חיונית יותר, היכולת להרתיע קשה יותר. מכאן, שעלינו לברור מהלכי הרתעה ותגובה, שלא יעצימו את תחושת חיוניות המטרה ואת הנכונות להילחם.
- ג. כושר למידה והסתגלות גבוהים מאלה, בהם ניחן הצד הנחות בעימות.

ברמת המערכה הצבאית, עלינו לחתור להנחיל תחושת אי ודאות בקרב כל אלה הלוקחים חלק בלחימה בצד היריב. אי ודאות, היוצרת חוסר אמון, חוסר ביטחון פיזי, תחושת איום, תחושת פגיעות, חרדה - מביאה לרתיעה ולהימנעות.

על מנת ליצר את התוצרים והאפקטים בלחימה ברמה הטקטית, נדרשת הוכחת עליונות רציפה בלחימה, שמשמעותה נטילת היוזמה.

השילוב בין היכולת ליטול את היוזמה עם יתרונו כבעלי העוצמה, מאפשר את קיומה של אי ודאות רציפה, שתוצאתה רתיעה והימנעות בלחימה, הן ברמה הטקטית והן ברמת המערכה.

ככלל, עלינו לחפש כל דרך לעצב מציאות, שבה ההרתעה מקבלת את מובנה האסטרטגי גם בעימות המוגבל. בכך, נוכל להביא לידי ביטוי את יתרונו ועוצמתו כמדינה. בעת הזאת, תנאי לכך הוא, כי ברשות הפלסטינית ימצאו די נכסים, שאובדנם איננו עומד במבחן הכדאיות.

עיצוב מציאות, שבה ההרתעה היא בעלת מובן אסטרטגי, מוטלת, בעיקרה, על כתפי הדרג המדיני. עלינו (הצבא וכוחות הביטחון) מוטלת האחריות, לעיצוב הצבאי של אותה מציאות. כלומר, להגיע ליכולת של הרתעה טקטית ומערכתית.

יתכן, שהוכחת יכולת ההתמודדות שלנו, כאומה וכצבא, בעימות המוגבל, יש בה כדי לגרום ליריב מחשבה שניה טרם יבחר, בעתיד, בדרך העימות המוגבל.

האם באמת היתרון בעימות המוגבל נתון ליריב או, שמא, טרם השכלנו למצות את עוצמתנו ולהטות את הכף לצידנו?

במקרים שבהם עוצמת חיוניות המטרה זהה בשתי החברות היריבות, יש לבעל העוצמה יתרון בסיסי על-פני יריבו. יתרונו החומריים מאפשרים הקצאת המשאבים הנחוצים לבניית מענה לעימות על-פי התפתחותו; יתרונו הטכנולוגי מאפשר השגת יתרונות בתחומי המודיעין ופיתוח אמצעים למצבים משתנים; כושר הניידות שלו, טווחי הפעולה ויכולת הפעולה הרציפה שלו מאפשרים לו להציב ליריב מצבי אי-ודאות ממושכים ודילמות חדשות בקצב שימנע מהיריב הנחות את נטילת היוזמה. היריב יאלץ להתגונן ולא יוכל ליצור תהליך הוגעה אפקטיבי הפוך.

מדוע זה לא קורה ?

לידל הארט, כותב בספר "מחשבות על המלחמה"⁵, כך:

"הפילוסופים והמדענים כאחד הוכיחו, שיכולת ההסתגלות היא סוד הקיום. ואולם, ההיסטוריה היא רשימת מקרים שלא נעשו בהם שינויים במועד הנכון. ומסתבר, שהצבאות, שעקב המשימה המוטלת עליהם היו צריכים להיות המוסד בעל יכולת ההסתגלות הגבוהה ביותר, התגלו כמוסד הפחות גמיש מכול, דבר שפגע בתפקודם."

כיצד קביעה זאת מתיישבת עם הצלחתו של צה"ל לשמור על יתרונו האיכותי על פני המדינות העוינות אותנו? מדוע זה לא קורה גם בעימות המוגבל? התשובה טמונה בכך, שהעימות המוגבל, בין יריבים א-סימטריים, מבוסס על עולם תוכן אחר מזה המוכר לנו במלחמה רגילה, ובא לידי ביטוי באסטרטגיה הננקטת בו. בעוד שבמלחמה משיגים את ההכרעה באמצעות תמרון הכוחות, הרי בעימות המוגבל אין באפשרותו של הצד הנחות ליצור חיכוך בעוצמה גבוהה, לאורך זמן. מכאן, שהוא נמנע מהתנגשות פיזית, חזיתית, בעלת חיכוך גבוה, ובוחר בהתנגשות תודעתית, שמסתייעת בחיכוך פיזי נמוך.

העימות המוגבל מועתק בעיקרו לרובד המנטלי. ההתנגשות הזאת אינה בין צבאות, אלא בין כוח הרצון הלאומי וכושר העמידה של שתי החברות בעימות. ההכרעה בעימות המוגבל כמוה כמהפך תודעתי בחברת היריב ובקרב לוחמיה. המערכה מכוונת לתודעה, והמחולל את המהפך התודעתי הוא תמרון דעתה של החברה. האפקטים הנדרשים לתמרון הדעת הם בעיקרם תודעתיים ומופשטים, ורק מיעוטם צריכים להיות פיזיים או גשמיים.

⁵ בזיל לידל הארט (1989), **מחשבות על המלחמה**, תל אביב, מערכות, עמ' 42-43.

ככל שעולם התוכן, שעליו מבוסס העימות, הוא מופשט יותר וקשה יותר לכימות, תהליך ההסתגלות מורכב יותר עבורנו. עולם התוכן האחר, המופשט, איננו תואם את תרבותנו וחינוכנו.

תמרון הדעת הוא מעשה אמן, הניחן ברגישות אנושית ובטביעת עין מדינית, ביכולת לזהות את רחשי הלב של היריב, באורך רוח, בכושר למידה, ביצירתיות, בנחישות ובהבנת הנסיבות המדיניות המשתנות. למרות כל זאת, ביכולתנו להקהות את משקלם של המרכיבים המופשטים ולהטות את הכף לצידנו. מילת המפתח היא נטילת היוזמה. נטילת היוזמה פירושה, הצבת מכשולים חדשים בפני היריב בתדירות, שאין ביכולתו להעמיד למכשול פתרון. מי שניחן ביכולת להתחדש כל העת, יוצר, כל פעם מחדש, מעין שפה חדשה, שבה מתנהל העימות. בכך נשמרת היוזמה בידיו.

על מנת להבטיח פיתוח שפה רלוונטית, המכשול הראשון אותו עלינו לצלוח הוא להתגבר על תפיסות ומושגים עליהם חונכנו, כדוגמת תפיסת ההרתעה, ההרתעה וההכרעה, ולהיפתח למובנים אחרים של מושגים אלה ואחרים. שאם לא כך, לא נוכל ליצור נגישות מנטלית לשפת היריב, הזרה לנו, הנדרשת על מנת לפתח את אותה שפה מתחדשת.

היחלצות מכבלי המוסכמות, לימוד מעמיק של טבע העימות וטבע היריב הם התשתית לנטילת היוזמה.

על מנת ליטול את היוזמה ולשמרה, לאורך זמן, כלומר, להתחדש כל העת, נדרש לטפח את תרבות השאלה, כגלגל המניע את הלמידה, וכתנאי להתחדשות. חשיבותה של הלמידה בעימות המוגבל, צריך שתקבל ביטוי ראוי בחינוך הצבאי. לצד עקרון הדבקות במשימה וכחלק ממנו, יש להוסיף עיקרון משלים, והוא - הדבקות בשאלה.

השילוב שבין היכולת ליטול את היוזמה, ביחד עם יתרונו כבעלי העוצמה, מאפשר את הטיית הכף לצידנו. לשם כך, עלינו להבטיח, שכושר הלמידה והיישום שלנו יהיו עדיפים על פני אלה של היריב הנחות.

סיכום

התשובה לשלוש השאלות הנדונות מעמידה למבחן את היכולת שלנו כחברה וכצבא. הסתגלות לאילוצים, אותם מכתיבים העימות, במובן המדיני, וטבע העימות המוגבל. מחובתנו ליצור הבנה ושפה משותפת בין מקבלי ההחלטות, החברה והצבא ולהנחיל את טבע העימות המוגבל. בזכות ההבנה המשותפת, נוכל למצות את היתרונות שבהוגעה, לעצב מציאות של הרתעה, ולהשקיע את המאמץ והמשאבים החומריים והרוחניים להטיית הכף לטובתנו. כלומר, **לעמוד במבחן ההסתגלות**.